

FR/292

MEGYEI KÖNYV
SALGÓTÁRJÚ
Tanácsközpont
Telefon: 14-70

1-24

1971
IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT

**palóc-
föld 1**

palóc- föld 1

IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT
V. ÉVFOLYAM **1971.** **1. SZÁM**

TARTALOM

Iszlai Zoltán: Hallgatás,	
Embernek maradni, Feleút	3
Baráth Lajos: Ehet-e szénát a kecske?	5
Polgár István: Mégse	10
Jánosy István: Csattognak a kerekek	11
Józsa Teréz: Karrier	12
Csikász István: Luther King	12
Kiss Sándor: A pofonok nyoma	14
Leszja Ukrajinka: Hét húr, Szélcsend,	
Epilógus (Radó György fordításai)	19

BEMUTATJUK

Czinke Ferenc: Nem tomboló széllel . . .	
(Végh Miklós, költő verseihez)	26
Végh Miklós: Áldásos átok, Az Ember,	
Rakodómunkás, Mintha meglopnálak,	
Nyári esők csendje, Sínek között,	
A róka, Rinocerosz és az őz, A pingvin,	
A medve, Az elefánt	27

EMLÉKEZÜNK

Szabó Béla: Egyenes út (Nógrádi Sándorról)	33
Egy nemzedék a történelem alakításában	
(Horváth István)	38

POLITIKA

Wirt Ádám: Engels, a tudományos	
szocializmus kiemelkedő teoretikusa és	
harcosa	40

M. Trus: Lenin a szocialista és kapitalista
rendszer békés egymás mellett élésének
alapelveiről (Schneider Miklós fordítása) 50

TÁRSADALOM-MŰVELŐDÉS

Sallai István: Könyvtárügyünk fejlődési
iránya és a könyvtárárpületek 55
Kirschner Erika: Mi leszel, ha nagy leszel? 64
Kiss Aurél: Megjegyzések egy értelmiségi
képhez 71

HAGYOMÁNY

Kulesár Ildikó: Bérczy Károly hagyatéka
Salgótarjánban 75
Leblancz Zsoltné: Egy vers keletkezésének
körülményeiről 82

KÖRKÉP

Madách-émlékermesek, 1970. (Molnár Zsolt) 85
Jobbágy Károly: Útravaló a
„Papírszárnyak”-hoz 88
Varga Domokos: Erdőkerülőben
(Horpácsi Sándor) 90
Művészet és politika — Aragon, Brecht és
Sartre esszéiről — (Csongrády Béla) 91
Költészet és grafika (Vihar Béla) 93
Kő Pál szobrai (Hann Ferenc) 95

KÉPZŐMŰVÉSZET

Egy partizán emléke (Czinke Ferenc és
Kerekes László montázsa a címlapon),
Hann Ferenc és Hibó Tamás kiállításából
(műmellékleten; Fotó: Veres Mihály)

PALÓCFÖLD

Irodalmi, művészeti, művelődési folyóirat.
A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi
Osztályának lapja.

Megjelenik negyedévenként.

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Csík Pál,
Csongrády Béla, Csukly László, Czinke Ferenc,
Erdős István, Havas Péter, Kerekes László,
Schneider Miklós, Szabó Károly.

Felelős szerkesztő: Kojnok Nándor.

Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat.

Felelős kiadó: Vida Edit.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a postahivatalokban.

Egyes szám ára: 5,— Ft.

INDEX: 25708.

71 12 123 NyVBgy 1700 db. — Fv.: Bednár Károly

Iszlai Zoltán

Hallgatás

**Üvöltő zenedobozként billegtünk
elsistergő mezők között.**

**Kívülünk nem volt
derengőbb világ.**

**Kocsink, az önként vállalt börtön
magára húzta, mint ruhát
az esti ég elgyöngítőn
derűs konkrétumát.**

**Nem féltünk semmitől,
a lámpák
meglódult ujjai felböktek
néhány kövér nyulat.**

**Alakítottunk motyogó-dalárdát
amelyben ki-ki önmagán mulat.**

**El kellett volna mondanom,
szeretem én az embert,
ki annyi utazás után
magához visszatér.**

**A sok jó gondolat
összegyűrte a nyelvem.
Mebocsájtottak hallgatásoméért.**

Embernek maradni

Az anyák elmaradnak.
Távolról üvöltenek vonatunk után.
Ó, légy alázatos!

A ígéret fájdalma,
a várakozás vasküldője,
a teljesülés ismeretlen szövege után
önmagad maradsz életeddel.

S ha mersz, azon túl is, képzelhetetlen pillanatra.

Ember, tárgyak, halál, világ között,
akárkivel.

Feleút

Milyen út a feleút?
Fele undok, fele rút.
Fele gödrös, fele rögös,
csak dágványa az örökös.

Milyen út a feleút?
Lágy homokkal telefújt.
Járja szamárral, vágja ló,
kerék nélkül járható.

Milyen út a feleút?
Nem föl, csak lefele fut.
Vidéken a szél nem fúj,
se vége, se — azontúl.

Baráth Lajos

Ehet-e szénát a kecske?

(avagy az isteni békéről)

Előre megnyugtatom a figyelmes olvasót, hogy e csupán látszólag együgyű kérdésben a tudomány immár több évszázada állástfoglalt, miszerint a kecske ehet szénát, száraz, félszáraz, harmattól puhított vagy pajtában szárított állapotban is. Maguk a derék állatok minden alkalmat megragadnak, hogy a tudomány eme állásfoglalását igazolják — télidőben, vagy bármikor szénát dobnak elébük, örömmel falatoznak belőle, szálanként és marék számra. Ám, hogy e kérdés mégsem annyira együgyű, szeretnék elmesélni egy réges-régi történetet, mely bölcs gondolatokra serkenti az olvasót, elsősorban az irányba: valóban olyan egyszerű kérdés is az, hogy ehet-e a kecske szénát? S ha nem, hát miért nem ehet? S árthattak-e bizonyos korok a kecskék és a szénák kapcsolatára? — mindezekből kitűnik, hogy e látszólag nevetséges kérdőjelben is a tudomány és a haladás vívott ádáz küzdelmet a maradisággal és a konzervatívok elődeivel . . .

Pár évvel, esetleg évtizedekkel azután, hogy Lucifer személyesen reklamált Spinello Spinelli festő és mozaikkészítő mesternél, amiért őt Arezzóban, a San'Agnolo templomának szentélyén szörnyűségesnek ábrázolta, olyannyira rútnak és visszatetszőnek, hogy amikor a derék festő meglátta a fekete angyalt, délcegen, nemes vonású arccal, és meghallotta logikus, okos beszédét és érvelését, elhatározta, hogy azonnyomban átfesti Lucifert . . . Abban a korban a városok vetélkedésében nagyon is döntőnek számított, hogy mely pátriában festik rútabbra és visszatetszőbbnek az ördögöt, s talán az sem nyomott annyit a latban, hogy hol s mennyire szépen tündökölnek a szentek és a félszentek, az Úr és közvetlen vezérkara . . . Több célból is fontosnak találtatott, hogy az ördögök csak varangyosan csúnyák lehetnek, míg velük ellentétben az angyalok szépek és tündérik. A legfontosabbnak azt tudták a derék festők: ha az ördög csúnya s az apátúr vagy a püspök atya nem fizet rendesen, akkor a következő templomban az ő kezeit és lábait mosdatják meg híg aranyban az ördögfiókák, az ő szemeit szurkálják pokolbeli fattyak lándzsával és tüzes vassal . . . (A művészettel együtt jár az a rafinérikus tudomány is, miszerint az elkészült műért be kell vasalni a honoráriumot is . . .) S fontosnak ítéltetett az ördögök rútnak ábrázolása azért is, mert a kimondott szó elröppent, bármily magas és cifra szószékről is hangzott el, — míg a festmények megmaradtak és eliszonyították a rosszra hajlandóságot érző honfiakat. A harmadik pont is ide kívánczodik, — bár erről esetleg az irodalomkritikusok beszélnek, manapság: könnyebb a hibát, a rútat, a gúnyolni valót észrevenni valamiben, mint a szépet és a jót, a követendőt és a di-

cséretest. Ezért is van, hogy abban a korban rengeteg sikeres ördögöt és gonoszt festettek a művészek, míg az angyalok legtöbbször olyanra sikeredett ki ecsetjük alól, mint az a gyermek, akit az anya tejbegrízen hizlal pufókká.

A derék Tafi, bár elhatározta, hogy Lucifert megfesti valóságosra, olyanra amilyennek a négerek képzelik el őrző angyalaikat, elhatározását nem sikerült megvalósítani. Lucifer reklamációja és személyes megjelenése annyira megzavarta öregedő testét és lelkét, hogy ájulásból ájulásba esett, mígnem megtért Ábrahám ölébe. S nem tudta, hogy egyik festményével milyen heves vitát vált ki az utókor képviselőiből, mint ahogyan azt sem, hogy politikai és társadalomtudományi vitaponttá léptetik elő: Ehet-e a kecske szénát? című gondolatot.

Spinello Spinelli szüleit valamikor Firenzéből száműzték. Arezzóban telepedtek meg, ám alig cseperedett ifjúvá a későbbi neves festő és mozaikkészítő mester, pestis tört a városra. A nemes lelkű és származású Tafi nem kímélte magát: ott segített, ahol tudott. S míg a töménytelen hullahegyeket égették a város határában, a bekérő és az idillikus csend világról álmódott. Akkor még nem tudta, hogy az ördögök rútrafestéséért jobban fizetnek majd a megrendelők . . . Almodozott és merengett, közben az élet sok városba sodorta, hírért is meghozta tehetsége, sőt gazdag lett idővel, — ám hű maradt egykori elhatározásához: egyszer megfesteni az isteni békét, az anyagi nyugalom és csönd harmóniáját. Mivel nagyon szerette a természetet s már elegendő pénze is volt ahhoz, hogy csak önmagának fessen, egyéb munkái mellett, mintegy lopva, felvázolta és megfestette az **Isteni béke** című munkáját. Lelkéből festette ezt a képet és nem modell után. Ott pihent a templomok hűvös mélyén s míg az ördögök rútságáról kellett volna álmodoznia, ő kinn érezte magát a szabad mezőkön, kies völgyben, távol a városok zajától, a kereskedők rikácsolásától ment Édenben. Abban az Édenben, ahol — véleménye szerint — ez a világ legközelebb van Istenhez. Büntelen és tiszta világról álmodozott, miközben körülötte rikító színekben hivalkodott a világi szépség. Zománcozott, zafírral és amatisztekkal kirakott kelyhek és ereklyetartók sorakoztak az oltárokon, veretes ládákon, melyeket limogesi mesterekkel készítettek, antik kámeákkal borított misekönyvek, elefántcsontból faragott oltárkeresztek, hordozható oltárok alabástromból, Rajna vidéki mesterek műve, arany kandeláberek, gyöngyökkel kivert miseruhák, smaragdok, zafírok, amatisztek, rubintok, türkizek, gyöngyök garmada, miket hosszú évtizedek során a hívő lelkek összehordtak, éppen az ördögtől való félelmükben . . . Nem vett tudomást eme káprázatos pompáról. Ő a bűn nélküli világot rajzolgatta, színezte magában: az Édent, két kecskével és egy szénakazallal.

A mű elkészült és csak jóval később vásárolta meg az egyik arezzoniai patricius család, innen egyik kies templomba került bűnbocsánat reményében, s azzal a meggondolással, hogy a festmény mérete nem a legfeltűnőbb (akkoriban nem értettek annyian a képzőművészethez, pedig még alig egykét izmus uralkodott, — nem úgy mint manapság). Bár pontos adatunk nincs, de a festmény nem lehetett nagyobb a negyvenszer-hatvan centimé-

ternél s úgy látszik, a patricius család idővel meggazdagodott. (A bűnbocsánatra való hajlam is erre utal.)

A két kecske megfelelt a zoológiai követelményeknek. Keverék-faj volt. Kicsit kőszáli kecske (*Capra ibex*), kicsit bezoár (*Capra hircus*) pörge szarvakkal, finom szálas szőrrel, melyből a kasmirkendők készültek egykor; széles homlokukat az isteni közelség lengte körbe: szeliden büszkén néznek a távolba, vizet sejtő patak irányába, avagy barangoló kedvük-höz híven elnéznek a közeli erdő hívogató rejtekeire, a csúcsok szikláira. Az ember jelenlétét a szénakazal jelezte, mert hiszen az újkori istenek nem nagy kedvet éreztek a kaszáláshoz, sőt semminemű adatunk sincs arra vonatkozóan, miszerint tudtak volna valaha is kaszálni. A békét pedig már az is feltételezi, hogy a kecskék nincsenek kikötve, holott ez a világ legtermészetesebb dolga; egyrészt, mert akkor idővel lelegelnék a közeli erdők fiatal fáit, másrészt, a tejhozam is növekszik a mozgás akadályozásával. De egy Édenben nem kötik meg a kecskéket, ez csak természetes. Ezeknek a kecskéknak annyira jó soruk volt, hogy szénát ehettek, igénytelen hajlamuk ez esetben teljesen felesleges tulajdonságnak bizonyult.

A derék festő és mozaikkészítő művész meghalt. Dante akkor már visszatért túlvilági útjáról, így aztán nem tudni, hogy a sok ördög-festésnek volt-e foganatja: Az Isteni béke viszont megmaradt és oly idők jöttek, amikor már nem csupán a szöszékről és a sóhajtásokból hallatszott ki a béke óhajlása, de a templomok vagyongazdái is tárgyalásra hívták meg a költőket és novellistákat, segítsenek képzeletükkel megteremtteni azt, amit a városok tanácsnoki kara, a fejedelmek és az egyházi méltóságok elfelejtettek. Szép és csöndesen csörgedező mesékre volt szükség, miszerint béke van, és ami történik, az éppen a hőn óhajtott béke érdekében történik. S természetesen a demokrácia érdekében; hiszen a városállamokban erre is ügyeltek, Arezzóban épp úgy, mint Firenzében.

— Itt van a mi derék és megboldogult Spinello Spinelli barátunk képe, az Isteni béke — mondta nagy hévvel az egybegyűlt két írónak a vagyongazdák egyike. — Téma a festőnek? Az íróknak talán nem?

— Hát . . . igen, a téma, az téma — mondta az idősebb író és a nyakszirtjét kaparászta. De aztán ijedten elkapta kezét. Eszébe jutott, hogy az inkvizítor nemcsak máglya általi halálbüntetést tud kiszabni, de akasztani és lenyakazni is; a szüntelen keresztes és egyéb hadakozás miatt kevés volt az igavonó barom, a szárazfa szállítás így akadozott.

— Magának is ez a véleménye?

A fiatal író gyorsan bólintott.

— Rajta, gyermekeim — enyhült meg az egyházfi tekintete.

Másnap reggelre más városba költözött a fiatal író: egyesek szerint adósságai és szerelmi ügyei vitték erre a cselekedetre, mások szerint a fejét féltette. Már akárhogy volt, az öreg író magára maradt és nekilátott, hogy megírja az isteni békét, az angyali csöndet. Egy álló hétig tanulmányozta Spinello Spinelli Isteni béké-jét, hogy ihletet kapjon, azután munkához látott. Lelkiismerete tiszta volt, hiszen az egy heti tanulmányozás alapos volt; mindent megfigyelt, a legapróbb részletekig. A kecskék széles homlokát, erőteljes lábukat, kurta nyakukat s azt, hogy a két kecske csak

áll a szénakazal mellett, de nem eszik; a horpaszokból szívós türelmükre következtetett — isteni nyugalmukra: legyőzik az éhséget is, mert telve vannak a malasztal . . . stb., stb.

A vagyonkezelő elolvasta a kéziratot, hümmögött, hiszen nem értett az irodalomhoz s bevitte a püspökéhez. A püspök egyben-másban hasonlított a kecskékhöz: ékalakú koponyája széles és keskeny homlokban végződött, fölötte már csak gyér és szalmaszínű hajzata tapadt a tarkójára, s ha szarvai nem is voltak, a nép, sőt maga a vagyonkezelő is szentül meg volt győződve, hogy ott van az, csak éppen nem látni . . . Hatalmas, zöldes fényű szemével hosszan olvasta, majd mereven nézte a kéziratot, közben többször is megnyalta aránytalanul vastag szájaszélét. Intett, hogy jöjjön be az író.

— Dicsértessék a Jézus Krisztus, Atyám — köszönt az író illedelmesen.

— Mindörökké, fiam — fogadta amaz. Még mindig nem nézett fel a kéziratból. Halkan, de szigorúan szólalt meg egy kis idő után. — Szóval, ez lenne az Isteni béke, irodalmi megfogalmazásban?

— Igen, tisztelettel . . . — Balsejtelmek kínozták az író. Szeretett volna leülni, de nem kínálták meg ülökével.

— Igen . . . igen . . . — mély visszafolytottságot árult el a főpap. Hosszan, mereven gondolkodott, miközben le nem vette volna tekintetét a kéziratról és az íróasztala lapjáról. Az íróban közben tovább gyülemlet a kétség és a félelem. Nem szerette azokat az embereket, akik, ha hozzá beszéltek, nem néztek a szemébe, meg, mert lelkesebb fogadtatást várt, gondolva itt az alapos munkájára. A főpap felkapta a fejét s parázsló tekintetet lövelt rá. — Ki itt a kecske, és kié a szénakazal? — kérdezte, de most már nem fékezte hangerejét. Kiabált. — Eretnek! Azt akarod mondani, hogy mi, az Egyház képviselői kötelek nélkül, szabadon mehetünk a kazalnak? Hogy ezen az Édeni tájon csak mi vagyunk, szent állat képében, az Éden egyedüli élvezői?

— De kérem, szent Atyám . . .

— Hogy minden, ami Isten jóvoltából megterem e sárgolyón, azt mi kapjuk meg? Ne szólj közbe, te megátalkodott! Hallottam én, sőt olvastam is egy író műveit, már nem emlékszem, hogy görög volt-e vagy latin, aki állatmesével lázította az embereket . . . Hogy is hívták . . .? No, most nem jut az eszembe . . . Szóval őt másolod, nem a mi kedvelt gyermekünket, aki ecsetével nagy szolgálatokat tett az Egyháznak s csak vénségére, ereje teljes elhagyása után bomlott meg esze és látta Lucifert olyan-nak, mint Szent Mihály . . . Ne tagadd, te ördög cimborája . . . Vedd ocsmány írásod, térj meg házadba, most az egyszer még elengedlek . . . Imádkozz isteni sugallatért, és csak azután ülj le munkádhöz . . .

Újabb egy hetet ült az író a kecskék társaságában, és mély gondolatok jutottak eszébe. Olyanok, melyek ezeddig nem kopogtattak agyának boltozatán. Például: ha nem is gondolt arra, amikor a novelláját írta, ám való igaz, amit a püspök mondott: a nép és jómaga is, úgy gondolkozott a rendek, az igazságok és az Egyház felől . . . Nézte az aranytól és drága-

kövektől roskatag oltárokat, tudta, hiszen látta, hogy kik viselnek drága bársonyokat, brokátokat, csipkéket.

Mielőtt újra munkába fogott volna, imádkozott és böjtölt. Ezután számvetést készített magával. Ismerte a hét szabad művészet mindegyikét. Ha a grammatikában, az aritmetikában és a geometriában nem is volt annyira járatos, annál többet tudott az asztronómiából, a dialektikából és a retorikából, a zenéről nem is beszélve. A százak közé több ízben is beválasztották . . . S lám, mindez mit sem ér. Am fegyelme arra kényeszerítette, hogy dolgozzon.

Pár dolgot megváltoztatott. Nem mindenben ragaszkodott a festő és mozaikkészítő művész elgondolásához. Legelőször is, a kecskéket jó erősen megkötözte s egy szikes földnyelven legeltette őket. Aztán, a kazlat sem rakatta olyan nagyra, sőt silánynak és penészesnek írta meg. Csak a béke maradt változatlan: hatalmas és angyali nyugalma. Az erdő fái közt víziókat láttak a kecskék: szentéletű emberek imádkoztak; az talán nem baj, ha az isteni békéért egypár remete is imádkozik — gondolta a balga író.

S hogy mindezt megtette, elővigyázatosságból célzásokat tett az allegorikus kecskékre, miszerint azok szent állatok ugyan, mert hiszen mindannyian Isten teremtményei vagyunk, de semmi közük az Egyházhoz.

— Megátalkodott! — dörgött rá az egyházfő és tanácsot hivatott egybe, mely hivatott volt eldönteni, mit érdemel büntetésként az eretnek és pokolfajzat sarja, az író. — Azt hiszed, nem vettem észre, s mi mindannyian itt, akik elolvassuk ocsmány művedet nem látjuk: szerinted a kecskék kit képviselnek? No, ki vele?

— A kecskék? — szorongott az író s most már váltig bánta, hogy nem végezte el kisebb ügyeit, mielőtt ide belépett. — A kecskéket!

— Úgy! A kecskéket? A népet! Mely rövid pórázon van és koplal Isten szent ege alatt. Aztán azok a szent remeték? Megéheznek, kilépnek az erdőből, levágják a kecskéket, megeszik a húszakat, bőrükből bocskort, szőrzetükből téli takarót szőnek . . . De előtte még megfejik a „szegény”, „nyomorgatott” kecskéket és megisszák a tejét. Kik beszélnek így? Az eretnekek!

Zöldes szemeiben halálos ítélet és rémület látszott. Mint szegény Spinello Spinelli, amikor egyik éjszaka megpillantotta Lucifert és meghallotta a hangját. Amikor Lucifer arról a majdnem egyedüli vállalkozásáról beszélt, hogy miként hagyta el az eget s lett a föld ura. A püspök az íróban ezt a megátalkodott Rosszat látta.

— És ha nem lenne se kecske, se kazal, se erdő? — kérdezte az író félszegen, de most már elszántan.

— Elég! Gonosz vagy! Gyehennára való!

. . . Több adatunk nem lévén e történethez. Hogy mi történt az íróval? S hogy kapott-e előleget, és azt vissza kellett-e fizetnie? Nem tudni. Annyi azonban bizonyos, hogy Spinello Spinello Isteni békéje is elveszett egy idő után. Az író állt-e a művön bosszút? Avagy maga a szent ihletésű festő és mozaikkészítő művész eme munkája vált gyanússá és nemkívánatossá? Hiszen a nevezetes kecskék közel álltak ugyan a szénakazalhoz, viszont az alaposabb szemlélődő jól láthatta, hogy a széna érintetlen, amiből

azt a kövelkeztetést lehetett levonni, hogy a kecskék nem esznek: ergó, éheztetik őket.

Abban az időben a tudomány még nem döntötte el azt, a számunkra együgyűnek látszó kérdést, ehetnek-e a kecskék szénát? Talán ez lett volna az ok, hogy ily viharos vita kerekedett az isteni csöndet magasztaló festmény nyomán? Avagy higgyünk egy korabeli feljegyzésnek, mely szerint az a hír terjedt el, hogy az egyik kecske nagyonis hasonlított a püspök úrra? Ennek is meg van a tudományos magyarázata. Ha egyszer a nevezett kecskéknak egyszerre van pörge szarvuk és finom szálas szőrzetük — akkor az nem igazi kecske. Mert a pörgeszarvút *Capra falconerine*nek, a kasmír szőrűt pedig *Capra hircus laniger*nek nevezi a tudomány. Kecskének még így is kecske, de nem fajtiszta. És épületes-e vajon ilyen kecskéknak a propagálása?

Egyáltalán, ez az egész kecske ügy, meg az isteni béke, nem pusztán ürügy volt ahhoz, hogy a közélet embereit kifaragja a csalafinta festőművész, aki halála előtt nem átalotta azt a hírt terjeszteni, hogy személyesen szólott Luciferrel, aki nem is olyan csúnya, mint azt a falakra festeni szokás . . .

Hogy mi az igazság? *Ignoramus et ignorabimus* — festő meghalt, s mi nem tudjuk s már nem is tudhatjuk.

Polgár István

Mégse

Nem mindenki tér vissza, aki útrakel:
eltévedhet vagy új társ mellé szegődhet,
és aki vár rá, egy nap arra döbben,
halottja van —
töpreng, mit irat a koszorúra.

Senkisé is úgy tér vissza, ahogy elment,
bár nem mutat külsőre változást,
sűrű nappalok és még sűrűbb éjszakák
ivódtak bele, s már másképp lát, beszél, tesz —
mégse lehet sorompója senki senkinek.

Felretten hajnalban, ki újra egyedül van,
kilép az ágyból, az úszó eget nézi,
éhomra rágyújt, de nem szívja végig,
meztelen felsőtesttel a csap fölé hajol.

Jánosy István

Csattognak a kerekek

Olykor kedveseink közül
valaki vonatra ül
búcsúval, búcsú nélkül.
A váltón csattognak a kerekek,
mind jobban szalad a berek.
Az arc ponttá zsugorul:
már nem integet.

S a vonat behúz Alagútba,
melynek másik vége nincsen.

*

Egyszer (egy másik álmom)
leszállítottak a vonatról.
Feleségem, két kicsi lányom
a vonaton maradt.
Mire elbocsátottak,
a kerekek már a váltókon csattogtak.
Lángoló gyertya-fejük
összezsugorodott.

Őket többé nem láttam,
csak egy szénkupacot.

*

Am mostan az Idő, mintha megkergült volna,
a sok vonat mintha egymásután indulna:
tűnik Tamási, Berda, Sinka, Tersánszky,
Kodolányi,
És most egyszerre: Veres, Váci, Fábry!
Ki veszi hátára tetteiket?
Ki lesz helyettük az élő lelkiismeret?
Ki vállalja sokmilliók napi gondját?
Nekünk kéne. De felnőttünk hozzája?
Árnyékukban nem maradtunk gyerekek?
Pedig nemsokára
alattunk csattognak a kerekek.

Józsa Teréz

Karrier

A hiénának hangszalaggyulladásra volt.
Amióta élt, a szomszédok is csak
suttogtak körülötte. Részvétből,
persze. Mikor a pályaválasztás
ideje elérkezett, a hiéna sokáig
töprengett, mint legyen,
mit tegyen ezután.

Úgy döntött, beáll az üvöltők
kórusába. Igaz ugyan, hogy a
konkurrencia meglehetősen nagy,
érvényesülését azonban ez nem
akadályozhatja meg. És csóváltatva
farkát, még azt gondolta: két
hét se kell, szólólista leszek.

Rohant a doktor. Igen, furcsa.
A hiéna teljesen megnémult. Tátog
a szája. Ha jól érthető, azt mondja,
egy ária közepén járta meg.
Elkiabálta.

Csikász István

Luther King

fekete
olajos
testek rohannak
Washington
terein

az utca ég

kirakatüvegjárdák
metszik szét lábaink

ezek nem a mi
háborúink

lehet hogy a mi
háborúink?

ez nem Európa

fehér lovak
fekete sirályok

alánkbújik
a szex-vágyú
bárgyú
égboltozat
s harmadik
levegőbe
fölrepít

extázis

kinek a keze
vezényel?

sárga
spirituálécsónakok
úsznak

a barna esték öblein
és elektromos
rövidhullámaink
dadognak
merénylet:

Martin Luther King
Martin Luther King

ez nem Európa

annakidején
Luthert is
megölték volna

az öregek azt mondják:
nem volt ez régen
micsoda világ

az öregek
Caesar nevét sem ismerik
az öregek Dózsára
sem emlékeznek
Martinovitsra sem
és mindent elfelejtenek
az érelmeszesedés
gyűrűiben

A Fehér Ház
részvétét nyilvánította
a temetést
televíziók
közvetítették
él az ember
április van
szeptemberre
lehigadunk majd
az utca ég
a milliárd fény vakít
Washington terein
s fekete kocsik rohannak
mint a gondolat
fehér agyamban

Kiss Sándor

A pofonok nyoma

Bokros mást nem gondolhatott. Az asszony követte őket. Nem volt már fiatal, de még öreg sem volt. A szürkületben nem tudta rendesen kivenni az arcát. Messziről úgy látszott, hogy jól ápolt, talán szép is. Aztán egy furcsa mozdulatáról ráismert. Igen, a kávéházban látta. Fekete haj. Kicsit semmitmondó, kerek arc. Az asztaluktól nem messze ült, és a kávéját szüresölte. Határozottan emlékezett, hogy néhányszor a tekintetük is összetalálkozott. A nő mintha figyelte volna. Talán szeretett volna megismerkedni vele. S ezen Bokros egy cseppet sem csodálkozott. Még jól tartotta magát. Negyven évét könnyedén letagadhatta volna.

Bokros újra hátranézett. Gara észrevette.

— Mit nézel? — kérdezte.

— Semmit. Egy asszonyt.

Gara azokhoz a férfiakhoz tartozott, akiknek az arcán ritkán látszik bármi is abból, amit éreznek. Fiatalabb volt, mégis idősebbnek tűnt Bokrosnál. Ami leginkább jellemző rá, gyakran a homlokát ráncolja és a gondolataiba mélyed. Most is szórakozottan bandukolt Bokros mellett. Hangsúlytalanul, szinte gépiesen kérdezte meg:

— Milyen asszony?

— Egy asszony. Tudod, aki a kávéházban a közelünkben ült.

Jön utánunk. Régóta figyelem. Követ bennünket.

Gara erre megfordult.

— Ugyan — mondta. — Biztosan itt lakik valahol a közelben.

Bokros az esemény jelentőségéhez mérten túlságosan izgatottan mondta:

— Követ bennünket.

— Követ, követ?! Honnan tudod? Biztosan meg akar kérni, hogy vidd föl magadhoz megmutatni a bélyeggyűjteményedet, mi?

Bokros bosszús lett.

— Álljunk meg, jó? Ha megáll a nő, vagy lelassítja a lépteit, akkor bennünket követ. Egy üveg konyakba. Rendben van?

Gara megvonta a vállát. Megálltak. A külvárosi utca néptelen volt. Rágyújtottak. Az asszony belépett egy telefonfülkébe. Talán az utolsó nyilvános telefon lehetett, amit a periférián felszereltek. Innen már ritkulni kezdtek az utcai lámpák, egyre kevesebb lett az üzlet, a kirakat, a bérházakat néhol már villák váltogatták és a távolba néző tekintet beleveszett a sötétségbe. A telefonfülke csodálatos módon ki volt világítva. Jól látták az asszony minden mozdulatát. Hosszú ideig telefonált. Amikor le-tette a kagylót, elővette a táskáját, körülményesen kotorászott benne, tükröt, fésűt és rúzszt halászott elő. Kényelmesen rendbeszedte a haját. A száján is sokáig babrált. Nézegette magát a tükörben. Bokrosnak közben körmére égett a cigaretta.

— Na, mit mondtam? — kérdezte.

Gara lassan elipdult.

— Ez nem bizonyít semmit — legyintett. — Ez volt az utolsó telefonfülke, hát telefonált. Hazaszólt a férjének, hogy tegye oda a gázra a vacsorát. Vagy az erkölcsrendészetre telefonált — heccelte nevetve Bokrost, aki még mindig izgatottan lépdelt mellette. — Halló, erkölcsrendészeti? — próbálta utánozni a nő hangját. — Kérem, két gyanús külsejű férfi kerülget az utcán. Azt hiszem meg akarnak támadni. Nem merek hazamenni . . . kérem, segítsenek!

Bokros megdörzsölte az orrát.

— Ne hülyéskedj — mondta. — Hidd el, ez a nő követett bennünket. Nekem elhahagytad. Utánunk jött. Talán csak arra várt, hogy megszólítsuk. Elvesztetted a fogadást. Fizetsz és kész.

Egy bérház sötét kapualja előtt még visszaneztek.

Az asszony már nem volt sehol.

A kapu alól éppen akkor két férfi lépett ki.

Az egyik rekedt hangon rájuk szólt:

— Ne mozduljanak!

Meglepődni nem maradt idejük. Karjukat önkéntelenül a magasba lendítették.

— De, kérem, mi akar ez lenni? — hebegett Bokros.

A rekedt rásziszgett.

— Pofa be! Egy szót sem akarok hallani! Értjük egymást?

Bokros megérezte a kés hegyét a háta közepén. Nem volt gyáva, most mégis borzongani kezdett. Tudta, hogy elég lehet egy rossz mozdulat és a kés pengéje tövig szalad a hátába. Csupán ennyi egy ember élete. Aztán azt gondolta, hirtelen le kellene hasalni és egy erőteljes rúgással ártalmatlanná tenni a támadót. De mit akarhatnak tőle? Nem tudta felfogni. Nincs

nála semmi. De különben minek komplikálni a dolgokat? Elvégre jogállamban élünk, nem?

A sötét lépcsőházon át, csorba lépcsőkön egy pókhálós pincébe tuszkoltak őket. Meg sem kísérelték az ellenállást. A pincében lom-lomhátán hevert. A helyiség közepén rozoga asztal és székek álltak. Egy szegen petróleumlámpa világított. Garát az egyik székhöz kötötték a támadók.

— Ez már mégis csak sok! — morgott Bokros, és dühében egy lépést tett előre. Az egyik harisnyafejű rögtön odalépett hozzá. Csak egy pillanat volt. Éles csattanás hallatszott. Bokros arca eltorzult a fájdalomtól. Ekkora pofont még soha életében nem kapott. Tulajdonképpen nem is kapott még igazi pofont senkitől. Talán gyermekkorában, az apjától? De mi volt az? Most a füle hosszan csengett, alig hallott valamit. Az inye fölrepedhetett, mert sós íz gyűlt a szájába. Az arcához kapott. Az orrából kibuggyanó vér végigcsorgott az ujjain.

A harisnyafejű belevágta kését az asztal lapjába.

— Falhoz! — mondta egykedvűen. — Még egy ilyen apróság és laposra verem. Érti, ugye? Leteheti a kezét! Ha megígéri, hogy rendesen viselkedik, leülhet. Ha nem, hamarosan megismerkedhet a pince falával. Tudja, milyen kemény a kő és milyen puha az ember feje?

Bokros mondani akart valamit, de nem jött ki szó a száján. A vért undorodva kiköpte. A harisnyafejű egy széket lökött elé. Mintha észre sem vette volna. Csak állt meredten. A másik férfi, akinek szintén fekete harisnya volt a fejére húzva, csak a szemének, orrának, szájának hagytak nyílást rajta, intett a fejével. Két oldalról körülfogták a megkötözött Garát, aki komoran bámult maga elé. A rekedt átkutatatta a zsebeit. A másik harisnyafejű, a vékonyabb, aki még Bokros mellett is soványnak tűnt, pedig Bokros nem tartozott a testes férfiak közé; a táskáikat vette sorra, először Garáét, aztán Bokrosét. De úgy látszott eredménytelenül kutatott.

— Hol van a pénz? — kérdezte Garától a rekedt.

— Milyen pénz?

— Na, hagyjuk ezt, kisöreg! Kapsz két egyformát és rögtön tudni fogod. De én utálok az erőszakot. Hát, emlékeztetek, jó? A pénz. A pénz. A telek ára. Kis telkecske a Balaton partján — gúnyolódott. Tudod, ugye? Kerek tízezer. Hol van? Ki vele! — keményedett meg a hangja.

— A foglaló — villant át Bokros fején.

Előző nap a kávéházban beszéltek meg, hogy másnap ugyanott Gara letesz tízezer forintot foglalóul egy balatoni telekre. A pénzt a hét végén Bokros szándékozott levinni Szikszóra, az eladóhoz. De másnap közbejött valami. A délelőtt folyamán az eladó fölkereste, hogy komoly vevője akadt, ha nem kapja meg azonnal a foglalót, eladja a telket. Így aztán még ebéd előtt nyélbe ütötték az üzletet.

Valaki kihallgathatta őket. De ki lehetett? És ki volt az a nő, aki egész este a nyomukban járt. Bizonyára cinkostárs, vagy csalétek. Semmi más, csakis csalétek lehetett. És bevették . . .

— Nincs pénz — mondta Gara.

A vékonyabb közelebb lépett.

— Nincs?! Hogy-hogy nincs?

— Hol van? — sziszegte a másik.

— Elvitték.

— Hová?

— Szikszóra.

— Szikszóra?

— Szikszóra. Ha mindent tudnak az urak, biztosan ázt is tudják, hogy délelőtt megkötöttük az üzletet. A pénzt elvitték. Telek van. Pénz nincs.

— Elég a szövegből! — mondta fenyegetően a rekedt.

Gara megvonta a vállát.

— Hol van az adásvételi szerződés? — kérdezte ingerülten. De figyelmeltetem, ne akarjon átverni, mert annak rossz vége lesz.

— A lakásomon.

— A lakásán?

— Ott. Az íróasztal fiókjában.

— Kezelésbe vegyem? — kérdezte ugrásra készen a vékony.

A rekedt legyintett.

— A lakáskulcsaikat szedd el tőlük! Meg az íróasztalok, szekrények kulcsát. Mindenféle kulcsot — mondta a rekedt. — Lenyomozom a dolgot. Nyugalom. Nem lesz nehéz. Semeddig sem fog tartani. A legénylakásokban otthon érzem magam — vigyorgott. — A házmester és a szomszédok nem számítanak. Az ilyen pasasokhoz sokan járnak. Te addig tartsd szemmel őket.

A rekedt elment.

— Kár a fáradságért — kezdte halkán Bokros. Nem találnak semmit.

— Nem csevegünk — vágott közbe a vékony durván. — Egy szót sem akarok hallani. Érti? Melegen ajánlom, néma legyen, mint a hal. Ha moco-rog, megcsiklandozom, de nem lesz kedve nevetni. Hát, értsük meg egymást, jó uram, a békés egymás mellett élés a legszebb dolog a világon . . .

Gara alaposan körülnézett a pincében.

Bokros zsibbadt arcát tapogatta.

— Most kellene — gondolta. — Kivárni az alkalmas pillanatot, aztán egy ugrás. Látta, hogy a szénporos földön hever egy vasdarab. Azzal fejbe lehetne vágni ezt a csibészt. Ezt kellene csinálni. Elvágni Gara kötelékeit és telefonálni a rendőrségre. Ezt a harisnyásfejút kellene a székhez kötni és addig pofozni, amíg le nem esik az álla. A másik meg szépen beszélne a csapdába. Jól elbánhatnánk velük. Csak egy ugrás. Ezzel a nyeszlettel csak bírnék, vagy nem? De minek kockáztassak? Ha nem találnak nálunk semmit, úgyis elengednek bennünket. Véletlenül elszámítom magam és ez a disznó nem fog hibázni. A kés ott van az asztalon. Úgy szaladna belém, mintha vajba szúrta volna. És mit értem vele? Megbosszultam magam? A pofonokat?

A vékony eltávolodott az asztaltól. Háttal állt.

— Most — gondolta Bokros.

Gara mintha beleegyezően bólintott volna a fejével. Biztatóan hunyorgott. A vékony a petróleumlámpát babrálta.

— Egy ugrás. Csak egy ugrás — zakatolt Bokros fejében. — Most biztosan sikerülne. Ez az utolsó lehetőség. A rekedt rövidesen visszatér. Csak

egy ugrás. Csak egy ugrás. De nem megy. Mi történik, ha úgy fejbe vágom, hogy meghal? Vagy ha nem sikerül? Én nem akarok itt megdögölni! — Csak egy ugrás! . . . Csak egy ugrás . . . A pofonokért . . . Már talán késő is. A kés ott van az asztalon. Melyikünk érné el hamarabb? Én élni akarok. Minek kockáztatni? Inkább történjen akármi. De mi is történhetne? Semmi. Elengednek bennünket. Nem érdemes. Már úgyis késő . . .

A vékony megfordult. Az órájára nézett. Csend volt. Leült az asztal mellé. Gara merően egy pontra bámult.

Valahol egér, vagy patkány zörgött a sötétben. Bokrosnak égett az arca. Hirtelen olyan üres lett a feje, mintha mindent kiöntöttek volna belőle.

— Hogyan érzi magát, uram? — kérdezte tőle szemtelenül a vékony. Nem válaszolt.

Tellek a percek.

Aztán lépések koppantak. A vasajtó megszikordult. A rekedt belépett. A harisnyát eligazgatta a fején.

— Mi van, főnök? — kérdezte a vékony

— Elrepülhetnek a madárkák — mondta gyűlölettel teli, komor hangon és levetette magát a székre. A kulcsokat az asztalra vágta.

A vékony odament Bokrosához és gyengéden megfogta az állát. Váratlanul hatalmas pofont mért az arcára. Bokrosnak a szeme elborult. Egy pillanatra elsötétült előtte minden. Elveszlette az egyensúlyát, de nem esett el. Megbillent, mint egy rossz, kecskelábú asztal.

— Csak azért, hogy hosszú ideig emlékezzen ránk — mondta a vékony csendesesen. — Most pedig tűnés. Egy percet adok. Csak nyugodtan menjen. Ne féljen, a barátját is elengedjük. Ami biztos, az biztos. Értjük egymást?

Bokros nem mozdult. Csak állt döböntően . . .

Vékony újra ráförmedt:

— Na, kotródj, fiam, amíg szépen beszéllek.

A hideg levegő megcsapta az arcát.

— Közbiztonság? Jogállam? Megette a fene az egészet! — morgott magában Bokros az utcán. — Garát megvárjam, ne várjam? — tépelődött. Telefonáljak a rendőrségre?

Az arcán, a ruháján nem látszott semmi. Mégis minduntalan az arcához nyúlt. A kirakat üvegében megnézte magát. Frissen borotválkozott, jól vasalt volt. A járókelők nem láttak semmi különöset rajta. A sötétben a pofonok nyomát sem látta senki.

— Ha elkapják őket, mi várhat rájuk? Egy év, két év, vagy három? — töprengett magában. — Akármennyi is, milyen elégtétel az a pofonokért? Hogyan lehet így élni? A szégyennel, a pofonokkal együtt? Még ha nem tudná senki . . . De mindenki meg fogja tudni.

Egyáltalán, hogyan kell élni, ha valakinek titkolni valója van? Ha az embernek szégyelni kell magát mások előtt? Ez a disznó bemocskolt, mint ha meghemperedtem volna egy pocsolyában. Bosszút kell állni. Meg kell tudni, ki volt az, aki kihallgatott bennünket. Föl kell hajtani ezt az átkozott társaságot és kamatostól vissza kell fizetni mindent. Csak így lehet. Mert

az embernek feltétlenül szüksége van arra, hogy szembe tudjon nézni saját magával. Vagy bízzuk inkább az igazságszolgáltatásra? Igen, majd az igazságszolgáltatás... Hiszen tulajdonképpen nem történt semmi. Egyikünk sem károsodott — nyugtatgatta magát.

De amikor az utolsó pofonra gondolt, hirtelen újra az arcába tolult a vér.

Leszja Ukrajinka*

Hét húr

DO

Himnusz. Grave

DOng, pendül a húr: a szavát, te szegény, tehetetlen,
Ukrajna, anyám, neked adtam.

Első s a tied, muzsikál komoly, ünnepi csendben,
Szívemben elárad a dallam.

A messzi világ terein repül át az ének
És véle a tünde reménység.

Kérdezni, kutatni kívánja, akárhová téved,
A tiszta öröm születését.

És árva dalom ha találkozik a levegőben
Már dal-madarak csapatával,
Akkor csacsogó seregük sebesen tovaröppen,
Fájó utakon tovaszárnyal.

Kék tengereken repülünk, a hegyek tovatűnnek,
Túl rajtuk elérjük a tisztább

Tájat s odafent, a magasban a tiszta örömnek
Talán meg is oldhatjuk a titkát.

S a tiszta öröm, mely után szívem annyira vágyott,
Házunknak is új ragyogást ad,

Ukrajna, tenéked, egyetlen, imádva imádott
Örömtelen édesanyámnak.

* Száz éve született Leszja Ukrajinka, az ukrán irodalom kiemelkedő egyénisége.

Lírai költeményei mellett nevezetesek verses drámái is.

RE

Dal. Brioso

RÉmítón zúg őszi szélvész —
Én a széltől mégse félek,
Bár köröttem dúl baj és vész,
Könnyű sorsot mégse kérek.

Hej te vészes, sűrű felleg,
Bűvigével énekellek.
Bübajosság ritka fegyver,
Versem ezzel vértézem fel.

És a zápor könnyű cseppjét
Apró gyöngyszemekké dallom,
Villámok legfényesebbjét
Mebénulni látom, hallom,

Én meg rábízván a gyorsan
Elfutó habokra sorsom,
Mint a felhőt szétzilálom,
Bús mezőn szabad dal szálljon.

Rémítón zúg őszi szélvész —
Én a széltől mégse félek,
Bár köröttem dúl baj és vész
Könnyű sorsot mégse kérek.

MI

Böjcsődal. Arpeggio

Mily halkan, kedvesen
Sétál a nesztelen
Szép holdsugár.
Almodjál csendesen
Későre jár.

Almod még nem szabad,
Mert a fájdalokat
Nem ismered,
Szívedben még harag
Nem gerjedett.

Édesen alhatol
Még amíg nem hatol
Hozzád a jaj.
Hajh, hamar rád omol
Bánat és baj.

Ily jóslat esztelen,
Hisz ma még rejtelem,
Hogy mi vár rád.
Sorsod nem sejthetem,
Hogy mit is ád.

Hej, nehéz percekkel,
Sok órás terhekkkel
Lcs rád a vész.
Csitt, most pihened kell —
Sírsz aki élsz.

Gyáva, ki meghódol,
Sorsának hajbókol.

Eljön a perc:
Sorsoddal még jókor
Birokra kelsz.

Mily halkan, kedvesen
Sétál a nesztelen
Szép holdsugár.
Almodjál csendesen,
Későre jár.

FA

Szonett

FAntáziánk! Varázsló őselem!
Világot alkottál a puszta ürbe,
Hideg csillagfényekbe vágyat küldve.
Életre ébred az élettelen,

Hullám dühöng s te célt vezetsz a zűrbe.
Én bánatomban képed kergetem.
Óh bűvös képzelet, mondd meg nekem,
Hogy adjak írt a vérzőknek sebükre?

Hogy építsek a volt világból jobbat?
Hogy adjak érzést részvétlen konoknak?
Hogy ébresszek fel észet, mely szendereg?

Hogy hozzak vissza elszórt perceket?
Hogy adjak célt az elkeseredettnek?
Mondd, képzelet, hogy éljen az, ki senyvéd?

SOL

Rondeau

SZŐL tavasszal édes csalogány,
Hangja szárnyal erdőn, zöld virányon,
Hangja, óh jaj, nem az én világom,
És a zsenge rét ölen ahány
Rügy fakad, nem lesz az én virágom —
Szép tavasz szépségét meg se látom;
Tarka csokrain s édes dalán
Mint csodás mesén merengek — álom
Csupán! . . .

Óh szabad dal, harsány és vidám —
Itt a tájon hasztalan kívánom —
Át nem törhet bánatom falán!
Én édes hazám, hát itt e tájon
Hogy szabad dal csendül, álmodám
Csupán?

LA

Notturmo

LAngyos tavasz-éj, tele csillag-opállal!
Fényed hova lesz, hova röppen?
Ezüstösen áradozó csalogánydal!
Egyszerre felolvad a csöndben.

Ne tűnj tova még, ne! ki sem merítettük
Az éj valamennyi varázsát,
S még hallani véljük, akárcsak előttük,
A szüzi tavasz susogását.

Még szinte ma is libeg itt, idelátszik
Az új tavasz álma, a kékség,
S a szív csodaszép rügyeként kivirágzik
A drága virág: a reménység.

Fantázia szárnya repíti a vágyat
Az éjszaka titkos ölébe,
Csillogva cikázik — ah, ott sose bágyad
Az új kikelet szemefénye.

A csillagözönnel a szende virágok
Bűvös susogásba merülnek,
Zizegve mesélnek a zöldrügyes ágak
És himnusza zendül az üdvnek.

Elmondja a csillag a gallynak, a rügynek
Meghitt szavú, halk susogással:
Tavasszal a föld hogyan éled, újul meg,
Mint ifjú hatalmú varázzsál.
Mélyen hiszek én is e bűvös erőnek,
Mert érzem a testemen által,
S óh hirnöke, képzeletem te, köszöntlek
Égész szívem áhíthatával.

SI

Settima

SZÍv húrjai! — egyik a másik után.
Hadd szóljon a húron a dallam,
Hadd szóljon a lelkem a dalban,
S hadd hallja szavát honom: édesnyám!
Tán rálel e hang a kobozra,
Mely érc-szavúan viszonzza
Halk húrjaim énekeit, muzsikám.
És zeng a koboz szava — tán szabadabban,
Mint most ez az egyszerű húr.
S ha éneke felszabadul,
Azt majd figyelik sokan és komolyabban,
Mert érc-szava messzire hat,
De mégse leend igazabb,
Mint halkszavú húrjaimon ma e dallam.
1890.

Szélesend

Forró nyári déli órán
Üldögélek az ablakban;
Tiszta égbolt, tiszta tenger,
Tiszta pára tiszta napban.

Óh tudom, e csillogó nap
Az aranyba kéklő tájon,
Óh tudom, sosem hallotta,
Hogy baj is van a világon.

Csönd a vízen . . . alig-alig
Libben itt-ott könnyű fodra,
Széltől most nem ringatózik
Bárkákön fehér vitorla.

Csöndben csobban most a parthoz
Gyöngyöző víz kis hulláma,
Egy ladikban ül valaki,
Aranyösvény fut utána.

Kis ladikban ül valaki,
Evezőjét halkán húzza,
Vízbemártott evezőjét
Aranyeső koszorúzza.

Oh hogy én most hogy szeretnék
Egy kis csónakban lebegve
Aranyösvényen hajózni
Messzi-messzi napkeletre.

Elhajóznék napkeletre
S napkeletről napnyugatra,
Mind amerre csak az ösvényt
A vízen a Nap mutatja.

Nem félnék a zátonyoktól,
Nem gondolnék a szelekre —
Az örök fény országában
Nem is jutnának eszembe.

1890.

Epilógus

Aki nem élt fürgetegben,
nem tudja, mit ér az erő,
nem tudja, hogy az embernek
küzdelem és munka a fő.

Aki nem élt fürgetegben,
nem érti, hogy mily szenvedés
a gyöngeség, mily kegyetlen
kín a kényszerű tespedés.

Ó hogy irigyeltem őket,
kik nem lelték meg nyugalmuk,
míg nem egy percig erőt vett
rajtuk szörnyű fáradalmuk.

Éjjel-nappal vártán állnak,
hátuk görnyed, nyugtuk ritka.
Éjjel-nappal . . . Fáradságuk
hátuk-karjuk megbénítja.

S bár ilyenkor ők úgy érzik,
hogy ez a kín végtelenje . . .
Óh küzdők, ha tudnátok ti,
hogy mit szenved az, ki gyenge!

Mit jelent némán feküdni,
míg szeszélyes sors hány és vet,
és kiszolgáltatva lenni
mások kényének-kedvének!

S az ilyenek mit tehetnek?
Gondolkodnak, eszmélkednek . . .
Küzdők, néhány gondolat csak —
mást nem adhatok tincetek.

1911.

(Radó György fordításai)

Nem tomboló széllel.... (Végh Miklós, költő verseihez)

A csenddel indul, nem tomboló viharral, a csenddel, a halkszavú dombokat simogató széllel a költészet építése Végh Miklósnál. Nálunk szokásos jelszó — ha hamis is csengése —, hogy nem számít költőnek, akinek nem jelent meg kötete. Pedig nemcsak költészetének feltűnt horizontja, de intellektuális költőélete igazolja, nem májusi vasárnapok kirándulója a költészet dűslombú erdejében, hanem született költő, mert azzá nem válnak, arra születnek.

Egyidős a felszabadulással, mert ha korábban is született, az eszmélés ideje már a mi világunkra esik.

Naponta újrafogalmazza a világot. Ez az újrafogalmazás a megvalósult szándéokra épül, mely mindig közérdekű.

Mély líra, mesének tűnő, mesés versnek induló tanítások tépik a koszos, ránkizzadt inget, mely nem való már az új világ emberére. Sallangok nélkül élni korállszerűen egybefont jóban, de ha kell, a halk tónusok mérges késekké válnak, éles pengéik megcsillannak.

A költészetnek megvannak a maga belső, mély, immanens törvényei, s ezek a törvények meghatározzák fejlődésének irányát. Fejlődni csak e törvények birtokában tud. Ezek a sajátos törvények nem csorbulhatnak, vagy nem szaladhatnak tévúton, mert ez mindenképpen károkat okozhat. Éppen ezért a mában kell élnie, s ha nagy áttételeken keresztül is, de a versépítés belső feszültsége az általános és az egyetemes felé mutasson. Így érzem, ha a költészettől számonkérem az eszközök többértelműségét, avagy a teljességre való törekvést.

Ezt a kívánalmat értem tetten Végh Miklós költészetében. Bizonyosságot abban, hogy szimbólumai, mély, sokszor vizionisztikus látomásai olyan emberi tartalmak, társadalmi konfliktusok hordozói, melyek a megharcolás irányába indítanak; a kiáltást kiváltó nekifeszülésnek pillanatát hozzák el sürgetően, mert az elkötelezettség itt nem szándék, hanem a versekben izzó valóság.

Hiszem és vallom: költő született.

Hiszem és vallom: jó költő indul Palócországból gazdagítani csodálatos világunkat. Csak attól tartok, restanciában van máris a magyar költészet egy kötettel, ha megannyi is a frissen megjelenő költők száma.

Végh Miklóst nem kell felfedezni: 1962-ben a rádió „Így írunk mi” pályázatán már bemutatták, pedig akkor még csak az érettségire készült, a „Napjainkban” — még bölcsészhallgató ugyan — közlik verseit. De nem sürgették megjelenést kérő kopogtatások, nem élt a ma oly szükségesnek látszó alkalmi kapcsolatokkal sem, mert a vívódások éveit kenderszagú alá-

zattal készítették és készítik ma is a teljességre való törekvésben: az igazán költővé érésre.

A Palócföld pedig indulásának minden pillanatában figyelte nekifezülését, s most teljesebb értékűen ajánljuk olvasótáborunk figyelmébe.

Fogadják verseit a gyöngyformáló hétköznapiak és ünnepek ajándékként.

CZINKE FERENC

1944-ben születtem Kassán, de eszmélésem és emberré formálódásom anyaölének kezdetektől ezt a Karancs tövéhez borult várost hittem és váltottam. A salgótarjáni iskolaévek és a magyar-orosz szakos tanárrá művelő fővárosi esztendők annak a biztos tudatnak szépszirmú virágait melengettek bennem, hogy itthon és csak itthon — Nógrádban — élhetek és munkálkodhatom. Tanítottam a pásztói gimnáziumban, és álltam katedrán a salgótarjáni Madách gimnáziumban. Ma — nem mondva ellent a nevelni-művelni hajtó hivatásérzetnek — a megyei művelődésügyi osztály munkatársaként egy egész megye szebb szellemi életének formálásán kell munkálkodjam.

Az alkotás számomra szükségszerűség, feszítő görcs, alázatos lázadás: a lényegben egyik világának önmagamon átszűrése, mivessé csiszolása a mindig szebbre virradó holnapokért.

VÉGH MIKLÓS

Áldásos átok

Aszályba szédült
pötty gyümölcsök élünk
bőrünkbe szikár fény rovátkol
pirosat
kékét
sárgát
s holnap talán
világot asszimiláló tevésünk
9000. éjszakáján a porba szánad
fertőzött húsunk földre lottyadt
cefrés leve
s nem sírnak utánunk az ágak
De élünk úgy is akkor is tovább
roppanó maghéjaink alól
merész kocsányok indulnak magasba
s az élet üstje rostjainkat
majd-lesz-fiúkat öklendeztető lázító
tüzes itallá nemesíti
mert minket így áldott az átok

Az Ember

Boldog, aki ágyába fekve
álmában fordul már a falnak,
aki barátja önmagának,
kibe kétségek sose marnak,
ki képes fészket rakni bárhol:
kenyér legyen csak keze mellett,
aki szájánál magasabbra
egy gondolatot sem emelhet.

S áki nem boldog, az az Ember!

Rakodómunkás

Tizenkettőkor felnyúlt az égre
és zsebre markolt fél maréknyit
a déli harangszó suta koloncaiból
egyik kezével

a másikkal
sosemvolt világ térképét
maszatolta pakúrás homlokára

aztán kiköpött

a tizenhatos sarkából
egy szivlapát
egy még félig telt pálinkásüveg
egy rongyos ing bámulta őt
és kilenc tonna rakomány

leült

szalonnát szabdalt a kenyérhez
s a telepvezető bódéjából
hozzácsapódó híreket
tűzött a bicskahegyre
dollármilliókat holdjáró csodát

markába sercintett
s miközben tápáskodott kikalkulálta
ha bírja kézzel még három kocsit
kirak s az asszonynak gyerekeknek
lesz ez meg az

s neki magának későhajnali álomtalan
bóbiskolás

Mintha meglopnálak

Úgy érzem,
mintha meglopnálak az esttel,
mintha meglopnálak,

míg a magány hetes szemetének
súlyát hordva magamban,
nem-hozzád-vezető utak idegen
fényével mosom arcom.

Holnapután,

holnap,

ma talán

hazatérek hozzád:

ajtótok nyílása lesöpri rólam

a féltés terhét,

s míg szorosan mellém ülsz,

elmondom, hogy úgy érzem,

mintha meglopnálak az esttel,

mely nem köti össze kezünket.

Nyári esők csendje

Alkonyatkor egymásra borultak a felhők,

eleredt az eső is,

s az esti neonfény

ezer apró rögre törik most

a tisztáramosott levelekbe fogódzó vízcseppeken.

A nedveslombú erdőket járt,

völgyberogyó szél

nyugtalanító, nedves-avarszagot áraszt

szét az utakra,

nyugtalanító nedves-avarszagot.

Emléket ébreszt, mi igaz soha nem volt,

vágyat, amely mindig beteljesületlen,

s csendet,

parttalanul előmlő, tétova csendet.

Borzongva húzom az inget mellemen összébb:

karmol a hűs levegő.

Könnyű a lélek, lebegő.

Sínek között

Alkonyodik. Tovanyúlnak az árnyak: az ágak ölében / színehagyott fonalon az idő szövi máris az estet. / Szélpamacsot köp a csönd meredő szemembe. a távol / kormosodó peremén puha fellegek őrzik a Holdat. / Mozdony üvölt síneken szaporázva, dühös remegéssel / gyors robog át. Koszos ablakain fények menekülnek. / Felrecsegő megafon zsváját menekítik a drótok. / Gőz gomolyog, fütty száll, ideges szelepek kelepelnek. / „Hosszú hetet” kiabálnak az éjbe a váltani hajlók: / körbeforog hunyorogva, jelezve kezükben a lámpa. / Dongva szaladnak a telt vagonok, a saruk csikorognak. / Lenn, hol a fűtőház dobozára — meredt nyakú gémekek — / fényszóvók szeme bámul: zakatol a szénrakodó.

A róka

credendően ferde lelkű
éhes sovány volt és felettébb
gyűlölte a szép sorsú őzbakot
ezért

a fa tövéhez somfordált amelyen
a foltos bőrű leopárd pihent
s mint ki mit sem tud
így fohászzkodott

„Uram termtóm mily nagy kár is az
hogy satnya őzbakok pocskondírozzák
a leopárdot úton-útfélen”

Azzal továbbállt

Este minden

lomposfarkú őzhúst lakmározott

Rinocérosz és az őz

szomjas állatok közös-egy csapáson
egyszerre értek inni a patakhoz
s fürödni egyet hús vizében ám
a part homokján az oroszlán
hempergett épp semmittevőn
— Takarodj! — mordult fel az élen
ballagó rücskösbőrű és mögötte
félénken meglapult az őz
A sörényes ki sértést még sosem
hagyott megtorlatlanul
felmérve helyzetét azonnal ugrott
majd elégedetten továbbállt

Az őz halálát sakálok siratták
a rinocérosz békén vízbe szállt

A pingvin

mert unta már a fókák ugatását
a mindig fényes sarki éjeket
egy reggel úgy határozott
hogy vándorlásra adja a fejét
Összébbrántotta kurta frakkját
s estére tovatűnt:
délnek vitte kíváncsi kedve míg nem
egy tarlón nyulakba ütközött kik épp

kormányválságra adták fejüket
Sok kurtafarkú nagyfülű között
vezért keresni volt gondjuk
primum inter pares
És látva
a vándor furcsa küllemét
s vizsályt kerülni szólt a nyúl-böles
„Viszályt kerülni itt ez idegen
ki mindünknél más s jóllehet
nyelvét se értjük legyen ő vezérünk!”
Úgy lett
és harmadévre a vidéken
délen
a földjükon szorgoskodó parasztok
kerek szemmel látták hogy módfelett
szaporodnak a frakkos madarak
s a vadnyulak
ki tudja miért észak felé vonulnak

A medve

róka mókus nyest hiúz
nyáron gondtalan
kedvében túl degeszre hízta bőrét
s mivel a tél közelgett
és bundájukon átfútt a szél
odukat építeni
tanácskozásra összeültek
És döntöttek:
öt barlangot kaparnak
földbe fába ki mint óhajtja majd
Úgy történt
ám szinte már a végső pillanatban
a farkas is jelentkezett
igénnyel
s mert nem akadt merész
ki nemet mondott volna hát
a nyest oduját egyhangúlag
neki ítelték s hogy a békén
csorba ne essen
a békétlenkedő kisemmiszt
nyestnek az egész testület mesélt
színes mesét
arról hogy milyen nemes sors
az otthontalan szabadok sorsa
et cetera

Az elefánt

ama kivételes sorsú
ki egykor Hannibált
emelte volt az Alpokon keresztül
a csaták bevégeztekor
a cirkuszhoz szegődött
Tisztelgők népes tábora
dőlt a ponyvák alá hogy lássa őt
a fő attrakciót

s az elefántnak más se volt a dolga
csak lustán kiült a porondra
a menedzsere mást se kért
a kétszeres menáziért
hisz ha szóba jött a bevétel
mindig ő volt az első tétel

Am egy napon a szájtáti tömeg
ráunt a dalra csak-csak furcsa lett
a szaltózó majom zenélő foka
s más tanult állat között
egy négy lábú ki múltjával keres
betevő abrakot

A kényes ügyben
mert mégis Hannibál
nemes emlékét érintette volna
éves viták után döntött a főigazgató:
minden érdeme elismerése mellett
leváltották az elefántot

A színész-állatok érdekvédelmi képviselőjének
titkára lett
örökös joggal

Szabó Béla

Egyenes út

Kidőlt egy tölgy. Nógrádi Sándor elvtárs, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagja, vezérezredes, a nemzetközi és a magyar munkásmozgalom kiemelkedő alakja elhunyt. E megrendítő hír mély fájdalommal tölti el mindazok szívét, akik ismerték és becsülték, távozása nagy veszteség szülőföldje, Nógrád megye munkásmozgalmának is.

Élete határköveit jelző két dátum — 1894—1971 — népünk történetének is nagy sorsfordulóit zárja be. Történelmi korban élt. Az Osztrák-Magyar Monarchia állampolgáraként született, a monopolkapitalizmus kiszákmányolt proletárjaként indult el életútján. Élete összeforrt azzal a harccal, melyet a munkásosztály vívott felszabadulásáért, küzdelme és munkája beépült abba a szilárd épületbe, melyet úgy hívunk: szocialista Magyarország. E munkásélet végeztével a legnagyobb hősöknek kijáró tiszteletadás mellett búcsúzott el tőle dolgozó népünk.

E gazdag, harcos élet teljes egésze tanulság és példakép a továbbélőknek. „Történelmi lecke” a címe, a múlt évben megjelent életrajzi kötetének. Már ezzel is kifejezi, hogy helyesen ismerte fel az egyén helyét, szerepét a társadalomban. Élete bizonyítja, hogy megértette a történelmi leckét, tudta minden helyzetben, hogy mit követel a munkásosztály érdeke és mit kell neki, mint osztálya hű fiának cselekednie. Fialat emberként jutott el a tudatlanság ezen fokára. Maga írja „azt hiszem nem tévedek, ha azt mondom, hogy a Tanácsköztársaság idején szerzett benyomásaim és tapasztalataim tudatosították bennem végérvényesen azt az utat, amelyen járnom kell.”

Élete végéig frissek maradtak azok az élmények és mindvégig érzelmi és erkölcsi tartalékok jelentettek számára, melyeket az első proletárdiktatura időszakában a forradalmi Budapesten szerzett. A felszabadult proletáriátus elszántsága és áldozatkészsége nemcsak osztálya erejének tudatára ébresztette, hanem e felismerés bizonyosságát megőrizte s erőt adott neki a későbbiekben a megpróbáltatások éveiben is. A Tanácsköztársaság szociális, kulturális intézkedései, melyek elsőízben nyitották ki egy szebb, derűsebb élet ajtóit a munkások előtt, nemcsak felszabadult örömmel töltötték el, hanem elhatározókká váltak élete célját illetően. Egész életében azon munkálkodott, hogy a Tanácsköztársaság után bezárt ajtókat az élet, a szabadság sugarai előtt segítsen újra megnyitni, hogy örömet vigyen a dolgozó emberek szívébe és tartalmat adjon életüknek. Az érzelmek és gondolatok 1919-ben értek be és „kitéphetetlen talán azt is mondhatnám, hogy elpusztíthatatlan gyökereket eresztettek” benne.

A Tanácsköztársaság bukásának híre, mint a Vörös Hadsereg katonáját éri. Hihetetlennek tűnik neki mindaz, ami történt. „Nem hittem, hogy ha

annyi szenny után, a becsületesség és az értelem tört utat magának, az ily könnyen el is bukhasson”. Nem hitte el és nem nyugodott bele, hogy a munkáshatalom végérvényesen elbukjon. Töretlen hittel, új lendülettel indult el az úton, mely a földesúri tőkés elnyomásból a magyar nép felszabadításához vezetett. Küzdelmes életutat választott. Emigráció, üldöztetés, börtön jutott osztályrészéül, azonban soha, egy pillanatra sem tántorodott meg és sohasem tévesztette szem elől a célt.

Internacionalista volt. Elsősorban a szellem fegyverével küzdött a két világháború közötti időszakban a nemzetközi munkásmozgalomban a Kommunista Párt politikájának tudatosításáért, terjesztéséért, majd az egyre inkább főveszélyt jelentő fasizmus ellen a népfront politika sikeréért.

A Tanácsköztársaság megdöntése után Losoncon kezdte meg a pártszervező munkáját. 1921-ben, mint a losonci pártszervezet küldötte vett részt a Szlovák Szociáldemokrata Párt (marxista balszárnyának) fenyőhegyi kongresszusán. 1922-ben a Kommunista Ifjúsági Szövetség csehszlovákiai magyar titkárává választották. 1923-ban Berlinbe emigrált. Életközélből ismerte meg a jobboldali szociáldemokrácia vezetőit, de ugyanakkor közvetlen kapcsolatba került a hamburgi marxistákkal, kiknek titkára Ernst Thelmann volt. 1923 őszén Moszkvába ment, 1924 januárjában ő is ott vonult, mint a Kommunista Internacionále koszorúvivője, abban a végeláthatatlan sorban, mely a munkásosztály nagy tanítójának Vladimir Iljics Leninnek adta meg a végtisztességet. „Lenin elment . . . írja — egy ideig sivárság gyötörte lelkünket, de hitünk megmaradt, mert tudtuk, hogy ő velünk van és áll sziklaszilárdan műve: a Párt, a szovjethatalom”. 1924-ben Bécsbe, majd Romániába távozott, hol illegális munkája során letartóztatták, börtönbe vetették, onnan csak a nemzetközi munkásszolidaritás szabadította ki és sikerült a Szovjetunióba menekülnie.

1925—1928-ig a tanulás, a szellemi erőgyűjtés gazdag éveit követték. 1928-ban már ismét Csehszlovákiában volt, hol mint a Kommunista Párt német nyelvű napilapjának a „Vorwärts”-nek szerkesztőjeként dolgozott a gazdasági válság időszakában kialakuló forradalmi helyzetben. Munkáját rendőrségi megfigyelés, zaklatás közepette végezte, s 1930 végén Csehszlovákiát is el kellett hagynia.

1933-ban, azon a tragikus január 30-án indult el Berlinből Franciaország felé, amikor Németországban a horogkeresztes bandák városszerte fáklyás menettel s féktelen ordítózással ünnepelték Hitler kancellárrá történt kinevezését. Az a tüzfolyó, mely elöntötte ezen az estén Berlin utcáit Európa felgyújtására készült. Egy magyar kommunista, Nógrádi Sándor elindult Párisba, hogy csatlakozzon azokhoz, akik készek felvenni a harcot az embertelenség ellen. Párisban, mint a Fasizmus és Háborúellenes Világbizottság titkára a népfrontmozgalom megerősítésében vállalt tevékeny szerepet. E munka során széleskörű kapcsolatot teremtett mindazokkal a marxistákkal és nem marxistákkal, akik készek voltak az emberiség védelmére. Hitvallása volt, hogy „az emberiség boldogulhat, ha a becsületes emberek megtalálják egymást a jó ügy szolgálatában”. E jó ügy hozta össze azokkal a harcoló értelmiségiekkel, kikhez a későbbiekben meleg barátság is fűzte, ezek sorából életrajzi kötetében is kiemeli Henry Barbusse-t és

Romain Rolland-ot. Bejárta Nyugat-Európát, Belgium és Svájc munkásmozgalmával közvetlen kapcsolatot teremtett. A Jószolgálati Bizottság tagjaként szervezte a segítséget a vérző Spanyolországnak.

1936 őszén hagyta el Franciaországot s Moszkvába utazott, ahol a Komintern munkatársa lett. A második világháború kitörése Moszkvában érte, ahol a Magyar Kommunista Párt Külföldi Bizottsága keretében részt vett abban a felvilágosító agitációs munkában, mely a magyar népet akarta kiszakítani a fasizmus karmaiból. A Kossuth-adó szerkesztőjeként, bemondójaként működött. Hazájától távol eltöltött 25 év alatt gazdag emberi, mozgalmi tapasztalatokat szerzett és magasan képzett gyakorlati forradalmárrá vált. Az internacionalizmus nála nemcsak elmélet volt hanem különböző népek megismerésén keresztül azok problémáit magáévá téve, mondhatni gyakorlati valósággá vált. Munkája során nemzetközi kérdésekbe oly mély betekintést nyert, hogy kiemelkedő nemzetközi szakembernek számított. A magyar nyelv mellett tökéletesen bírta a cseh, francia, német, orosz, szlovák nyelveket és a börtönben megtanult románul is. Sohasem felejtette el azonban azt az országot, ahol született, azt a népet, melynek gyermeke volt. Munkája során mindig érződött, hogy magyar internacionalista, életrajzi kötetéből mindenütt ki-kicsendül a szülőföld, a magyar nép szeretete. Az arany Prága azért is tetszik neki, mert egy kicsit Budapestet juttatja eszébe, büszke volt például arra, hogy azért választották meg a Kossuth adó egyik főbemondójává, „mert vidékiesen, palócosan beszélek, ez, mint mondták ízesebb és jobban hasonlít a hazaira mint a budapesti akcentus”.

1944 tavaszától a Magyar Kommunista Párt Külföldi Bizottsága megbízásából átvette a magyar partizáncsoportok szervezését a Szovjetunióban. Előbb az obarovi, majd a szvjatoszinoi partizán iskolák parancsnoka. Halhatlan energiával és tudatossággal, ugyanakkor mély felelősségérzettel látott hozzá, hogy a fasizmus elleni harcra jelentkezett magyarok katonailag és politikailag minél előbb felkészülhessenek népünk függetlenségéért vívott nagy küzdelemre. Augusztusban e szervezőmunka eredményeként már útnak indultak az első csoportok Uszta Gyula és Szőnyi Márton vezetésével, melyeket később számosan követtek. A csoportok harcosai az ő kezébe tették le az esküt, melynek szövegét is ő írta. A magyar partizánok helyálltak, és esküjükhöz híven „minden erejükkel és tudásukkal harcoltak a magyar nép teljes felszabadulásáért”.

Nógrádi Sándor nem elégedett meg azzal, hogy távolból irányítsa e nagy küzdelmet, fegyverrel a kezében akart harcolni a német megszállók és magyar csatlósáik ellen. 1944. október 8-án — miután engedélyt kapott, hogy személyesen is bekapcsolódjon a küzdelembe, — egy partizáncsoport élén, katonai repülőgéppel leszállt a Zólyom melletti repülőtérré. A szlovák partizánokkal való kapcsolatok kiépítése, a szlovák nemzeti felkelésben való aktív részvétele során harcolt az Alacsony Tátrában, a szlovák hegyekben. 1944 végén indult el csoportja Magyarországra.

1944. december 8-án lépik át Ipolytarnócnál a magyar határt. Egy negyedszázad után újra hazai földre lépett. „Amikor magyar földre tettük a lábunkat, megindultság fogott el minden magyart. Szótlanul összeölelkez-

tünk. Az éj sötétjében csak érezni lehetett, hogy könnybe lábadtak a szemek”. Elemi erővel törhetett a felszínre benne a gyermekkor, a fiatalság régmúlt éveit. — A füleki szülőház, a szécsényi iskolás évek — a szülők — a család képe — a gyermekkor, a fiatalság számtalan élménye. Élővé tette mindezt a varázslatosan szép, oly régen látott nógrádi táj, melynek minden hegye, völgye, fája, virágja oly ismert volt számára, s annyi sok szép emléket rejtett.

Hazaérkezett, de nem volt otthon: a szülőföldön, az ismert városokban, falvakban a német volt az úr. Ipolytarnócról hegyeken, erdőkön keresztül, a lakott helyeket kerülve, juhászszállásokban, erdészlakokban tanyázva indult meg a maroknyi kis csapat, hogy maga köré gyűjtse a nógrádi bányászokat, munkásokat, parasztokat és fölveggyék a harcot a fasiszta túlerővel szemben. A lakosság ételt, italt adott a partizánoknak, a csapat létszáma napról-napra nőtt, munkások, katonák, parasztok csatlakoztak, régi elvtársak, ismerősök keresték fel. A salgótarjáni iparvidéket a szovjet hadsereg katonái szabadtították fel. A Nógrádi partizáncsoport harca az abroncsospusztai ütközettel véget ért.

Megyénk a csoport karancsberényi harcálláspontján emlékmúzeummal adózott Nógrádi Sándor és partizáncsoportja hősi küzdelmének, mellyel örökre beírták nevüket Nógrád megye munkásmozgalmának történetébe.

A felszabadulás után, mint a Magyar Kommunista Párt északmagyarországi kerületi titkára, majd mint iparügyi államtitkár, 1949-től kezdve pedig, mint a néphadsereg politikai főcsoport főnöke, előbb altábornagyként, később vezérezedesként, mint a honvédelmi miniszter első helyettese végzett kiemelkedő munkát a pártszervezés, bányászatunk, iparunk fejlesztésében, néphadseregünk erősítése terén. A személyi kultusz éveiben a hadseregből eltávolították. Nagy tapasztalatait külpolitikai téren hasznosították, pekingi, hanoi, moszkvai nagykövete volt Népköztársaságunknak. Aktív tevékenységét 1966-ig folytatta, mint a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Ellenőrző Bizottságának elnöke.

Szülőföldjére, Nógrád megyére az országos gondok között is mindig a régi szeretettel gondolt. Nevéhez fűződik többek között az első kommunista nagygyűlés Salgótarjában 1945 februárjában, amikor is húszezer ember gyűlt össze a Főtéren, hogy meghallgassa az MKP küldötteit. Segített a megye kommunistáinak az induláskor eligazodni és az itt-ott jelentkező túlzó baloldali nézetektől megszabadulni. A széncsaták idején a legközvetlenebb kapcsolat alakult ki közte és a nógrádi bányászok között, mely mindvégig megmaradt. Többször kereste fel megyénket, hová mindig hazajött, hol őt mindig hazavárták. Utolsó látogatására egy évvel ezelőtt került sor, amikor az akkor már nagybeteg Nógrádi Sándor eljött, hogy együtt ünnepeljen a salgótarjáni dolgozókkal és együtt áldozzon azok emlékének, akik 25 évvel ezelőtt életüket adták Nógrád megye szabadságáért.

Nem lehet e gazdag életút minden állomását még csak érinteni sem. Az előbbieken vázolt kép azonban nem teljes, ha nem látjuk mindezekben Nógrádi Sándort az embert. A bátor, szókimondó, véleményét nyilvánítani tudó és akaró, elveihez ragaszkodó egyenes embert. Mindazok számára, akiknek megadatott, hogy közvetlen találkozhattak vele nagy élményt

jelentett a lényéből sugárzó szerénység. E nagy élettapasztalattal és tudással rendelkező, igazán nagyot alkotó ember szerénysége volt a legnagyobb. Még azokról a kérdésekről is, melyek közismerten nevéhez fűződtek szinte személytelenül tudott beszélni. Kiegészítette e tulajdonságát a közvetlenség. Megvolt az a képessége, hogy emberi közelségbe tudott jutni bárkivel. Ez nemcsak egyszerű adottság, hanem annak következménye volt, hogy ismerte, szerette az embereket, együtt tudott érezni velük és így teremtődtek meg azok a belső szálak, amelyek embert emberrel összekötnek. Ezt az emberséget nagyon fontos kommunista erénynek tekintette. Maga írja: „akiben nincs meg a forradalmi mozgalomban megkövetelt szerénység, aki nem tiszteli a harcostársakat és bizalmatlan velük szemben az ne kapjon nagy hatalmat a kezébe... Akiben nincs meg a szükséges emberség az ne döntsön emberek sorsáról.”

Kommunista volt, tudta, hogy csak a marxista-leninista párt vezetésével kerülhet a munkásosztály ennek a hatalomnak birtokába, mely az osztály és az egész dolgozó nép felszabadtítása útját nyitja meg. E párt megteremtéséért, építéséért felelősnek is érezte magát. „Marxista-leninista párt — írja — ezt könnyű kimondani, de felépíteni és képessé tenni a proletárdiktatúra irányítására nagyon nehéz feladat.” Tudta, hogy a párt erejét a forradalmi elmélet tisztasága mellett az öntudatos, fegyelmezett, a forradalmi elmélettel felvértezett, szervezett tagság adja. Tudta, hogy ez nem születik magától, hanem azt nevelő, szervező munkával kell létrehozni. E munkába tevékenyen vett részt élete utolsó időszakáig.

Világosan látta, hogy a sikerek forrása, a továbbfejlődés, a jövő biztosítása a marxista-leninista párt és a tömegek közötti élő kapcsolat megteremtése, továbbá erősítése. E kapcsolat fontosságát klasszikus egyszerűséggel, a maga mélységében így fejezi ki: „A madár sem tud repülni, ha két szárnyát, vagy akár csak az egyiket megnyesik. A bizalomnak is két szárnya van. Az egyik a párt türelmes, bölcs bizalma a népmilliók, a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség tömegei iránt. A másik meg a tömegek bizalma a kipróbált, szilárd, megfontolt vezetés, a párt iránt. Az elmúlt esztendőkből eredményesen dolgoztak a kommunisták azon, hogy a bizalom mindkét szárnya erősödjön.” E kommunisták soraiban élen haladt Nógrádi Sándor elvtárs, aki egész életét szentelte a bizalom e két szárnyának erősítésére.

Egy nemzedék a történelem alakításában

A kiadó e könyv megjelentetésével jelentősen hozzájárult, hogy Nógrádi Sándor életét és tevékenységét méltóképpen őrizze meg a történelmi, politikai kérdések iránt fogékony közvélemény.

A szerző, országosan tisztelt és a nemzetközi munkásmozgalomban is megbecsült alakját, cselekedeteit most már nemcsak emlékezetünk, hanem a könyv lapjai is megőrzik a halhatatlanságnak. Úgy írta meg sorsát ahogy élt. Egyszerűen, közérthetően, mégis izgalmasan, a lényeges kérdésekre összpontosította figyelmét, és a gondolatait követő olvasó számára is ilyen igényvel lép fel. Könyvében a „történelem és politika fonódik össze a szerző személyes emlékeivel” tájékoztat a kiadó. Személyes emlék olvasásakor sem lehet azonban a magánember véleményét, érzéseit elválasztani a politikusi vénától; minden esemény, értékelés mögött ez a döntő szempont: minden élethelyzetben népe érdekében fáradozik.

Ez az emberi tulajdonsága a Nógrádban élők számára azért is különösen jelentős, mert ez a táj indította el, itt élte gyermekkorát és később a felnőtt politikus tevékenysége ezer szállal kapcsolódik ehhez a vidékhez, ehhez a néphez, amelynek köszönhette dialektusát, amelyről Szovjetunióból szóló rádiókommentáiraiban oly szeretettel, büszkén szól.

A gyermekkor emlékei, — a Losoncon, Szécsényben eltöltött idő, az ottani házak, emberek, az érzelem bősége folytán — szinte megelevenednek a könyv lapjain. A szécsényi gyermekevek, a kavargóan tarka forgatagú vásár, a színes népviselet leírása, a Szécsény-környéki falvak lakóiról elmondott néhány szó bizonyítéka a mély kapcsolatnak, amely betetéződik az 1944 évvégi találkozással. A felnőttkor és a gyermekkor élményei ötvöződtek e sorokban egygyé. A partizán osztagához kapcsolódó nógrádi emberek, a partizánokat segítő lakosság érettsége újabb, politikai motívumokkal gazdagodik. A szocialista forradalom, a gazdasági és kulturális építőmunkába való bekapcsolódás a pozitív tulajdonságok kibontakozásának újabb lehetőségét nyitja meg a nép számára. Nógrádi Sándor és népe kapcsolata ezután sem szakad meg. Az új élet megindulásától e kapcsolat minőségi változásokon megy át az előzőkhöz képest. Hasznos tanácsaival felvértezve gyakran visszatért a megyébe; osztozott a bajban, az örömben az ünneplésben egyaránt.

A politikusi látásmód azonban nemcsak a szubjektív érzésektől átitatott sorokból csendül ki, hanem azokból is ahogy az 1900-as évek Magyarországnak és Európának helyzetét, problémáit megközelíti. Hiszen azért is páratlanul izgalmas olvasmányt jelent a könyv, mert századunk történetének nagy eseményei, háborúi, forradalmi és nagy személyiségei jelennek, elevenednek meg lapjain. Az egyéni látásmód, gondolatgazdaság miatt sok kiemelésre érdemeset említhetnénk meg. Mégis csupán a legfontosabbakról eshet szó e recenzió keretében. Úgy érzem elsődlegességet kell biztosítani, annak, ahogy a szerző személyes szenvedéseivel és

politikusi magatartásával példázva közelíti meg Közép-Európa népeinek problémáját. Az itt élő népek uralkodók jóvoltából oly sokszor kerültek egymással konfliktusba. Az áldatlan helyzet felszámolására a múlt században megszületett a magyar politikai emigráció elvi elképzelése, amely a dunamenti népek politikai, gazdasági összefogásában öltött testet. Megfogalmazódott a Magyarországért aggódó Ady-verssorban, amely kínálja a megoldást a „Dunának, Oltnak egy a hangja” gondolatban. Megvalósult abban a politikusi magatartásban amely Nógrádi Sándor tevékenységét jellemezte. A Tanácsköztársaság után emigrációba kényszerült és ott bekapcsolódott a szlovák, a cseh, a német, a román munkásmozgalomba. Többször járt a forradalmi Európa fellegvárában Moszkvában, részt vett a spanyol nép szabadságáért indított politikai és katonai mozgalomban; küzdött Európa, a világ, az egyetemes békéért. Annak a felismert gondolatnak a képviselője sokadmagával, akik politikai programjukként választották a népek közötti együttműködést, amely az egyetlen kiutat jelenti a kizsákmányolás megszüntetésére. Felismerte, hogy ezt a programot a szocializmus keretei között lehet megvalósítani, amelyhez pedig elengedhetetlenül szükséges a Szovjetunió léte és támogatása.

A fő gondolatsor mellett arra is számos példát találunk, hogy amíg a két világháború között közép-európai, európai államok uralkodó körei, politikai státusoktól függetlenül a népek közötti ellentétek szítására, féktelen nacionalizmusra törekedtek, addig e népek legjobb fiai — a kommunisták — a legnehezebb emberi helyzetben, a legsötétebb elnyomás éveiben is önfeláldozóan segítették egymást, mert tudták, hogy ezzel a jobb, magasabb szintű társadalom ügyét szolgálják.

A könyv „harmadik rétegében” megismerkedhetünk a kor európai művészei közül azokkal, akik a magasszintű művészetteremtés mellett, korunk társadalmi ellentmondásainak megoldására is vállalkoztak. Olyan személyiségekről, mint Henri Barbusse, Romain Rolland, Egon Erwin Kisch remekbe szabott, eredeti, szinte önállóan is megálló portrékat olvashatunk.

Megragadó, hogy a fiatal La Pasionara — Dolores Ibarruri — alakjával megismertet. Rendkívül színes többek között a partizán kiképzőtábor leírása, a háborús élet bemutatása. Ezek a képek szemléletesen mutatják be azt a nagyméretű politikai és katonai tevékenységet, amely az új világ születésének közvetlen előzményeihez szükségképpen hozzátartozott.

A világformáló történelmi feladatok végzése közben a személyes boldogság egygyé forrott a közösség nagy ügyével. A család — híven a történelmi valóságához — ennek van alárendelve a könyvben is.

A könyv címe a választ az olvasónak kell megadnia. A „történelmi lecke” feladatainak megoldása még nem ért véget, az eddigi „részeredmények” — társadalmunk fejlettsége — azonban biztatóak. Az a generáció, amely elkezdte e történelmi küzdelmet, — a könyvben megfogalmazottakkal egyetértve — jó utat választott a feladat megoldására.

(Nógrádi Sándor: Történelmi lecke. Kossuth, 1970. 467. 1.)

Horváth István

Wirt Ádám

Engels, a tudományos szocializmus kiemelkedő teoretikusa és harcosa

A történelmi évfordulók mindig magukban rejtik azt a veszélyt, hogy a megemlékezés tárgyát — legyen szó akár személyekről, akár tanításaikról — muzeális értékekké merevítik: magasba emelik és nagyra értékelik, de elszakítják a jelenkortól. Az ünnepektől életművét minden szempontból tökéletesnek és befejezettnek tüntetik fel, és ezzel akaratlanul is aláássák időszerűségét. Szerencsére a marxizmus nagy alakjainak élete és munkássága minden ízében ellenáll az ilyen megmerevítésnek és muzeális megdicsőülésnek. Marx és Engels életművének áttekintése pedig különösen kiemeli az általuk vezetett forradalmi mozgalom alkotó jellegét és máig tartó időszerűségét. Negyven éves alkotói együttműködésükre két örökké nyugtalan, mindig újat kereső elme közös kutatásai és a közösen vállalt harc nyomták rá a bélyegüket. Amikor Marx halála után Engels életének utolsó évtizedében egyedül folytatja a közösen elkezdett munkát, ezt szintén nem a lezárás és a befejezés, hanem alkotó folytatás jegyében teszi. Hatalmas szellemi örökségének terjedelemben is jelentős része: tervek, előkészítő munkák, új kérdések megközelítése, olyan széles és gazdag program felvázolása, amely messze meghaladta egy ember életének lehetőségeit és amelynek befejezésére az akkor már idős Engelsnek nem is lehetett reális reménye. Lenin, egy új történelmi korszakra alkalmazta Marx és Engels tanításait, s a gyakorlatban is igazolta azok életképességét és időszerűségét. Ez az életképesség és időszerűség határozza meg az egymást követő Marx, Lenin és Engels évfordulók igazi jelentőségét és magyarázza a rendkívüli érdeklődést, a heves vitákat, amelyet a Marx, Engels és Lenin tanításai napjainkban váltanak ki.

A marxizmus három nagy alakja — Marx, Engels és Lenin — azonos szemléletük, közös emléleti és módszertani alapelveik, a munkásosztály ügye iránt azonos elkötelezettségek mellett egyéni módon járultak hozzá a marxista tanításokhoz, s részben különböző korszakokban fejlesztették és alkalmazták ezeket a tanításokat. A marxizmus mai ellenfelei és megamisítói vagy félreértelmezői ezt arra próbálják felhasználni, hogy részeket és ellentmondásokat keressenek hármuk munkásságában, s ezen keresztül kérdésessé tegyék a marxizmus egységét és folytonosságát. A marxizmus növekvő tekintélyének és vonzóerejének hatására a polgári antimarxista irodalomban is előtérbe került a marxizmus átértelmezése és pluralizálása. A többféle — tehát polgári módon is értelmezhető — marxiz-

mus veszélytelenebb ellenfélnek a polgári ideológia számára, mint egy egységes marxizmus. Ugyanakkor különféle kispolgári rétegek és mozgalmak bekerülése a marxizmus vonzási körébe, reális, de ellentmondásos közeledésük a marxizmushoz gyakran szintén együtt jár a marxizmus átértelmezésével és pluralizálódásával. A polgári marxológusok és kispolgári marxizálók számára a marxizmus mai pluralizálásához szolgál történelmi igazolást, hogy szembeállítják egymással a marxizmus három nagy alakját, tevékenységük különböző periódusait és oldalait: A fiatal Marxot az érett Marxszal, a marxista filozófiát a társadalomelmélettel, Marxot Engelszel, Lenint mindkettőjükkel, a forradalom Leninjét a forradalom előtti ortodox marxista Leninnel. A nyugati marxológusok és marxizálók többsége Engelst teszi felelőssé azért, hogy szerintük hosszú ideig elzárta az utat az autentikus Marx megismerése elől, és ezért ma az autentikus Marx felfedezése is állítólag csak Engels kritikáján keresztül lehetséges. Nem nehéz felismerni, hogy ez az Engels-ellenesség a valóságban a marxizmus egysége és folytonossága ellen irányul. Engels bírálatával nem az autentikus marxizmus számára, hanem a marxizmus polgári, kispolgári átértelmezése számára akarják megtisztítani az utat. Ezért Engels valóságos szerepének és jelentőségének tisztázása születésének 150. évfordulója alkalmából nemcsak a nagy gondolkodónak és forradalmárnak kijáró kötelező tiszteletadás és történelmi igazságszolgáltatás kérdése, hanem a marxizmus értelmezésének, folytatásának aktuális harci kérdése is, amelynek tétje a marxizmus forradalmi tartalma, egysége és folytonossága.

Marx és Engels alkotói együttműködésében kétségtelenül Engelsnek jutott a hálátlanabb szerep, legalábbis az utókor elismerése szempontjából. Nem kizárólag és nem is elsősorban azért, mert kettőjük közös munkájának szellemi eredményét az utókor Marxról nevezte el. Ezt Engels természetesen és igazságosnak tartotta, s elsősorban ő maga volt az, aki minden alkalommal hangsúlyozta, hogy a tudományos szocializmus joggal viseli Marx nevét. „Magam sem tagadhatom, — írta — hogy Marxszal való negyvenéves együttműködésem előtt és alatt az elméletnek mind a megalapozásában, mind nevezetesen kidolgozásában bizonyos önálló részem volt. De a vezető alapgondolatok legnagyobb része, kivált gazdasági és történelmi téren, különösen pedig végső fogalmazásuk Marx műve. Amivel én járultam hozzá, azt Marx — mindenestre néhány speciális tudomány kivételével — nélkülem is véghez tudta volna vinni. Amit Marx alkotott, azt én nem tudtam volna véghezvinni, Marx magasabban állott, messzebre látott, többet és gyorsabban tekintett át, mint mi többiek valamennyien. Marx lángész volt, mi többiek legfeljebb tehetségesek. Nélküle az elmélet távolról sem volna az, ami. Joggal viseli tehát Marx nevét.”

Természetesen ebből a nyilatkozatból le kell vonnunk Engels szerénységét és azt az őszinte szándékát, hogy munka- és harcostársa, személyes barátja jelentőségét saját érdemeinek rovására is kiemelje. Marx kiemelkedő szerepe a marxizmus kidolgozásában és megfogalmazásában így is vitán felül áll. Nem lehet viszont elfogadni Engels önértékelését arról, hogy a lángész Marx mellett ő csak egyike a „többieknek”, akik legfeljebb tehetségesek voltak. Az igazság az, hogy Engels Marx egyenrangú és méltó

társa. Marxhoz hasonlóan valódi lángész, és eredeti módon járult hozzá a közös munkához, nevét joggal említik Marx neve mellett, mint a modern szocializmus megalapítójának nevét.

Engels, Marxszal egyidőben önállóan jutott el a marxizmus alapvető szemléleti és módszertani kiindulópontjaihoz. Amikor 1844-ben Párizsban meglátogatta Marxtot — akivel eddig egy futó találkozás kivételével nem volt személyes kapcsolatban — kölcsönösen megállapították, hogy más-más úton „ugyanarra az eredményre” jutottak, „az elmélet minden terén tökéletesen egyetértének”, s ezzel kezdetét vette szoros alkotói együttműködésük. Engelsnek, aki a felvilágosult polgári értelmiségi családban nevelkedett Marxtól eltérően bigottan vallásos családi környezetben nőtt fel, nagyobb és bonyolultabb utat kellett megtenni, hogy idáig eljusson. Bizonyos tekintetben találkozásukkor és együttműködésük kezdetén Marx előbbre is járt az új világnézet kialakításában, különösen filozófiai kérdésekben volt így. Más tekintetben és más kérdésekben Engels járt Marx előtt és hatott ösztönzően Marx fejlődésére is. Különösen vonatkozott ez a közgazdasági kérdésekre és a társadalmi valóság konkrét ismeretére. Marx, aki addig főleg filozófiával és joggal foglalkozott, inkább elvont elméleti úton jutott el a polgári társadalom korlátainak és a munkásosztály történelmi szerepének felismeréséhez, mint a kapitalizmus valóságának és a munkásosztály helyzetének konkrét tanulmányozása útján, s ezért kezdetben elvont filozófiai nyelven fogalmazta meg a tudományos szocializmus csiráit. A fiatal Engels — akit apja a kereskedelmi üzleti munka tanulmányozására küldött Angliába — ezalatt közvetlenül megismeri az angol kapitalizmust, gyakorlati kapcsolatba lép a szocialista munkásmozgalommal, és kettőjük közül elsőnek fedezi fel a polgári közgazdaságtan kritikai átdolgozásának jelentőségét a szocializmus tudományos megalapozása szempontjából. „Manchesterben — írta életének erről a szakaszáról Engels — szinte az orrommal ütköztem bele abba, hogy a gazdasági tények, amelyek az eddigi történetírásban semmilyen vagy csak nagyon lenézett szerepet játszanak, legalábbis a modern világban döntő történelmi erők; hogy ezek az alapjai a mai osztályellentétek pedig azokban az országokban, ahol a nagyipar következtében teljesen kifejlődtek — tehát kivált Angliában —, a politikai pártképződés, a pártharcok s ezzel az egész politikai történelem alapjai.”

Még Marx és Engels 1944-es párizsi találkozásuk előtt jelenik meg a Marx által szerkesztett Német-francia Évkönyvben Engels nagyobb tanulmánya, „A nemzetgazdaságtan bírálatának vázlata”, amelyet Marx később zseniálisnak nevezett és amelyre a Tökében is gyakran hivatkozott. Minden alapunk megvan annak feltételezésére, hogy Engelsnek ez a korai munkája ösztönzően hatott Marx közgazdasági érdeklődésére és tanulmányaira, aki csak ezt követően kezdi behatódiban tanulmányozni a közgazdasági irodalmat. Angliai tapasztalatai és tanulmányai alapján írta meg Engels „A munkásosztály helyzete Angliában” c. könyvét, amely többféle szempontból is úttörő jelenségű a marxizmus történetében. Ez volt az első konkrét társadalmi vizsgálatok alapján megírt marxista munka. Az angol munkásosztályhoz írott ajánlásában Engels kifejti, hogy

nem elégedett meg a tárgy **elvont** ismeretével, hanem a helyszínen figyelte meg az angol munkások mindennapi életét. Módszerét így jellemezte: „huszonegy hónap alatt alkalmam volt arra, hogy személyes megfigyeléseim és személyes érintkezés útján közelről megismerjem az angol proletáriátust, törekvését, szenvedéseit és örömeit, s ugyanakkor a szükséges hiteles források felhasználásával kiegészítsem megfigyeleéseimet. Amit láttam, hallottam és olvastam, azt ebben a könyvben feldolgoztam”. Engels ezzel megvetette a marxista konkrét szociológiai kutatások alapjait, messze megelőzve a polgári szociológiát. Engels munkája ma is csattanós válasz arra a gyakran hangoztatott vádra, hogy a marxizmus elvont spekulatív jellegű és a konkrét társadalmi vizsgálatokat a polgári szociológiából kell megtanulnia. Ha az Engels által megkezdett és általa mindig is folytatott (akárcsak Marx és Lenin munkásságában) konkrét társadalmi vizsgálatok egy időben a dogmatizmus hatására el is sorvadtak, illetve háttérbe szorultak a marxista elméleti kutatásokban, a kiutat ebből a helyzetből nem a polgári szociológia kritikátlan átvétele, hanem elsősorban a marxizmus saját tradícióinak a felújítása és folytatása jelenti. Ehhez mutat ma is példát Engels munkája. Engels könyve úttörő jelentőségű volt abból a szempontból is, hogy ez volt az első tudományos munka, amelynek a tárgya a munkásosztály volt, méghozzá nemcsak mint szenvedő, hanem egyben mint cselekvő osztály. Ebben látta Engels munkájának fő érdemét Lenin is: „Engels előtt is igen sokan leírták a proletáriátus szenvedéseit és rámutattak arra, hogy a proletáriátuson segíteni kell. Engels volt az **első**, aki megmondta, hogy a proletáriátus **nemcsak** szenvedő osztály; hogy a proletáriátust éppen gyalázatos gazdasági helyzete feltatóztathatatlanul előre taszítja és rákényszeríti arra, hogy harcoljon végleges felszabadulásáért. A harcoló proletáriátus pedi **maga fog segíteni magát.**” Persze Engels első munkái — akárcsak Marx korai írásai — még nem az érett és kiforrott marxizmust képviselték. De tanulságos maga az út is, ahogyan eljutottak a tudományos szocializmushoz, s nemcsak abból a szempontból, hogy mi bizonyult a korai munkákból maradandó értéknek, hanem abból a szempontból is, hogy mi az, amit később korrigáltak, illetve elmélyítettek. „A munkásosztály helyzete Angliában” második német kiadásához 1892-ben írott előszavában maga Engels jegyzi meg, hogy a könyve a modern a szocializmus embrionális fejlődésének egyik fázisát képviseli csupán, s amint az emberi embrió legkorábbi fejlődési fokain még reprodukálja őseink, a halak kopoltyúíveit, ugyanúgy könyve is elárulja a modern szocializmus leszármazásának nyomait. Ezt elsősorban arra a részre értette, amelyben azt hangsúlyozta, hogy a kommunizmus nem csupán a munkásosztály párt doktrínája, hanem olyan elmélet, amelynek a végcélja az egész emberi társadalmat, a tőkéseket is beleértve, kiszabadítani a jelenlegi gúzsakötő viszonyokból. „Ez az állítás elvont értelemben igaz is, de a gyakorlatban többnyire hasznavethetetlen, sőt annál is rosszabb... Ma is vannak éppen elegendő, akik pártatlanságuk magasabb álláspontjáról olyan szocializmust prédikálnak, amely minden osztályellentét és az osztályharc fölött áll. Ezek azonban vagy újoncok, akiknek még igen sokat kell tanulniok, vagy pedig a munkások leggonoszabb ellenségei, báránybőrbe bújt farkasok.”

Engels figyelmeztetése ma is időszerű. Ma is akadnak, akik a marxizmus embrionális szakaszának egyes Marx és Engels által később meghaladott vonásait abszolutizálják. az elvont humanizmus szellemében értelmezik a marxizmust. Ez a fejlődési szakasz a marxizmushoz közeledő egyes rétegek számára lehet átmenet az osztályszemléletű tudományos szocializmushoz, mint ahogy az volt Marx és Engels számára is, s — ahogyan a **Német ideológiában** megjegyezték — abban az időben egy sereg német kommunista csak ilyen átmenet útján jutott el a kommunizmushoz. De teljesen visszajára fordítanánk ennek az átmenetnek az irányát, ha ezt az embrionális fejlődési szakaszt abszolutizálnánk, azonosítanánk az autentikus marxizmussal, ha lemondanánk azoknak a bírálatáról, akik megragadtak ebben az átmeneti állapotban, nem tudnak kikecmeregni belőle és vissza akarják oda rángatni az egész marxizmust. Ennek a retrográd kísérletnek nemcsak Engels (és más helyeken Marx) kifejezett utalásai mondanak ellent — amelyekben megtisztították nézeteiket az embrionális fejlődés félreérthető vagy félremagyarázható maradványaitól —, hanem egész életművük annak szelleme és fejlődési fő iránya.

Engels személyes képességeit, amelyek őt Marx egyenrangú társává avatták, a legilletékesebb, maga Marx is kiemelte. Aligha tekinthetjük üres udvariassági formulának Marx Engelshez intézett levelének szavait: „Te tudod, hogy nálam minden többnyire későn jön és másodsor, én mindig a te nyomdokaidban haladok”. Azt, hogy Marx mennyire egyenrangú társának tekintette Engelst széleskörű levelezésük is bizonyítja. Marx minden lényeges kérdésben kikérte Engels véleményét és számolt azzal. „Megelégedésed fontosabb nekem, mint bárni, amit más mondhatna róla.” Munkáiban Marx gyakran idézi és zseniálisnak nevezi Engels munkáit. Engels azonban életének nagyobbik részében a maga kivételes tehetségét önfeláldozóan alárendelte a közös munkának. Különösen abban a periódusban, amikor Marx **A tőkén** dolgozott, amelynek befejezését mindketten a legfontosabbnak tartották forradalmi elmélet tudományos megalapozása szempontjából. Engels az 50-es évektől barátja anyagi támogatása érdekében magára vállalta a kenyérkereső üzleti munka igáját. Hogy ez milyen áldozatot — és morális szenvedést — jelentett Engels részéről, azt egy ifjúkori levele világítja meg legjobban, amelyben azokról a megpróbáltatásokról panaszkodik, amelyek az apja kereskedelmi irodájában végzett munka jelentett számára. „A seftelés undorító... és különösen undorító, hogy az ember megmarad nemcsak burzsoának, aki aktívan áll szemben a proletariátussal... És bár lehet valaki kommunista létére külső körülményeit tekintve burzsoá és a kereskedelem igavonó barma, ha **nem foglalkozik irodalmi tevékenységgel**, de nagyban űzi a kommunista propagandát és ugyanakkor a seftelést és az ipart is — az lehetetlen. Szóval husvétkor elmegyek innen.” Engels akkor — 1845-ben — azt gondolta, hogy végleg szakított gyűlölt tevékenységgel és minden idejét, energiáját a munkásmozgalom gyakorlati szervezésének és a tudományos szocializmus fejlesztésének szentelheti. Egy évtizeddel később azonban, amikor arról van szó, hogy csak ezen az áron lehet biztosítani Marx

munkájának anyagi feltételeit Engels újból vállalja a „kereskedelem igazvonó barmának” gyűlölt munkáját.

Nemcsak ezt vállalta Engels. Ma már tudjuk, hogy a New York Tribune-ban Marx nevével megjelent cikkek — ez volt Engels anyagi támogatásán kívül Marx egyetlen rendszeres pénzkereső forrása — egy részét Engels írta. S ameddig Marx a Tökén dolgozott, Engels, amennyire lehetett, igyekezett tehermentesíteni őt más területeken is. „A Marx és köztem fennálló munkamegosztás következtében — írta — rám hárult az a feladat, nézeteinket az időszaki sajtóban, tehát nevezetesen az ellen-tétes nézetekkel való harcban képviseljem, s így Marxnak ideje maradjon nagy főműve kidolgozására.” Engelsre jutott a tudományos szocializmus népszerűsítésének nemes, de nehéz feladata, amelyet Engels nagyszerűen meg is oldott. Engelsnek kellett védelmeznie közös tanításait azokban a polémiákban, amelyek a kispolgári szocializmus különféle képviselőivel folytak. Mindez természetesen azt is jelentette, hogy a terhes kenyérkereső munka, a szerteágazó publicisztikai tevékenység és a munkásmozgalom gyakorlati szervezése mellett viszonylag kevesebb idő maradt Engels önálló tudományos terveinek megvalósítására. Pedig Engels egész életében tele volt ilyen tervekkel, olyan területeken is, amelyekkel Marx nem foglalkozott, például a nyelvészet, a hadtudomány és a természet-tudomány számos ágazata. Amikor azonban a kettőjük között kialakult munkamegosztás azt kívánta — és ilyen helyzet nagyon gyakran adódott — Engels habozás nélkül félretette dédelgetett terveit. Jellemző, hogy legnagyobb terjedelmű elméleti írása, az Anti-Dühring (Lenin „csodálatos tartalmas és tanulságos könyvnek” nevezte) Engels szavaival szólva nem a „belső kényszer gyümölcse” volt, hanem barátai (köztük Marx) unszolására „harapott bele a savanyú almába”, amit Dühring nézeteinek kritikai elemzése jelentett. Engels zsenijét és hatalmas munkabírását bizonyítja, hogy ilyen nehéz körülmények között is mindig méltó színvonalon képviselte és alkotó módon kezelte a marxista elméletet. Mesterien értett ahhoz, hogy a negatív bírálatot — amelyre a marxizmus kispolgári ellenfelei rákényszerítették — a marxista szemléleti mód többé-kevésbé összefüggő pozitív kifejezésévé fejlessze és azokon a területeken, ahová kezdetben csak a vita szükséglete kényszerítette, éles szemmel felismerje, rendszerezze és általánosítsa a tudomány és a társadalmi gyakorlat tapasztalatait, s ezzel újabb területeken törjön utat a marxista elemzés számára.

Éppen Engels sokoldalúságának és fáradhatatlan munkabírásának köszönhetjük, hogy a marxizmus egészéről, alkotórészeinek szerves egységéről, azok kölcsönhatásáról és kölcsönös feltételezettségéről ma helyes képet tudunk alkotni. Marx életének utolsó három évtizedét — alkotói tevékenységének nagyobb részét — **A tőke** megírásának szentelte. A marxizmus polgári kritikussai és kispolgári értelmezői ezt a körülményt gyakran megpróbálták arra felhasználni, hogy Marx tanításait a közgazdasági elméletre korlátozzák és azt elszakítsák a marxizmus többi alkotórésztől, mindenekelőtt a filozófiától. Marx egész munkásságának az ismerete — benne a tőke módszere és világnézeti tartalma — önmagában

is cáfolja a marxizmusnak ezt a mesterséges korlátozását s egyben meghamisítását. A marxizmus három alkotórészének együttes kifejtésére, szerves kapcsolatuk és kölcsönhatásuk részletes kimutatására, sokoldalú bizonyítására azonban elsősorban Engels munkásságában került sor.

Különösen nagy figyelmet fordított Engels a marxizmus filozófiai oldalának kifejtésére és fejlesztésére. Mindig hangsúlyozta, hogy tanítáisaik elválaszthatatlanok azok filozófiai alapjától és azoknak egységes világnézeti tartalmuk van. Rámutatott, hogy a német klasszikus filozófia — elsősorban Hegel filozófiája — nélkül nem jöhetett volna létre a tudományos szocializmus, s a német klasszikus filozófia örököse a munkásosztály. Marx és Engels még együttműködésük kezdetén tisztázták viszonyukat Hegel és Feuerbach filozófiájához. Marx haláláig azonban nem volt alkalmuk erre a tárgyra visszatérni. Hegelhez való viszonyukról itt-ott nyilatkoztak ugyan, de sehol sem kimerítően és összefüggően. Ezt a hiányt pótolta Engels 1888-ban megjelent munkája: **Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása.**

Az új filozófia — a dialektikus és történelmi materializmus — alapjait Marx és Engels kezdetben az idealista ideológikus szemlélettel való kritikai leszámolás és saját filozófiai lelkiismeretük tisztázása formájában fejtették ki. Ez az első kifejtés sok tekintetben még hipotétikus jellegű volt. Az új szemléletet és módszert még a tudomány különböző területein a tények elemzésén kellett próbára tenni és igazolni. Az első próba az 1848-49-es forradalmak tapasztalatainak elemzése volt. Marx történelmi munkái (**Osztályharcok Franciaországban, Luis Bonaparte brumaire tizenharmadikája**) mellett Engels **Forradalom és ellenforradalom Németországban** c. írása konkrét történelmi anyagon próbálta ki és igazolta az új társadalomfelfogás helyességét. A kor politikai eseményeinek és viszonyainak folyamatos elemzése — ameddig Marx élt, vele szorosan együttműködve — Engels elméleti munkásságának később is állandó része volt. Ennek alapján dolgozta ki a munkásmozgalom stratégiáját és taktikáját, látta el politikai tanácsaival Európa valamennyi akkor létező szocialista munkáspártját.

A második nagy próba, amely az új világnézetet véglegesen a tudomány rangjára emelte, a tőkés termelési mód gazdasági szerkezetének és törvényeinek a feltárása volt a materialista társadalomfelfogás és a dialektikus módszer segítségével. Ezt a munkát elsősorban Marx végezte el a **Tőkében**. A kiterjedt levelezés, amelyet Marx munkája kezdetétől ebben a tárgykörben Engelsszel folytatott egyértelműen bizonyítja Engels tevékeny részvételét ebben a munkában is. Amikor pedig Marx meghalt anélkül, hogy élete fő művét befejezhette volna, munkáját közvetlenül Engels vette át és folytatta. Életének utolsó évtizedét annak szentelte, hogy — ismét rendezze **A tőke** második és harmadik kötetét. Tudjuk, hogy Engels tervéhez tartozott az **Értéktöbbletelmélet** sajtó alá rendezése és a **Tőke** negyedik köteteként való megjelentetése is, de a halál ebben már megakadályozta.

Az új világnézet próbájának tekintették Marx és Engels azokat az új tudományos eredményeket is, amelyek tőlük függetlenül jöttek létre, de

megerősítették az ő következtetéseiket, szemléletüket és módszerüket. Így például Morgan 1877-ben megjelent **Őtársadalom** című könyvét, amelyben az amerikai etnográfus az emberi társadalom genézisének vizsgálata kapcsán a maga módján újra felfedezte a történelmi materializmust. Morgan munkájával eredetileg Marx akart foglalkozni, hogy annak eredményeit szervesen beépítse a marxista társadalomfelfogásba, segítségével elűntesse azt a fehér foltot, amely a társadalom keletkezésének kérdésében a marxista társadalomképben még található volt. Marx tervet annak halála után Engels váltotta valóra **A család, a magántulajdon és az állam keletkezése** c. könyvében (1884). Engels könyve nem egyszerűen Morgan eredményeinek ismertetése, hanem önálló tudományos munka Morgan eredményeinek és más eredmények, köztük saját kutatásainak felhasználásával. Ahogy Engels írta: „ostobaság ismertetni Morgant, s nem kritikailag értelmezni, felhasználva a legújabb eredményeket, ezeket a mi nézeteinkkel és a már kapott következtetésekkel összefüggésben kifejteni.” Engels munkája gazdag történelmi tényanyag alapján és ugyanakkor általánosított formában tárgyalja az osztálytársadalom, a magántulajdon, az állam kialakulását és fejlődésének alapvető törvényszerűségeit.

A dialektikus materialista világnézet helyességének fontos próbája volt a természettudományok fejlődése, a dialektika alkalmazása a természet megismerésében. Engels több helyen írja, hogy Marx és ő voltak az egyetlenek, akik a német idealista filozófiából a tudatos dialektikát a természet materialista felfogásába átmentették. Ehhez természetesen a matematikában és a természettudományban való jártasságra volt szükség. Maga Marx alapos matematikai ismeretekkel rendelkezett és többször hozzáfogott, hogy képezze magát a természettudományok más területein is. Ez azonban — különösen a természettudományok rohamos fejlődésével való lépéstartás — túl sok időt követelt, s Marx idejét elsősorban **A tőke** foglalta le. Engels volt az, aki — amikor apai öröksége lehetővé tette, hogy visszavonuljon a kereskedői pályától és teljes idejét a tudománynak és a munkásmozgalomnak szentelje — belevetette magát a természettudomány akkor legújabb eredményeinek tanulmányozásába és filozófiai feldolgozásába. Ilyen irányú munkásságának eredményét Marx matematikai kézírataival együtt külön kötetben készült kiadni, de ezt a munkát már nem volt ideje befejezni, s a hátrahagyott előkészítő anyagot csak halála után jelenhettek meg **A természet dialektikája** címmel.

A marxizmus a kispolgári szocializmus elleni harcban jött létre és fejlődött. Ebben a harcban Engels mindig oroszlánrészt vállalt. Az általános emberszeretetet hirdető „igazi” szocializmussal szemben szenvedélyesen védelmezte a tudományos szocializmus idealista és kispolgári természetét. Ma is időszerű az a mélyreható bírálat, amelyet Engels az anarchizmus eszmei forrásai és konkrét politikai megnyilvánulásai felett gyakorolt Max Stirnerrel kezdve a proudhonizmuson keresztül a bakuninizmusig. Az anarchisták elvont államellenességéről bebizonyította, hogy az lebecsüli a munkásosztály politikai szervezeteinek jelentőségét s a szocializmus felépítésének legfontosabb fegyverétől — a proletariátus didaktúrájától — akarja megfosztani a munkásosztályt. Ugyanakkor leleplezte az állam

iránti babonás tiszteletből fakadó opportunizmust is, amelyet a német munkásmozgalomban hosszú ideig a lassaleanizmus képviselt. Dühring eklektikus kispolgári szocializmusának megsemmisítő bírálata Engels munkájában döntő csapás volt a marxizmussal szembenálló kispolgári szocializmus minden változatára.

Engels még megélte, hogy a kispolgári szocializmussal folytatott harc eredményeként a szocializmus szélesan elterjedt és hegemoniát vívott ki a nemzetközi munkásmozgalomban. A marxizmus elterjedése és kivívott hegemoniája új problémákat vetett fel. Sokan csak formálisan fogadták el a marxizmust, de nem tudták azt alkalmazni. Mások a marxizmus cégére alatt a maguk zavaros nézeteit kezdték terjeszteni. Ebben a helyzetben különösen jelentős volt a marxizmus alkotó értelmezése, alkotó folytatása, a marxizmus elferdítése elleni harc. Engels komoly veszélyt látott abban, hogy az újsütető marxisták megelégedtek a marxizmus elméleti oldalának elvont elsajátításával, anélkül, hogy az elméletet összekapcsolják a forradalmi gyakorlat szükségleteivel. Azok az emberek — figyelmeztetett Engels a munkáspártok vezetőihez intézett leveleiben —, akik a szocialista elméletet nem a cselekvés, a munkásosztály közötti munka eleven elméleteként fogják fel, hanem dogmák gyűjteményeként, amelyet kívülről be kell tanulni és hangosan ismételtetni, mint valami ima szövegét, közönséges szektává válnak, elszakadnak a valóságos mozgalomtól. Ezért hangsúlyozta rendkívüli nyomatékkal: a mi tanításunk nem dogma, hanem a cselekvés vezérfonala.

A marxizmus felületes elsajátítása és megalapozatlan alkalmazása azt a veszélyt is magában rejtette, hogy frázissá süllyeszti a marxizmus legfontosabb tételeit. („Ugyanis **mindent** le lehet sülyeszteni frázissá.”) Egyik levelében így panaszkodik az idős Engels: „sajnos, igen gyakran hiszik azt, hogy egy új elméletet teljesen megértettek és minden további tanulmányozás nélkül alkalmazni tudnak, mihelyt annak fő tételeit — és ezeket sem mindig helyesen — elsajátították.” Készerűen állapítja meg, hogy „a materialista történelemfelfogásnak is van manapság egy sereg ilyen barátja, akiknek ez a felfogás csak ürügy arra, hogy **ne** tanulmányozzák a történelmet.” Élete végéig féltően óvta Engels a marxizmust az ilyen felületességtől és leegyszerűsítéstől, szüntelenül figyelmeztetett a marxizmus valóban elmélyült tanulmányozásának és körültekintő alkalmazásának szükségességére.

A tudományos szocializmus fejlődése nem nélkülözhetette azt a „ténybeli és elméleti műveltségi anyagot”, amelyet a polgári értelmiségnek a munkásmozgalomhoz csatlakozott elemei hoztak magukkal. Ahhoz azonban, hogy ezek az elemek valóban használhatnák a proletármozgalomnak és a tudományos szocializmusnak Marx és Engels szerint két feltétellel volt szükség. Először, hogy a munkásmozgalomhoz csatlakozó polgári értelmiségiek valódi műveltséget hozzanak magukkal és ne felületesen elsajátított, rosszul megemésztett eszméket, amelyekhez aztán hozzá akarják illeszteni a marxizmust. Másodsor, hogy ne hozzák magukkal a polgári, kispolgári előítéletek maradványait, hanem kertelés nélkül tegyék magukévá a proletár szemléleti módot. A kispolgári rétegeknek a beáram-

lása a mozgalomba Engels értékelése szerint egyfelől a mozgalom sikere volt, annak bizonyítéka, hogy a munkásosztály valóban vezető osztállyá vált. Másfelől Engels figyelmeztetett az abból származó veszélyre is, ha a mozgalom marxista vezetői engedményeket tesznek a kispolgári eszméknek és törekvéseknek. Engels tehát még a revizionizmus nyílt zászlóbontása előtt felismerte a revizionizmus veszélyét és éberségre intette a szocialista munkásmozgalmat.

A történelem olyan fordulópontján halt meg Engels, amikor a kapitalizmus fejlődésének új szakasza kezdődött és ezzel együtt új fejlődési szakasz küszöbére ért a munkásmozgalom is, a forradalmi harc új módszereket, új szervezeti formákat követelt és hamarosan napirendre került a szocialista forradalom. Engels utolsó írásai bizonyítják, hogy az idős Engels sok mindent felismert az érlelődő történelmi fordulatból, de az új és még nem teljesen kibontakozott tendenciák elemzésére már nem maradt ideje. Az az elmélet és módszer azonban, amelyet Marx és Engels közösen dolgoztak ki és amelyet Engels olyan ragyogóan alkalmazott, alkalmas volt ennek az új történelmi fordulatnak, a kapitalizmus és a forradalmi munkásmozgalom új fejlődési szakaszának, majd a szocialista forradalom gyakorlati problémáinak elemzésére. Ezt a munkát végezte Engels nyomdokaiba lépve Lenin.

Engels módszerének következetes tudományosságát mutatja az, ahogyan a jövő szocialista társadalmát kezelte. Marxhoz hasonlóan nem tett kísérletet arra, hogy utópiákat agyaljon ki és hasztalanul találgassa azt, amit nem lehet tudni. Kora társadalmának tudományos elemzéséből kiindulva igyekezett feltárni azokat a fejlődési tendenciákat, amelyek a jövő irányába mutattak és közvetkezettlen engedtek a szocialista társadalomra. Ebben a szellemben a fiatal Engels így foglalta össze a kommunizmus lényegét: 1. a proletárok érdekeinek megvédése a burzsuá érdekeivel szemben; 2. a magántulajdon megszüntetése és vagyonszövetségessé váló felváltása; 3. ezeknek a céloknak az eléréséhez egyetlen eszköznek — az erőszakos demokratikus forradalomnak — az elismerése.

Ez a meghatározás nemcsak az „osztályok feletti”, elvont humanista „igazi” szocializmustól határolta el Marx és Engels proletár szocializmusát, hanem egyben a jövőre vonatkozó meddő utópista találgatásoktól, a szocializmus utópista doktrinér felfogásától is. A szocializmus utópista doktrinér felfogásától óvja az idős Engels a szocializmus híveinek egyre népesebb táborát. Hangsúlyozza, hogy a szocializmus nem egy adott dolog, hanem mint minden társadalmi rendszer állandó változásokon, átalakulásokon megy majd keresztül. Amit előre lehet látni az a kapitalista rendszertől való alapvető különbsége: a termelésnek a társadalmi tulajdon alapján való megszervezése — először nemzeti keretek között. Ebből a nézőszempontból bírálta Engels azt a vitát, amely a múlt század 90-es éveiben azzal foglalkozott, milyen lesz az elosztás formája a jövő szocialista társadalmában. „A vita valamennyi résztvevője — írta — a „szocialista társadalmat, nem úgy fogta fel, mint ami állandóan és halad előre, hanem mint stabil, egyszer s mindenkorra lerögzített dolgot, amelynek tehát az elosztási módja is lerögzített legyen.” Engels felhívta a figyelmet

arra, hogy az „elosztás módja lényegében mégiscsak attól függ, mennyit lehet elosztani, ez pedig a termelés és a társadalmi szervezet előrehaladásával együtt nyilván mégis változik, tehát az elosztási mód nyilván szintén változhat.” Ésszerűen azt lehet megkísérelni — mutatott rá Engels —, hogy „1. felfedezzék azt az elosztási módot, amellyel **elkezdik**, és 2. megtalálják azt az **áldaános irányt**, amelyben a továbbfejlődés halad.”

Engels szavainak helyességét — hogy a szocializmus nem egyszer s mindenkorra lerögzített dolog, hanem állandóan változik és halad előre — a történelem későbbi menete — benne a szocialista társadalom születésének és fejlődésének hazai és nemzetközi tapasztalatai — igazolja, s Engels útmutatásai segítenek marxista módon eligazodni a szocialista társadalom építésének bonyolult problémáiban. Engels gazdag eszmei hagyatékának nagy jelentősége abban van, hogy világosan megmutatja a születő szocialista társadalom osztály kiindulópontjait és alapvető különbségeit a megelőző kapitalista társadalomtól, ugyanakkor segít helyesen felismerni és alkotóan értelmezni a továbbfejlődés általános irányát. A tudományos szocializmus megteremtőjének, Marx méltó társának az ügye és eszméi tovább élnek a ma születő és fejlődő szocialista társadalomban.

M. Trus

Lenin a szocialista és kapitalista rendszer békés egymás mellett élésének alapelveiről

A szocialista és kapitalista államok békés egymás mellett élésének kérdését első ízben Lenin dolgozta fel tudományosan és ő ültette át a gyakorlatba.

A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésével kapcsolatos kérdések feldolgozását Lenin összekapcsolta a tudományos kommunizmus elméletének továbbfejlesztésével, valamint a szocialista forradalomról szóló tanítással.

Lenin a békés egymás mellett élést objektív törvényszerűségnek tartotta, amely a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet teljes történelmi folyamata során világméretekben hatni fog. A két rendszer egymás mellett élésének sajátosságaira vonatkozó megállapítást először 1915-ben tett az „Európai Egyesült Államok jelszaváról” c., valamint 1916-ban „A proletárforradalom katonai programja” c. cikkében: „A szocializmus nem győzhet egyidejűleg **valamennyi** országban. Először egyetlen, vagy néhány országban fog győzni, a többi bizonyos ideig burzsoá, vagy a burzsoá rendig még el sem jutott ország marad.”

A továbbiakban Lenin ezt az igen fontos megállapítást sokoldalúan továbbfejlesztette és konkretizálta cikkeiben és beszédeiben annak az idő-

szaknak során, melyben a szovjet állam megszervezése és külpolitikája alapjainak kidolgozása folyt, a világon első szocialista forradalom tapasztalataink felhasználásával.

A proletárdiktatura kivívása után egy évvel, 1918 októberében Lenin a következőket mondta: „... A proletárforradalom nem azonos mértékben növekszik minden államban, mivel az egyik államban mások a politikai élet körülményei, mint a másokban, az egyikben túl gyenge a proletáriátus, a másokban erős. Ezért a proletárforradalom különböző mértékben fejlődik.”² Ezt a megállapítást még pontosabban fogalmazta meg „A proletárforradalom és a renegát Kautsky” c. művében és különös határozottsággal szolt róla az OK(b)P VII. kongresszusán a háborúról és békéről tett jelentésében: „... a történelem nem alakult olyan kedvezően, hogy a forradalom mindenütt egyidőben megérett volna.”³

V. I. Lenin, midőn meghatározta a szocialista és kapitalista rendszerek egymás mellett élésének történelmi szükségszerűségét, ennek két fázisát, ill. fokozatát különböztette meg: az **első** szakasz a proletárdiktatúrának egy országban történt kivívásától a szocialista világrendszer kialakulásáig tart, míg a **másik** szakasz a szocialista világrendszer létrejöttétől a szocializmus világméretű győzelméig.

Lenin műveinek sorában ez a gondolat a legpontosabb megfogalmazást „A nemzeti és gyarmati kérdéstről szóló tézisek tervezete” c. művében kapott, amely 1920-ban készült. Ebben a munkában a szocialista és kapitalista rendszerek egymás mellett élésének két szakaszát különbözteti meg:

— A nemzeti proletárdiktatura időszakát, amikor „az még csak egy országban létezik és nem képes meghatározó erővel hatni a világpolitikára” és

— a nemzetközi proletárdiktatura időszakát, amely már „legalább néhány fejlett országra kiterjed és így döntő befolyása lehet a világpolitikára.”⁴

A szovjet szocialista állam kialakítása során Lenin állandóan megkülönböztette és elválasztotta a béke fogalmát a szovjet köztársaság és a kapitalista államok közti békés egymás mellett élés szükségszerűségétől. Nevezetes békedekrétumában Lenin harcot hirdetett a békéért, mely a szovjetállam külpolitikájának legfőbb mozzanata.

Miközben a harcoló államoknak ajánlotta, hogy kezdjenek tárgyalásokat az igazságos, demokratikus, annexiók és felosztások nélküli béke érdekében, a bolsevik párt és a szovjet kormány — mint később Lenin az amerikai munkásokhoz írt levelében leszögezte — „az egész világ előtt felemelte a béke, a szocializmus zászlaját.”⁵

Az 1918—1919-es években készült munkáiban Lenin nem csak hogy kihangsúlyozta a béke eszméjét, hanem elmélyült, tudományos megalapozást adott a szovjet állam külpolitikájához, összekapcsolva a békés egymás mellett élés kérdését a szocialista építés feladataival.

Ezt láthattuk a Szovjetek VII. Összoroszországi Kongresszusának a nemzetközi politikáról hozott határozatában, melyet Lenin írt, és amelyet az OK(b)P Összoroszországi Konferenciája hagyott jóvá, majd a Szovjetek Kongresszusa 1919. december 5-én fogadott el egyhangúan: „Az

Oroszországi Szocialista Föderatív Szovjet Köztársaság minden néppel békében kíván élni és minden erejét a belső építésre akarja fordítani, hogy a szovjet rendszer alapján megszervezze a termelést, a közlekedést és a közigazgatást, amit az antant beavatkozása és az éhség-blokád mindaddig megakadályozott.”⁷⁶

A pillanatnyi békének a békés egymás mellett élés történelmi korszakába való átalakulásával kapcsolatban Lenin megállapította: „Minden erőnkkel meg fogjuk őrizni a továbbiakban is a békét, és semmi engedményt nem téve, semmi áldozatot nem fogunk sajnálni annak érdekében, hogy ez a béke fennmaradjon”, majd így folytatja: „Hozzáfogva a békés építő munkához, minden erőnkkel azon leszünk, hogy azt akadálytalanul folytathassuk.”⁷⁷

A szocialista és kapitalista rendszerek békés egymás mellett élésének lehetőségét vizsgálva Lenin behatóan elemezte azokat a tényezőket, amelyek objektív alapként szolgálva lehetővé teszik a békés egymás mellett élést. Ezek közül a legfontosabbnak a szocialista rendszer békére, békés egymás mellett élésre való törekvését és háború elleni harcát tartotta, de ugyanígy nagy jelentőséget tulajdonított a szocialista államok egyre növekvő gazdasági, politikai és katonai erejének, a burzsoázia, illetve a kapitalista államok egy részével fenntartott politikai, de főként gazdasági kapcsolatoknak, fontos tényezőnek tartotta továbbá a szovjet államnak a világ népeivel folytatott békés politikáját s végül az imperialisták közti ellentéteket, melyek megnehezítik, hogy erőiket agresszív célokra összpontosítsák, hogy háborúkat robbantsanak ki.

Meghatározta ugyanakkor azokat a feltételeket is, melyeknek figyelembevétele szükséges a szocialista és kapitalista államok gyümölcsöző együttműködéséhez. Ezeket a feltételeket a szocialista államok tiszteletben tartják és azok a békés egymás mellett élés politikájának szerves részévé válnak.

Az együttműködés legfontosabb feltételei közé sorolta Lenin az államok szuverénitásának és területi sérthetlenségének következetes tiszteletben tartását. Erről több ízben nyilatkozott. Különös határozottsággal fogalmazta meg a gondolatot 1922 májusában, az Összoroszági Központi Végrehajtó Bizottságnak a génuai konferencián részt vett küldöttsége jelentéséről készült határozattervezetben: „Az Összoroszági Központi Végrehajtó Bizottság küldöttsége helyesen teljesítette feladatait, amikor megvédelmezte az OSzFSzK teljes szuverénitását, — harcolt a leigázásra és a magántulajdon visszaállítására irányuló kísérletek ellen, — és szerződést kötött Németországgal.”⁷⁸

Ugyanakkor a békés egymás mellett élés fontos alapelveként tartotta valamennyi nagyobb és kisebb ország és nép szuverénitásának, nemzeti függetlenségének és nemzeti érdekeinek következetes tiszteletben tartását. „Tapasztalataink alapján — mondotta Farbmannel, az Observer és a Manchester Guardian tudósítójának 1922. október 27-én adott interjújában — az a megingathatatlan meggyőződés alakult ki bennünk, hogy csak is a nemzetek érdekei iránt tanúsított legnagyobb fokú figyelem küszöböli ki a konfliktusok talaját, a kölcsönös bizalmatlanságot és a különféle

intrikákkal kapcsolatos aggodalmakat s teremti meg azt a bizalmat, — különösen a különböző nyelvet beszélő munkások és parasztok között — amely nélkül teljesen lehetetlen akár a népek közötti békés viszony, akár valamennyire is eredményes fejlődése mindannak, ami értékes a modern civilizációban.”⁹

Ezek a feltételeken kívül még fontosnak tartotta az együttműködéshez a következőket:

— a népek és államok belügyeibe való be nem avatkozást, annak elismerését, hogy minden népnek joga van az országát érintő kérdésekben önállóan dönteni;

— egymás érdekeinek az egyenjogúság alapján álló számontartását, a teljes egyenlőségnek és a kölcsönös haszonnak, mint a gazdasági és kulturális együttműködés alapjának figyelemmel kísérését;

— a megegyezések pontos megtartását, a vállalati kötelezettségekhez való hűséget.

Ezekre az elvekre kell félépíteni a különböző társadalmi rendszerű államok együttműködését; ezeket tartja a leninizmus a békés egymás mellett élés legfőbb vonásainak.

A két rendszer békés egymás mellett élésével kapcsolatos kérdések kidolgozása során Lenin többször utalt a nemzetközi együttműködés különféle formáinak jellegzetességeire és kimutatta a burzsoá államokhoz fűződő viszony különféle formáit és módszereit.

A legfontosabbnak tartotta Lenin ezek közül a politikai, a gazdasági és a kulturális területen folytatott együttműködést.

Különös jelentőséget tulajdonított a fentiek közül is a gazdasági területen kialakított együttműködésnek, vagyis a nemzetközi kereskedelem kiszélesítésének.

Lenin úgy tekintette a szovjet államnak a kapitalista világrendszerrel fenntartott gazdasági kapcsolatait, mint történelmi szükségszerűséget. Az OK(b)P KB-nak a XI. pártkongresszuson elhangzott beszámolójában Lenin sokoldalúan elemezte ezt a gondolatot: „Valamennyi kapitalista hatalomnak leghatározottabb, lényegbevágó, gyakorlati és az utóbbi években különös élénkséggel jelentkező érdekei egyértelműen követelik az Oroszországgal folytatott kereskedelem fejlesztését, rendezését és kiszélesítését. Márpedig, ha ilyen érdekek léteznek, akkor lehet vitázni, lehet leki-csinyló megjegyzéseket tenni, sőt különböző kombinációkban ellenkező véleményre is jutni — nagyon valószínű, hogy ilyen szakadásra sor kerül — végeredményben azonban az alapvető gazdasági szükségszerűség megtalálja a megvalósulás útját. Meggyőződéssel mondhatjuk, hogy a szovjet köztársaság és a kapitalista világ közti szabályos kereskedelmi kapcsolatok fejlődése feltartóztatlanul halad előre.”¹⁰

Rámutatott, hogy a különböző társadalmi rendszerű államok egymás közti viszonyának megjavításában nagy jelentősége van a kulturális és tudományos területen kialakított együttműködés fejlődésének. Szükségesnek tartotta azonban kihangsúlyozni, hogy a szovjet államnak kulturális jellegű, valamint a tudomány, a technika, a művészet területén megnyilvánuló kapcsolatainak a kiszélesítése nem jelentheti azt, hogy gyengülne

a harc a reakciós, burzsoá ideológia ellen. Többször rámutatott, a burzsoá ideológia elleni harc szükségességére. „Meg kell védenünk a forradalmi építést — hangsúlyozta — harcolnunk kell a burzsoázia ellen katonailag, de méginkább eszmei úton.”¹¹

Röviden így foglalhatjuk össze azokat az alapvető megállapításokat, melyeket Lenin a szocialista és kapitalista rendszerek békés egymás mellett élésével kapcsolatban tett.

JEGYZETEK:

1. Lenin művei (orosz nyelvű kiadás) 30. köt. — Uo. 28. köt. 99—100. old. — 3. Uo. 27. köt. 78—79. old. — 4. Uo. 44. köt. 165. old. — 5. Uo. 37. köt. 54. old. — 6. Uo. 39. köt. 413. old. — 7. Uo. 44. köt. 298, 300. old. — 8. Uo. 45. köt. 192—193. old. — 9. Uo. 45. köt. 240. old. — 10. Uo. 45. köt. 71. old. — 11. Uo. 41. köt. 400—401. old.

Fordította: SCHNEIDER MIKLÓS

Sallai István

Könyvtárügyünk fejlődési iránya és a könyvtárépületek*

Az utolsó 10 év alatt létrehoztunk néhány könyvtárépületet. Ezek több szocialista országban is figyelmet keltettek és példájuk is hat. Egy-két könyvtárépületünkről a külföldi sajtó is elismerően nyilatkozott. A siker oka úgy véljük abban van, hogy tervezésük során igyekeztünk figyelembe venni a könyvtárak világszerte érvényes működési elveit, saját könyvtáraink funkciórendszerét és a lehetőségeinken belül megkíséreltünk olyan térerányokat kialakítani, ami **szerény** méreteik mellett is korszerű szolgálatot tett lehetővé: elsősorban az olvasó közvetlen hozzáférhetőségét a jól feltárt állományhoz, emellett otthonosságot és kényelmet.

A könyvtárakkal szemben támasztott és világszerte támadó igények a „gyorsuló idő” szellemében igen rohamosan változnak és növekednek. A már közhelyé váló „információs robbanás”, a „permanens nevelés” korában nem elég ezekről a jelenségekről önmagukban elmélkedni. Le kell vonni mindezek művelődéspolitikai konzekvenciáit: meg kell teremteni a korszerű információ gyűjtő, tároló és szétsugárzó helyeit, a permanens, önművelődés korszerű iskoláit, tehát ezeket az igényeket kielégítő könyvtárakat.

A könyvtárak a modern tájékoztatás és felnőtt nevelés rendszerében világszerte központi helyet kaptak. Nem árt ezt erősen hangsúlyozni Magyarországon, különösen azért, mert művelődéspolitikánk irányítói közül sajnos még ma is igen kevesen ismerték fel a könyvtárak jelentőségét. Éppen ezért bár a jogos büszkeség érzésével, de kellő kritikával kell nézni, amit eddig a könyvtárak építése terén tettünk.

Építészeti, berendezési követelmények **önmagukban** nem támaszthatók. Lehet pl. egy könyvtár jól berendezett, esztétikai szempontból kifogástalan, ez még egyáltalán nem biztosíték arra, hogy a vele szemben támasztott követelményeknek megfelel. A könyvtárakra vonatkozó fel-

* A szombathelyi Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár új épületének avatása alkalmából tartott tudományos ülészenek elhangzott előadás.

fogás éppen az utolsó években Magyarországon nagy mértékben átalakult, úgyhogy mialatt egy-egy könyvtárunk az első program megállapításának időpontjától az avatásig jutott, lényegesen változtak és bővültek a vele szemben támasztott és jelentkező követelmények.

Ez az ülészak a magyar könyvtárügy története folyamán az első alkalom, hogy tanácsi vezetők és művelődés-politikusok, könyvtárvezetők és építésszek közösen tanácskoznak a könyvtárügyünk legfontosabb kérdésén. Ahhoz azonban, hogy könyvtáráépületek dolgában állást foglalhassunk, az első szót a művelődéspolitikának kell adnunk, az első követelést művelődéspolitikusainknak kell támasztaniok: mi a szerepe a könyvtárnak a modern társadalomban, melyek a modern könyvtár szolgáltatásai? S ha mindezek világosan állanak előttünk, ezeket kell lefordítanunk a könyvtáráépítési nyelvére.

III. Országos Könyvtárügyi Konferencia téziseiből szeretnék néhány megállapítást felidézni:

Minden más művelődési intézmény hatékonysága gyakorlatilag az iskola függvénye. Az iskola mintegy kulcsot ad a művelődési eszköz- és intézményrendszerhez, ezért a művelődés egész életen át tartó folyamata szempontjából nem is az a leglényegesebb, amit az iskola konkrét ismeret-tartalomként átad a tanulóknak, hanem az, hogy kifejlesztette-e bennük az önálló művelődés készségét és szokását, felkészítette-e őket a lehetőségekkel való élésre.

A művelődési készség gyakorlására — az iskolával párhuzamosan, illetve azt folytatva, — az iskolával és a továbbképzéssel mind szorosabban együttműködő művelődési eszköz- és intézményrendszerek adnak lehetőséget. Ezek között megkülönböztetett és mással nem helyettesíthető szerepet töltenek be a könyvtárak, minthogy a társadalom valamennyi élettevékenysége rászorul az írásos információkra:

- Valamennyi művelődési eszköz és intézmény igénybevétele időhöz kötött. Ezért mind a tanulók, mind a dolgozók számára több-kevesebb nehézséggel jár a művelődési programnak az alapvető elfoglaltság és a pihenés stb. közti időszakba való beillesztése. Ez alól csak a könyv és a könyvtár kivétel.
- A könyvtári szolgáltatás az, amely az egyéni igényekhez, életritmushoz, stb. a legteljesebb mértékben képes igazodni, minthogy a könyvtárban összegyűjtött információk időbelileg nem korlátozottak, tematikailag rendkívül gazdagok, igényszintek szerint differenciáltak.
- A szükséges információk bármikor visszakereshetők.
- A könyvtári dokumentumokban rögzített információk a társadalom minden élettevékenységében (termelés, kutatás, műalkotás, oktatás-képzés, önképzés, kulturált szórakozás, köz- és magánélet) szükségesek, más forrásokból csak esetlegesen pótolhatók.

- A könyvtár alkalmas arra, hogy az információs és a nevelőfunkciót szolgáltatásaiban egyesítse.
- Alapvető könyvtári szolgáltatások már eddig is ingyen álltak a lakosság rendelkezésére.
- A lakosság legalább 80 százaléka potenciális könyvtári olvasónak tekinthető, értve ez alatt azt, hogy az olvasási készséggel rendelkezik,
- Végül egyetlen kulturális intézmény sem, még maguk a tömegkommunikációs intézmények sem működhetnek tájékoztató (dokumentációs), azaz könyvtári bázis nélkül.

A könyvtár azáltal, hogy egy helyen biztosítja a hozzáférhetőséget az írásban és sok más módon (audió-vizuális ismerethordozók) rögzített információkhoz, illetve azok visszakereshetőségét, más információs csatornák vagy intézmények által át nem vállalható feladatot tölt be a társadalom tájékoztató- művelődési rendszerében. A könyvtár a társadalom azon intézménye, amely használójának lehetővé teszi a sokféle forrásból származó információk, ismeret- és művészi tartalmak értékét és igazság szerinti ellenőrzését, kritikáját, majd elmélyítését, elsajátítását és szintézisbehozását.

A mondottakkal megkísérlem azt vázolni, milyen követelményeket támaszt a társadalom a könyvtárral szemben. A kérdést azonban meg kell fordítani: csak az az intézmény tekinthető modern értelemben könyvtárnak, amely ezeknek az igényeknek megfelel. A modern kor feladatait elmaradt könyvtárügytől várni ugyanolyan lehetetlen volna, mint valamely országút befagyott árkában nemzetközi korcsolyaversenyt hirdetni.

Könyvtári fejlődésünk korábbi szakaszát az jellemezte, hogy — a könyvtárügy egységének jogi elismerése mellett — meglehetősen élesen határolódtak el egymástól az alacsonyabb szintű igények kielégítésére szánt általános, jelenleg közművelődésinek nevezett könyvtárnak és a tudományosnak minősített szakkönyvtárak.

Az általános és szakkönyvtárak munkamegosztásában egyoldalúan az igényszinteket hangsúlyozó szemléletnek napjainkig érezhető következményei vannak. Az országos nyilvános szakönyvtárak az egyéni használatot lényegében szekhelyükön (tehát az esetek nagy részében — Budapesten) tették lehetővé. A csak közművelődési feladatokkal felruházott könyvtári hálózatok nem feleltek meg a tudományos és szakinformációk terjesztésében, szétszórásában rájuk váró feladatoknak. Ezekben szinte kizárólag a tömegesen jelentkező igények kielégítése, az olvasás tömegességének növekedése s a szocialista öntudat terjesztése kapott csupán hangsúlyt. A vidék, különösen a gazdasági- kulturális központtá fejlődő nagyobb vidéki városok szakirodalmi ellátásuk tekintetében a fővárosi könyvtárakra voltak utalva.

Ki kell mondanunk, hogy az a megye, ill. város, amely nem fejleszti ki a maga nagy információ értékű könyvtári bázisát, nehezen fejlődhet kulturális központtá. Ez annyira nyilvánvaló, mint ahogy nem lehet egyetlen, egyetemi könyvtár nélkül.

Ezért nem véletlen, hogy az elmúlt egy-két évben éppen az általános könyvtári rendszer teljesítőképessége került a viták középpontjába. A lakosság műveltségi színvonalának általános növekedése, a közelet demokratizálódása, a termelés korszerűségére való törekvés, a vidéki termelőerők fejlődése egyaránt azt sugallja, hogy az általános könyvtári ellátás rendszerét a továbbiakban nem szabad csak a közművelődésre leszűkítve szemlélni és fejleszteni, hanem a társadalom és gazdaságfejlődési irányzatokkal és tervekkel összhangban álló többlépcsős általános könyvtári ellátássá kell fejleszteni. Ez az új általános könyvtári koncepció semmiképpen sem jelentheti a **korábbi feladatokat elhanyagolását**; ellenkezőleg azok továbbfejlesztését, a lakosság mind szélesebb körére való kiterjesztését feltételezi. Az általános nyilvános könyvtár tehát **nemcsak a közművelődés intézménye, hanem közvetlen szálak fűzik a társadalmi tevékenység és a művelődés többi szférájához is.**

Az ország lakosságának nyilvános könyvtári ellátása nincs megnyugtatóan megoldva. A jövőben a művelődési téren alapvető feladatot ellátó könyvtáraknak az állami erőforrásokból kiemelten kell részesülniük.

Az általános nyilvános könyvtári rendszernek mindenekelőtt azt az immár világszerte általánosan elfogadott elvet kell megvalósítania, hogy az ország bármely lakott pontján élő állampolgár, intézmény, vállalat, szervezet stb. a lehető legkényelmesebben és legjobban juthasson hozzá a számára szükséges információkhoz, dokumentumokhoz.

Az általános nyilvános könyvtári ellátásnak a jövőben sokkal tudatosabban kell törekednie arra, hogy a könyvtárak állománya olyan választékot, a könyvtár pedig olyan szolgáltatásokat nyújtson, amelyre egy magasabb szintű, a szocializmus iránt elkötelezett igényskálának szüksége van, s ezzel párhuzamosan az igények nemcsak mennyiségi, hanem minőségi fejlesztését is célul kell kitűznie.

A jövőben egy-egy általános nyilvános könyvtári hálózatot olyan rendszernek kell felfogni, amelyek központja a kor társadalmi, gazdasági, politikai követelményeinek megfelelő, tudományos szintű tájékozódásra is alkalmas **nagykönyvtár**, tagjai pedig a különféle alközpontok, illetve hatósugarán belül helyi könyvtárak. Az ellátás színvonalát az egész rendszerre vonatkozóan a központi **könyvtár szolgáltatásainak színvonala határozza meg.**

Az előbbieken ismertettek lényegében érvényesek a Budapesten létesítendő, több kerületet ellátó könyvtárakra, a megyeszékhelyek könyvtárára néhány olyan vidéki város könyvtárára pl. Sopron, Baja, amely ugyan nem megyei székhely, de amelynek történelmi hagyományai és gazdasági, valamint kulturális-kommunális szempontból betöltött jelenlegi

szerepe alapján könyvtári vonatkozásban is kiemelt helyet kell elfoglalnia. Természetesen e könyvtárakat a helyi szükségletek, nagyságrend stb. figyelembe vételével differenciáltan kell kialakítani.

A mondottakkal talán sikerült érzékeltetnem a könyvtárak művelődés-politikai jelentőségét, és a könyvtárak rendszerének differenciált fejlesztésére mutató szükségletét. Szeretném hangsúlyozni, hogy a városok legfontosabb kulturális beruházása a könyvtár, amely optimálisan gazdaságos, szinte már szerény keretek mellett is a legnagyobb hatékonysággal biztosítja a város és környezete kulturális fejlődését. Szilárd meggyőződésem, hogy amíg korszerű, nagy tömegeket befogadó könyvtárak nem létesülnek városainkban, formális marad a közművelődés fejlesztésére tett minden egyéb erőfeszítés is, illetve kétségessé válik, hogy érdemes-e azokba pénzt belefektetni.

Milyen legyen az általunk javasolt könyvtár? Legyen az egész helyi társadalom szellemi kútforrása!

Az információ igen széles körének biztosítása mellett, a kezdő olvasótól a szakemberig helyet adjon mindenki számára, szakolvasótermek rendszerével rendelkezék, százezres nagyságrendben tárja fel anyagát szabad polcon, emellett barátságos otthon legyen s egyben vitafórum. Rendelkezék tehát előadó, konzultációs termekkel, hogy a kulturális élet központjává válhasson. A kulturális élet egyik területe sem választható el információs bázisától. Irodalmi kört, értelmiségi klubot stb, ott érdemes fenntartani, ahol az irodalom (könyv és folyóirat stb.) bázisa van.

Szólni kell a szükséges épületnagyságról is. Az amerikai könyvtárak már a múlt század vége óta a városok természetes kulturális központjai voltak. Ebben az irányban fejlődött a szovjet könyvtárügy is. S ha azt akarjuk, hogy az urbanizációs fejlődés ne menjen a rovására a kulturált emberi környezetnek, a művelődés a civilizáció kényelmét élvező tömegeknek is eszményévé váljon, mi sem követhetünk más utat!

A szükséges épületnagyságot könyvtárépítési normák jelzik. Magyarországon a régi, u.n. népkönyvtári felfogás még a második világháború után is sokáig uralkodott, aminek következtében falvaink legtöbbször 20-25 m²-es könyvtárakat nyitottunk. A KMK 1964-ben normákat dolgozott ki a hosszú tapasztalatok és a külföldi (szovjet, lengyel, dán, nyugat-német) normák figyelembe vételével. Eleinte — nagy szegénységünk diktálta kényszer alapján — kettős értékkel adtuk meg a normákat: úgynevezett minimumot és a szükséges értéket. Az alsó értékek szerint a minimális szükséglet pl. a 10 000 lakos feletti lakosságkategóriákban mindössze 25-30 m² volt 1000 lakosonként. A mai normarendszerünk alapját a régi kettős normarendszer felsőbb értéke adja. Bár e normák nem voltak kötelező erejűek, mégis igen nagy hatásúak voltak. Hatásukra létrehozott falusi könyvtárak alapterülete a régiek három-négyszeresét is elérte.

A gyors fejlődés mindenekelőtt azt követelte meg, hogy az alsó értékeket elveszük. Mai normáink: 3500 lakosig minden 1000 lakosra 55 m². 5000 lakostól 50, illetve 44 m²/1000 lakos, 12 000 lakoson felül pedig 36 m² 1000 lakosonként. Nemzetközi mértékkel mérve, nagyjában a nyugat-német és az angol normákkal egyeznek meg.*

Utalni szeretnék arra, hogy irányszámaink szerényebbek ugyan, mint sok más országoké, de ténylegesen megépített könyvtáráépületek alapterületeire utalnak, tehát nem eszmei kívánalmakat fejeznek ki.

A nagy városi könyvtárak csak a helyi viszonyoknak figyelembe vételével, egyedileg tervezhetők, megítélésünk szerint pontosan nem normázhatók. A könyvtáráépítési és berendezési szakbizottság az új könyvtárak programjának előkészítése során egyedileg számította ki a nagy könyvtárak szükséges alapterületét.**

Világszerte 2-300 000 főben állapítják meg azt a lakosságszámot, amely teljes értékű általános könyvtárat fenn tud tartani. Magyarországon Budapesten kívül nagyobb városunk alig van.

Eppen ezért vidéki megyei ill. városi központi könyvtáraink tekintetében nem pusztán a kérdéses várost, hanem megyeszékhelyek, illetve járási székhelyek esetén — az egész megyét, ill. a járást tekintjük a könyvtár teljes ellátási övezetének. Ez a modern regionális elv azonban mindcziideig csak a fenntartó tekintetében jutott kifejezésre.

Fejlődésünk egyik legnagyobb akadálya az önellátásra való túlzott törekvés. Városainkban — amellet, hogy külön szakszervezeti könyvtári központok működnek fiók (letéti) rendszerekkel, különálló könyvtári hálózatokat hozunk létre a városi tanácsok fenntartásában, külön a megyei tanácsok keretében a megyei könyvtárat.

Ahhoz, hogy vidéki városaink könyvtári szempontból ne maradjanak mai teljesen provinciális állapotukban, könyvtárügyük tekintetében az integráció minél magasabb fokát kell megvalósítani. A külföld a városi és

Az 1000 lakosra szükséges alapterület normái néhány európai országban:

Lakosság- szám	Lengyel- ország	Cseh- szlovákia	Anglia	Francia ország	Dánia	NSZK	Magyar- ország
5000	100 —74	23	—	60 —50	109,2	—	50
10000	120,2—68,5	46,1	—	75 —45	76,3	—	44
20000	63,4—53,3	52,4	42	65 —32,5	67	34,4	36
30000	59,9—51,5	—	39	47,5—31,6	61	33,4	36

**

Ma hozzávetőleg úgy közelítjük meg a szükséges alapterületet, hogy a központi könyvtár közvetlen ellátási területére eső lakosságszám minden 1000 lakosára 55 m²-t tervezünk. A város többi részére, továbbá a város vonzáskörére (járás vagy esetleg a megye egész területére, mint külső övezetre) 1000 lakosonként 2 m²-t számítunk.

egyetemi könyvtár egy azonos szervezetben történő működtetésére nyújt példát. A szegedi egyetemi könyvtár korszerűsítése felvetette azt a gondolatot, ha külön szervezetben is, de a megyei, városi és az egyetemi könyvtár egy épületben jöjjön létre. A gondolat megvalósítása azt sugallja, közös épület építészeti szempontból úgy tervezendő, hogy további integrációnak, tehát szervezeti egyesítésnek a feltételeit is magában hordozza, funkcionálisan egybefüggő raktári terek, olvasói térrendszer létrehozásával. Még a szolgálati helyiségeket is kellő flexibilitással kell megtervezni, hogy a későbbi szervezeti egyesítés ne okozzon gondot, sőt az így felszabaduló terület a könyvtári szolgálat tartalékterületeiként szolgáljon.

A modern könyvtárhálózatnak a könyvtári szolgáltatások és ellátás egységét kell kifejeznie. Ha most eddigi könyvtárepületeinket tekintjük végig, a mondott új követelmények szempontjából kell sorra vennünk őket.

A magyar könyvtárügy a két világháború között, de még a felszabadulás után is nem a korszerű, demokratikus szellemben fogalmazódott angolszász mintát (amelyet a Szovjetunió Lenin útmutatása alapján vett át) hanem a német mintát követte. Ennek jellemzői: a tudományos és a közművelődési könyvtárak éles elhatároltsága, a tömegek számára szánt könyvtárak igénytelensége — általában szórakoztató kölcsönkönyvtári igényekre való beállítottság. A könyvtárak zárt polcos rendszerben, általában kis alapterületen működtek.

A szabadpolc elterjedése sem minden könyvtárost lelkesített. Előfordult, hogy a divatnak eleget téve a kölcsönzői térben helyeztek el némi állományt válogatásra. A szabadpolc a könyvtári szolgáltatások szemléletének a megújulása. Az építészeti következményeitől természetesen nem lehet eltekinteni. Azokban a könyvtárakban, ahol a belső terek megfelelő bővítése nélkül az állomány túlnyomó többségét szabadpolcra helyezték, szinte áttekinthetetlen zsúfolt állványerdők keletkeznek. Ez a zsúfoltság a jellemző közművelődési könyvtáraink jelentős részére.

A szabadpolcos könyvtár különleges térigényeit igyekeztünk kielégíteni új megyei könyvtáraink tervezése során.

A szekszárdi megyei könyvtár — bár szabadpolcosként jött létre — arányaiban még a zártpolcos könyvtárak mintáját követte. (Nagy központi raktár, elkülönülő olvasóterem, a régi értelemben vett kölcsönzőhelyiség méreteinek megfelelő tér — szabadpolcos állománnyal.)

A szabadpolcos forma minden következményével együtt a könyvtári térrendszer teljes átfogalmazását követelte meg. Ennek hatása mindenekelőtt a szükséges alapterületi igények régebben el nem képzelt megnövekedésével járt együtt.

Mielőtt a létrehozott épületekről szólnék, néhány szóval rá kell mutatnom a könyvtári tér megszervezésének hazai gyakorlatára. A könyvtárat a főfunkciós szerinti övezetekre osztjuk s a könyvtárat használó, a viszonylag legzajosabb tér, az ún. „klubövezet” felől halad a nyitvatartás, a kölcsönzés, az információ terén át a helybenolvasás és kutatás övezete felé.

A klubövezet (amellett, hogy ehhez csatlakozik az előadóterem s a kiállítási terem) **közvetlen olvasószolgálati szerepet is betölt** s nem csupán előtér. Tehermentesíti az olvasótermet s betölti a hírlap, magazinolvasó

szerepét, ott társalogni is lehet s a klubövezet szolgáltatását minden igazolás, könyvtári tagság nélkül mindenki igénybe veheti.

Mind a könyvtárak igazgatói, mind az építési programok elkészítésében segítséget nyújtó szakbizottság ennek megfelelő programot készített, azonban e programok olymértékben mutattak túl a régebbi elképzeléseken, hogy a jóváhagyó főhatóság a tervezett kaposvári, tatabányai, zalaegerszegi és szombathelyi könyvtáraknak a programtervben igényelt alapterületét 25—30 %-kal csökkentette. Minthogy a könyvtári szakemberek éppen a nagy olvasószolgálati terek megjelenése tekintetében frontáttörést kívántak végrehajtani, az alapterületek csökkentése egyes helyeken a raktárak, (pl. Kaposvár) másutt a gyerekrészleg, illetve a szolgálati helyek (Zalaegerszeg) rovására történt. Ennek a tervezésben mutatkozó kisstilúságnak drágán fizetjük meg az árát! Még 10 év sem telt a megnyitás óta, már a könyvtárak bővítésére készülnek tervek, vagy — ami még rosszabb — a gyerekkönyvtár kitelepítésére. A külön telepített felnőtt és gyerekkönyvtár nemcsak nem gazdaságos, de a jövő olvasónemzedék szempontjából is mérhetetlenül káros. A gyerekkönyvtárak hiánya, ill. nyomora már olyan méretű, hogy a jövő nemzedék kulturális fejlődését veszélyezteti. Olyan nagy városunk is van, mint pl. Hódmezővásárhely, ahol egyáltalán nincs gyermekkönyvtár!

Természetesnek kell tekintenünk azt, hogy a könyvtárak tervezése és felépítése között eltelt időszak változást hoz a könyvtárakra vonatkozó fel fogásunkban és a megnyílt épületet bizonyos vonatkozásban elavultnak tekintjük. Az említett három könyvtár tervezése idején még a zenei részlegek kifejlesztésének gondolata csak csírájában volt meg, igazi hangsztigetelt zenei stúdiók létrehozása helyett néhány fejhallgató beállításával véltük kielégíteni ezt a feladatkört.

Az új, részben épülő, részben csak terv formájában létező — miskolci és nyíregyházi megyei könyvtárak már ezzel az igényvel számoltak, de az e célra szánt helyiségeik már most sem látszanak kielégítőnek.

Ezek tervezése idejében, még a reprográfiai szolgáltatások egyre növekvő szerepére, telex szoba tervezésére sem gondoltunk. Jellemző a fejlődés gyorsaságára, hogy a tervezés, illetve építés alatt levő megyei könyvtáraink (miskolci, nyíregyházi) a mondott követelményeknek is igyekeztek megfelelni, mégis már most érezzük, hogy a tömegkapcsolatok („public relations”) ápolására nem lesz elegendő ún. előadótermük és klubövezetük. Ma már nélkülözhetetlennek tartjuk, hogy a könyvtár alapszolgáltatásai mellett ne csak rendezvényi színtér legyen, hanem adjon helyet a gyűjteménnyel szoros összefüggésben álló művelődési feladatoknak is. Adjon helyet, vitafórumok, irodalmi, ifjúsági, zenei, nyelvtudási, szakmai továbbképzési köröknek is.

Az anyagi erők fogyatékosága az igényesebb építészeti megoldásokat is erősen gátolta. A megközelítően négyzet alakú terek azonos beruházási összeg esetén a legnagyobb alapterületet biztosítják s így ezideig általános lett ez a telepítési forma. A flexibilitás elvét kizárólag a nagy olvasói térre alkalmaztuk és szükséges tagolást csupán bútorok közbeiktatásával végeztünk.

A flexibilitásnak azokat a megoldási módjait, amelyek mozgatható falakkal a könyvtár egész belső térrendszerét teszik átalakíthatóvá s az olvasóterem belülről kisebb részek elrekesztését mozgatható falakkal biztosítják, építési technikánk mai színvonala eddig még nem tette lehetővé.

Az eddig ún. „szakosított terek” rendszeréről (ez valósult meg pl. itt Szombathelyen is, ahol párhuzamosan egymás mellett helyezkedik el a könyvtári prézens és kölcsönzési anyag, ugyanazon tájékoztatási pontra támaszkodva) át kell térni a mai differenciáltabb szakolvasó termek (terek) rendszerére, az eddiginél nagyobb tagoltsággal, esetleg új rendszerű térelválasztók beiktatásával.

Bár ez a hely és a mai ünnepélyes alkalom eléggé arra készítetett, hogy az általános közművelődési könyvtárak problémájáról szóljak, néhány tanulságot rejt magában, néhány nagy tudományos és szakkönyvtárunk építése is, röviden ezt is érintem.

Az egyik nagy könyvtári létesítményünk a magyar nemzeti könyvtár elhelyezése a budavári palotában, a másik pedig a miskolci Nehézipari Egyetem Műszaki Könyvtárának új épülete.

A nemzeti könyvtár új épületéről igen sok leírás, szakmai ismertetés jelent meg. Nem szölok tehát az új épület kialakításáról.

Szólnom kell azonban a kérdéssel kapcsolatos néhány rendkívül fontos tanulságról.

A nemzeti könyvtár budavári elhelyezése 1958. év végén került napirendre. Az átépítés- betelepítés programját a könyvtár 1960-ban készítette el. Tíz év telt el azóta s a könyvtár épületét optimális esetben 1976. 1977. évben fejezzük be.

A tervezés kezdetétől a megnyitásig 16—17 év fog eltelni, ilyen hosszú idő alatt kicserélődhet az a könyvtáros nemzedék, amely a szakmai alapkonceptiót kialakította. Súlyos helyzet alakul a felelős építész szemponkjából is, akitől nem lehet elvárni, hogy egy épülettel több mint fél emberöltőn keresztül foglalkozzék, mivel ez gazdaságilag is lehetetlenség.

Új rendelet, új elvi felfogás alakul ki ilyen hosszú időn át a nagy könyvtárak építése területén is, amit már csak az időközben elvégzett építés adott keretein belül lehet kielégíteni.

Megváltozik azonban a könyvtár belső, szervezeti felépítése is, nem beszélve arról, hogy időközben technológiák, gépek és egyéb speciális berendezések fejlődnek, amelyek kielégítése a legnagyobb problémákat jelentik. (Pl. belső szállítás, selejtezés, világítás, szigetelés stb.)

Ezért alapvető szempont kell, hogy legyen nagy könyvtárak létesítése terén, hogy az előkészület legyen elmélyült és gazdaságilag megalapozott, s a megvalósítási időt lehető legrövidebbre kell csökkenteni.

A miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtárának flexibilitás elvén épült nagy belső tere megítélésünk szerint a felső határán áll az osztatlan könyvtári térnek, bár erre számos példát találunk egyebütt is. A könyvtár jellege miatt az olvasói tér használata eléggé egyenletes s ez a bontatlan teret indokolja. A most kivitelezésre kerülő miskolci és nyíregyházi megyei könyvtárak olvasó tereit már több szinten osztottuk meg.

Bár a jövő könyvtári tervezésébe jóslat volna belebocsátkozni, annyit

meg merek kockáztatni, hogy az eddigieknél jobban tagolt, otthonosabb belső tereket kellene kiképezni, bátrabb építészeti megoldásokkal a flexibilitás eddiginél haladottabb elveinek alkalmazásával. Ez utóbbi azért is figyelmeztet, mert minden épületünkkel szemben változtak a kívánalmak mire elkészült, feltehetően ez a jövőben is így lesz.

Az említett könyvtárakkal a magyar könyvtárépítés egy küzdelmes, igen sok buktatót és tévedést magába foglaló szakasza úgy vélem lezárult. Nemzetközi kapcsolataink is erősödnek s talán itt kell megemlítenem, hogy egy-egy nagy új könyvtárápület tervezése esetében meg kell teremtenünk az alapot, hogy a magyar könyvtárépítő szakemberek mellett a nemzetközi — elsősorban a szocialista országok — szakembereinek konzultációja alapján készítsük programjainkat, terveinket.

Művelődéspolitikánk jelen levő irányítói számára szeretném néhány szóval összefoglalni könyvtárépítésünk eddig szerzett legfontosabb tanulságát: Egy város és vonzáskörzetének információs bázisát, alkotó központi megyei ill. városi könyvtár a magasabbfokú művelődés feltételét jelentő, nélkülözhetetlen kulturális létesítmény. Éppen ezért csak nagyon megfontolt, a szükségletek reális mérlegelése után, gondosan kialakított program alapján, a könyvtári integráció magasfokú érvényesülésével készülhet.

Kirschner Erika

Mi leszel, ha nagy leszel?

A fiatalok — s itt különösképpen a 14 évesek, az általános iskolát végzők — pályaválasztási problémái Magyarországon az utóbbi években a tudományos érdeklődés középpontjába kerültek. Vajjon képesesek-e a 14 évesek, ezek a pszichikai és fizikai szempontból egyaránt még nem felnőttek tekinthető serdülők felelősséggel dönteni sorsukról s egész felnőtt életükről, amikor azt a kérdést tesszük fel nekik, hogy: MI LESZEL, HA NAGY LESZEL?

Ezt a kérdést tette fel — természetesen más formában — a Nógrád megyei Pályaválasztási Tanácsadó kérdőivein a most végző nyolcadikosoknak, akiket a megye 9 különböző helyén lévő általános iskolában kerestünk fel. Az általános iskolák kiválogatásánál meghatározott szempontokat vettünk figyelembe, és pedig, hogy legyen közöttük:

1. Városi iskola — Balassagyarmat, Salgótarján
2. Nagyközségi iskola: Pásztó, Szécsény, Nagybátony, Érsekvadkert
3. Kisközségi iskola — Nógrádmegyer, Sóshartyán, Nemi.

A válogatás másik szempontja:

- a) Iparvidéken lévő iskola — Salgótarján, Nagybátony, Nemi
- b) Mezőgazdasági területen lévő iskola — Szécsény, Pásztó, Sóshartyán
- c) Vegyes területen lévő iskola — Balassagyarmat, Érsekvadkert, Nógrádmegyer.

(Az utóbbi csoportban levő helységeknél az ipari körzetek közelségével, illetve az oda való bejárással számoltunk.)

Most csak öt általános iskola valamennyi és egy általános iskola egy nyolcadik osztályának tanulóival készített gyűjtésünket ismertetjük. Adataink Nagybatony-bányavárosi iskola, Nógrádmegyer, Sósartyán, Szécsény, Érsekvadkert és a salgótarjáni Gagarin iskola egy nyolcadik osztályosainak válaszain alapulnak. A felmérés a felsorolt iskolákban 364 tanulót érint, ami a megye összes nyolcadikosainak 10 %-át jelenti, felmérésünk tehát már eddig is reprezentálja Nógrád megye VIII. osztályosainak pályaválasztási törekvéseit.

A felmérés egyik célja, hogy tájékozódjunk a tanulók pályaválasztásának az ifjúsági munkaerőhelyzettel való összefüggéséről. Milyen arányban választanak a fiatalok felsőfokú végzettséget igénylő pályát, hányan választanak szakmunkásképző intézményekben oktatott foglalkozást, illetve kb. milyen arányban vannak azok, akik azonnal dolgozni kívánnak, és tájékozódni szeretnének afelől is, hogy kb. fél évvel az általános iskola befejezése előtt milyen arányban vannak azok, akiknek egyáltalán nincs pályaelképzelése, stb. Másodsorban kíváncsiak voltunk az egyes társadalmi osztályok, rétegek gyermekeinek pályaválasztási elképzelésére, illetve az egyes gyermekek pályaelettségére.

Most az összes vizsgált gyermek nagyobb részét, 84,3 %-át — 307 tanuló — alkotó fizikai dolgozók gyermekeinek pályaválasztási problémáit vesszük magyarázó alá.

A 307 gyermekből 150 lány és 157 fiú, tehát a két nem csaknem azonos megoszlásban szerepel. A tanulóknak feltett kérdésekből két illetve három választ elemeztünk. Az egyik kérdés: Milyen pályát szeretnél választani? A másik: Ha nem mehetnél a választott pályára, milyen más pályára szeretnél menni? (Sorolj fel legalább hármat!) E két kérdésből szeretnék tájékozódni a tanulók által pozitívnak ítélt pályákról — hiszen az tetszik a legjobban, ahová én is elmennék, gondolat alapján. A harmadik kérdés egy negatív kép kialakítása érdekében került fel a lapra: Melyek azok a foglalkozások, amelyeket semmiképpen sem választanál? A három kérdés alapján meg tudjuk állapítani a pályák rangsorát is, azaz az egyes pályák presztízisét, a fizikai dolgozók gyermekei körében. Ezt annál is fontosabbnak tekintjük, mivel az utóbbi időben a fizikai dolgozók gyermekeinek továbbtanulási problémái (párt- és kormány szinten is) a legsürgősebben megoldást követelő feladatként jelentkeznek.

A fiú tanulók egyenként 3,4 pozitív szakmát, pályát jelöltek meg. 1-et, ahová menni szeretnének és 2—4-et, amit első választásuk helyett elfogadnának. (Pozitívként 11 felsőfokú végzettséget kívánó szakmát jelöltek 25-ször, 1 adminisztratív szakmát egyszer, 32 szakmunkásképzést igénylő foglalkozást 454-szer, hat fele betanított munkát 24-szer. 9 tanuló segédmunkás foglalkozást jelölt meg. És további 9 gimnáziumot, 19 pedig szakközépiskolát, mellyel csupán továbbtanulási szándékot jelöltek, az általános gimnáziumba jelentkezők pályaelképzelés nélkül.)

Nézzük meg, hogy a fent vázolt kép hogyan jelentkezik a különböző tanulmányi eredménnyel rendelkező fiútanulóknál:

Tan. átlag	2—3		4—5		Összes	
Tanulók száma	108	68,8 %	49	31,2 %	157	100 %
Foglalkozások	szám	%	szám	%	szám	%
Felsőfokú végzettséget igénylő	1	0,2	24	4,4	25	4,6
Szakmunkás	349	64,6	105	19,4	454	84,0
Betanított munkás	19	3,5	5	0,9	24	2,4
Segédmunkás	9	1,6	—	—	9	1,5
Középiskola	3	0,6	25	9,6	28	5,0
Összesen	383	70,9	159	29,1	542	100,0

A táblázatból kitűnik, hogy a fizikai dolgozók gyermekeinek nagyobb része, 84 % szakmunkás pályát jelöl meg, még a 4—5-ös rendű tanulók is jelentős részben választják ezt a fajta továbbtanulási lehetőséget. A felsőfokú képzést igénylő pályák száma a fizikai dolgozók gyermekeinél alacsony, a továbbtanulásra képes, jó tanulmányi átlaggal rendelkezők is csak 4,4 %-ban jelölik meg pozitív választásukban.

A 2-es, 3-as rendűek között a betanított és segédmunkás foglalkozások választása jelentős, a gyengén tanuló gyermekek azonnali munkábalépését jelzi. A jó tanulóknál ez a 2 kategória egyáltalán nem, illetve csak 0,5 %-ban szerepel. Jelentős viszont a középiskola felé való orientálódás, mely mögött nincs határozott pályaelképzelés.

A leggyakoribban jelölt 12 foglalkozás a következő:

1. összes lakatos szakma	78
2. autószerelő	61
3. esztergályos	45
4. műszerész	35
5. villanyszerelő	34
6. szobafestő és mázoló	32
7. csőhálózat szerelő	26
8. asztalos	22
9. kőműves	20
10. hegesztő	11
11. ács-állványozó	10
12. mérnök	10

A leggyakrabban jelölt szakma között csak az utolsó helyen találunk egy értelmiségi szakmát — a mérnököt, mely szintén bizonyítja, hogy a felsőfokú képzést igénylő szakmák a fizikai dolgozók gyermekeinek választásában meglehetősen háttérbe szorulnak.

A lista egyébként előtérbe hozza az úgynevezett divatszakmákat — pl. autószerelő (2), műszerész (4). Jelentős viszont az építőipari szakmák előkelő helyezése (kőműves 9., ács-állványozó 10). Ha viszont alaposan megnézzük melyik körzetből került előtérbe, akkor meg kell állapítanunk hogy az érsekvadkerti fiúk jelölik legnagyobb számmal az építőipari szakmákat. Az ő választásuk a megyei munkaerő-gazdálkodás szempontjából problematikus, hiszen ezek a fiatalok legnagyobb részét szüleik szakmáját,

azok munkahelyén — Budapest és környékén folytatják — így megyénkben a keretszámot nem tudjuk betölteni a sok éves tapasztalat szerint. (Megjegyzendő, hogy az egész ország területén problémát jelent, hogy a fiatalok nagyon kis számban iskolázhatók be az építőipari szakmákba.) A felmérésünk tehát e szakma tekintetében nem fedi a valóságot, a megyei helyzetet.

Negatív pályák jelölése:

Tan. átlag	2—3		4—5		Összes	
Tanulók létszáma	103	68,8 %	49	31,2 %	157	100 %
Foglalkozások	szám	%	szám	%	szám	%
Felsőfokú végzettséget igénylő	30	8,5	14	4,0	44	12,5
Szakmunkás	155	44,2	67	19,0	222	63,2
Betanított munkás	8	2,2	11	3,0	19	5,2
Segédmunkás	43	12,4	21	5,7	64	18,1
Középiskola	3	0,8	1	0,2	4	1,0
Összesen	239	68,1	114	31,9	353	100,0

Negatív pályaként a szakmunkásképzést kívánó szakmák közül jelöltek legtöbbit, ezt a segédmunkás foglalkozások követik. (Mint említettük már, itt nagyon sok esetben komolytalan megoldást választottak a fiatalok.) Harmadikként a felsőfokú képzést igénylő pályák következnek. A negatív szakmaként feltüntetett foglalkozások sora azonban sokkal többet mond el a fiatalok által megítélt pályák negatív presztiséről. (A sorrendben első szakma a legellenszenvesebb szakmát jelöli, hiszen az kapta a legtöbb szavazatot.)

1. segédmunkás foglalkozások	64
2. tanár	29
3. bányász	23
4. kéményseprő	23
5. kőműves	21
6. villanyszerelő	18
7. esztergályos	17
8. lakatos	15
9. hegesztő	14
10. szobafestő	10
11. kovács	10
12. orvos	9

Tehát amíg a pozitív megítélésben az értelmiségi szakmák közül az első 12-ben utolsó helyen szerepel egy, addig a negatív szakmák szinte értelmiségi foglalkozással kezdődnek, s azzal is fejeződnek be. A gyermek idegenkedése az értelmiségi pályák iránt a következő ténnyel magyarázható: Idegenkednek az adminisztratív feladatkörtől, szeretnek tárgyakkal foglalkozni, s szeretnek sok pénzt keresni, ami ismeretük (és szüleik ismerete szerint is) az értelmiségi pályákon, különösképpen a pedagógus pályán nincs biztosítva.

A lányok pályaválasztása sokkal beszűkültebb, mint a fiúké. A 150 vizsgált lány a négy pozitív szakma helyett csak 2,9-et jelölt meg fej-

ként (ez a fiúkéhoz viszonyítva 0,5-el kevesebb.) A negatív szakma megjelenésénél is hátrányban vannak a fiúknál, itt 1,9 szakmát jelöltek meg, mely 0,5-el kevesebb a fiúk pályaválasztásánál. A szakmák megnevezésénél a következő képet kapjuk: 16 felsőfokú képezést igénylő foglalkozást 70-szer jelöltek, ez csaknem 1,5-ször több szakmamegnevezés, mint a fiúknál, és mennyiségileg háromszor több. (Megjegyzendő, hogy a lányok között 14,1 %-al több a jó tanuló, mint a fiúknál.) Érdekes, hogy 2—3-as tanulók is szép számmal jelölnek értelmiségi pályákat. Ez a tény azzal magyarázható, hogy lányok részére korlátozottak a szakmunkásképzés lehetőségei, sok esetben jeles, jórendű tanulókat nem vesznek fel fodrásznak, kereskedelmi eladónak, ezért a lányok már gimnáziumba is csaknem kétszer annyian jelentkeznek, mint a fiúk. És a helytelen ön- és pályáismeret következtében még a gyenge tanulók is az értelmiségi pályák felé orientálódnak —, ami természetesen csak ábránd részükre, s nem valósulhat meg. Problémát jelent, hogy a szakmunkásképzés tárgyi feltételei sincsenek az egész megye leány garniturája számára biztosítva, hiszen a szakmaválasztást csak az iskolák székhelyén lakó leányok, illetve a bejárók választhatják, mivel kollégiumi elhelyezést a legtöbb esetben nem tudnak biztosítani. Ezért nem lehet csodálkozni azon, hogy a szakmunkásképezést igénylő foglalkozások közül 24 szakmát 259-szer jelöltek, s hogy az adminisztratív pályákra is 50 választás esett. Betanított munkásnak 32 választás, segédmunkásnak 7, háztartásbelinek mindössze 2 lány akar maradni, ők is mindketten falusiak. Viszonylag magas a pályaelképzeléssel nem rendelkezők száma, akik csak gimnázium megjelölését alkalmazzák — szám szerint 17.

A különböző tanulmányi eredménnyel rendelkező leánytanulóknál a következő képpen néz ki ez a kép:

Tan. átlag	2—3		4—5		Összes	
Tanulók száma	82—54,8%		68—45,3%		150—100%	
Foglalkozások	szám	%	szám	%	szám	%
Felsőfok. végz.	15	3,5	53	12,3	68	15,8
Adminisztratív	21	4,9	29	6,8	50	11,7
Szakmunkás	159	36,1	100	22,9	259	59,0
Betanított munkás	24	5,6	8	1,8	32	7,4
Segédmunkás	9	2,1	—	—	9	2,1
Középiskola	5	1,1	12	2,9	17	4,0
Összesen	233	53,3	204	46,7	437	100,0

A fizikai dolgozók gyermekei közül nemcsak a fiúk, hanem a lányoknak is nagyobb része választ szakmát, illetve adminisztratív munkakört — az összes választás 43,7 illetve 11,4 %-a. A 4—5-ös tanulók is 22,9 %-ban jelöltek szakmunkásképzést igénylő pályát. Természetesen a lányok esetében már a szakmunkák megjelölése sem érte el azt a magas számot, ami a fiúknál tapasztalható volt. Magasabb viszont a lányoknak felsőfokú képezést igénylő szakmák pozitív megítélése, 15,5 %. A lányoknál megjelenik a háztartásbeli kategória is, igaz, egy kis százalékban.

A lányok által leggyakrabban jelölt foglalkozások a következők:

1. eladó	57
2. varrónő	51
3. adminisztratív d.	50
4. fodrász	44
5. egészségügyi d.	31
6. gyári bet. munk.	29
7. óvónő	23
8. tanárnő	18
9. gimn. tanuló	17
10. felszolgáló	14
11. szövmő	7
12. cukrász	6

Itt is az un. divatszakmák jelölése szembetűnő, az első 4 helyen szinte kizárólag azok szerepelnek. A lányok érdeklődése viszont pozitív a pedagógusi pályák iránt — előkelő helyezést kapott az óvónői és a tanárnői pálya. (Megjegyzendő, hogy a gyakorló pedagógusok között a nők 80 %-os fölényrel vannak a férfiakkal szemben.) Érdekes megfigyelni a lányoknál leggyakrabban negatív választásokban szereplő szakmákat.

1. gépszerelő	37
2. esztergályos	33
3. segédmunkás	29
4. varrónő	27
5. egészségügyi dolg.	24
6. tanárnő	22
7. orvos	20
8. fodrász	16
9. gyári bet. munkás	15
10. adminisztratív d.	10
11. gimn. tanuló	8
12. eladó	7

A kép világosan mutatja a lányok beszükkült pályaismeretét — hiszen a pozitív választásban leggyakrabban előfordult 12 szakma listáján szereplő foglalkozásokból 6 az ellenszenves szakma listáján is szerepel. A lányok tehát kevés pályát, kevés foglalkozást ismernek, s ezen kevéshez egyik pozitív, másik negatív irányulást mutat. A pályák megítélésében érdekes összefüggésében végigtekinteni a pozitív és negatív pályaválasztásokon. Tehát mind a fiúknál, mind a lányoknál összeségében a következő 12 pálya kapta a legtöbb pozitív, illetve legtöbb negatív szavazatot:

+		-	
1. lakatos	79	segédmunkás	93
2. autószerelő	61	tanár	51
3. eladó	59	esztergályos	50
4. adminisztratív dolgozó	52	orvos	29
5. varrónő	51	varrónő	29
6. esztergályos	49	egészségügyi dolgozó	24
7. fodrász	44	asztalos	23
8. műszerész	35	kőműves	21
9. festő	32	fodrász	20
10. csőhálózat szerelő	26	hegesztő	20
11. asztalos	22	lakatos	19
12. tanár	22	eladó	12

A fizikai dolgozók gyermekeinek pályaválasztása az összképet tekintve reális, nagyobbrészt azon szakmák felé irányul a tanulók figyelve, mely szakmákon a társadalmi elvárás is kívánja. Természetesen mindkét nemnél találunk irreális, a népgazdaság érdekével összeegyeztethetetlen pályaelképzelést (divatszakmák megjelölése pozitívként, hiányszakmák jelölése a negatív oldalon). A fizikai dolgozók gyermekeinek felsőfokú intézmények iránti érdektelenségét tanulmányunk is reprezentálja. Végezetül nézzünk át néhány kitöltött kérdőívet teljes egészében hogy egy-egy tanulóról — mind pályaerett, komoly gondolkodású, fiatal mind pedig irreális, infantilis elképzelésű fiatal legyen az — összképet tudjunk alkotni.

M. I. fiú, Érsekvadkert, 3,5 tanulmányi átlag. Pályaválasztásában bátyja foglalkozását jelöli meg, aki villanyszerelő. Érdeklődését is a gyakorlati tevékenység során szerzett élmények keltették fel (amikor bátyja egy falikart szerelt fel a lakásban.) Pozitív választásában a választott szakma mellett pék, kőműves és állványozó szerepel. (Meggjegyezni kívánjuk, hogy az utóbbi édesapja foglalkozása, a kőművességet pedig szülei ajánlották neki, amit a fiú a maga számára megfelelő foglalkozásnak is tekint). A gyermek pályaeéréklődésében a szülők, rokonok által folytatott, tehát közelről látott és ismert szakmák szerepelnek, ezek felé orientálódik. Az eszközök között, melyeket szívesen használ, a csavar, kalapács és véső szerepel, anyag iránti érdeklődésében pedig fém, fémlemez és alumínium. Ugyanakkor a gyermek szabadidő felhasználása, szórakozása meglehetősen egyoldalú lehet — a felsorolt 30 féle szórakozási lehetőségből csak a labdarúgást húzta alá. Érdeklődése a politika, tudományok, művészetek iránt is beszűkült lehet, hiszen itt 40 hívószó közül csak a rajzolást húzta alá.

Á. Zs. leány, Nagybátöny-bányaváros, kitűnő tanuló. Magyar-történelem szakos tanár szeretne lenni, szüleinek foglalkozása: lakatos, illetve takarítónő. A többi pozitív pálya is kapcsolódik első választásához — óvónő, régész, tolmács — hiszen az óvónő a pedagógusi, a régész pedig a történelmi érdeklődésével kapcsolatos. Az emberek iránti érdeklődése a kérdőívnek csaknem minden kérdésére adott válaszban megmutatkozik. (Mi érdekel az utcán? kérdésre: Az emberek hangulatát figyelni, amit az arcki-fejezésből állapítok meg. Mi érdekel a falun? Az emberek élete, a környe-

zethez való alkalmazkodás. Három kívánsága között — ahol a legtöbb gyerek személyi igények kielégítését kívánja: autó, ház stb. — ő szinte Nyilas Misis idealizmussal fogalmazza meg: az embereket szeretetre és igazságra tanítani. Szórakozásai között első helyen szerepel az olvasás, majd a tudományos előadás, színház, mozi. Érdeklődési köre választott pályájának körében mozog, a következő sorrendet állítja fel: történelem, irodalom, nyelvtan, szavalás, versek. (M. Zs. pályaválasztása érett, alapos és megfontolt választásnak látszik, a kérdőív tanulmányozása után csak azt kívánhatja az ember, hogy sikerüljön elképzelése.)

Negatív példának álljon itt M. M. leány, Érsekvadkert, 4,2 tanulmányi átlagú tanuló kérdőívjének néhány adata. A foglalkozás, melyet választott: légikisasszony, a TV-ben látott vetélkedő alapján. A kinek vagy minek hatására történt elhatározásod kérdésre adott válasza: az ügyesség és gyorsaság hatására (tetszett neki a TV rendezőség által kitalált játék, az hogy a légikisasszonyok rohagáltak a hosszú folyosón tálcákkal a kezükben.) S hogy miért tartjuk negatívnak a pályaválasztást? Mert sem a pályakövetelményeknek, sem a gyermek egyéniségének, képességének, vágyainak nem felel meg. A gyermek munkamód iránti érdeklődése még a laikus számára sem fedheti a jelölt szakmát: Szeretem a munkát a szabad levegőn saját számlára dolgozni, időnként dolgozni és utcai ruhában dolgozni. (Képzeld el M. M.-t, amint lila-zöld csikos kötött miniruhájában szaladgál **időnként** a repülőgépen, ahol minden forduló után kidugja fejét a szabad levegőre, majd begyűjti saját zsebébe az utasoktól a különböző szolgáltatásokért a pénzt.) De ha tovább nézzük M. M. érdeklődési körét, ahol az európai nyelvek vannak sorolva, ott őt a társalgás és a kaland érdekli, az egyáltalán nem, hogy hogyan fogja megérteni magát az utasokkal, még kevésbé, hogy nyelveket tanuljon. Egyébként a szakma megjelölésében sem használja a stewardess nemzetközileg is elfogadott és hazánkban is használt kifejezést. De a gyermeknek nemcsak ez az élethivatásul megjelölt pályaválasztása helytelen, hanem a kérdőív alapján megállapíthatjuk, hogy M. M.-nek nincs is pályaelképzelése. Ő még három teljesen különböző területről hozott pályát sorol fel pozitív szakmaként, ahová menne: tanítónő, óvónő, növénytermesztő és ismét harmat, ahová szülei szeretnék irányítani: fodrász, szülésznő, gyors- és gépipró. A gyermek az összes pályáról azt írja, hogy szép, jó, érdekes, számomra megfelelő. És a kérdőív tanulmányozása közben az a vélemény alakult ki bennünk, hogy a felsorolt pályák mellé sorolhatnánk még tucatnyit, azt mind elfogadná a gyermek. De valóban minden foglalkozás jó lenne neki? Valóban beválna a felsorolt foglalkozások mindegyikén? Az a véleményünk, hogy sajnos nem. M. M. pályaeletlen, problematikus esetnek tekinthető a pályaválasztás szempontjából, aki külön foglalkozást igényelne, s mind a pedagógusok, mind a szülők részéről maximális segítséget, hogy megtalálja helyét az életben.

Tanulmányunkban nem térhettünk ki részletesebben a pályaválasztás sok kérdésére, de a munka fontosságát, a fizikai dolgozók gyermekeinek problémáit úgy gondolom sikerült érzékeltetni.

Megjegyzések egy értelmiségi képhez

Hadd kezdjem egy szubjektív megjegyzéssel: nagy örömmel kezdtem olvasni Kunszabó Ferenc írását a Palócföld legutóbbi számában (Értelmiségi Nógrádban). Pályámat ugyanis itt kezdtem néhány évvel ezelőtt, s várhatóan egyre több, egyre erősebb szállal kötődöm szűkebb hazámhoz. Tanulóéveim, sok alapvető benyomásom, amely pályaválasztásomat is meghatározta, azonban az ország más részéhez kapcsolnak, így vagyok most egyszerre „itthoni” és „kivülálló” — aki a jelenben él, átél folyamatokat, de akinek nem élménye, s ezért kíváncsian keresi a múltat, a kiváltó okokat, régből sarjadó, mást is meghatározó tendenciákat.

Az említett tanulmány — amely önmagában is figyelemre méltó problémákról szól (különben pedig része a Palócok földjén című kötetnek) továbbgondolkodásra készíti az olvasót, s így feltétlenül elérte célját.

Milyen mértékben alkot egységes egészet az értelmiség — nemcsak Nógrádban, hanem másutt is? Ez az első kérdés, amely felöltik bennem, a tanulmány olvasásakor. Nemcsak arra gondolok, hogy életvitel, társadalmi szerep, munkafeltételek, a támasztott követelmények, anyagi helyzet. stb. szempontjából egyre differenciáltabb kép alakul ki az értelmiségi rétegen belül. Nemcsak a falusi és városi értelmiség nagyon is eltérő körülményei, fejlődési tendenciái bontják a képet, s nemcsak arról van szó, hogy ma legalább négy generáció dolgozik, él egymás mellett, amely nagyon sok fontos vonását tekintve eltérő egészet alkot, s nemcsak arról, hogy társadalmi eredet, indítás, de foglalkozás szempontjából is külön kell nem egy kérdésben vizsgálni.

Sokkal érdekesebb és fontosabb azonban a szükséges általánosítás szempontjából két egyre magasabban jelentkező tendencia. Az egyik a tudományos — technikai fejlődés sajátos következménye: az értelmiség fogalma, strukturális szempontú értelmezése egyre tágabbra tolja a határokat. A régi, hagyományos értelmiségi pályák (pedagógus, orvos, jogász, mérnök, közgazdász, stb.) kiegészültek olyan új felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokkal, amelyek nem férnek bele az eddigi fogalomkörbe. Ha ilyen módon tekintünk megynk értelmiségére, problémáira, nem egy konzekvenciát, amelyet a cikk felvet, újból át kell gondolnunk.

Kialakult ilyen módon egy sajátos helyzetben levő csoport, mely munkája, társadalmi helyzete alapján még lazábban kapcsolódik a hagyományosan értelmezett értelmiségi köréhez, de végzettsége, munkaköre támasztotta felkészültségi igényei, szemlélete alapján már nem alkalmazott, nem munkás. A laza kapcsolódás, az átmeneti helyzet egyre jelentősebb nagyságrendű csoport közérzetét, magatartását határozza meg.

A másik tendencia, amely egyre erősebben befolyásolja az értelmiség társadalmi helyzetét, közérzetét, lehetőségeit: egy sajátos foglalkozásszerinti atomizálódási folyamat. A felszabadulás előtt a különbségek ellenére is egységes volt a „nadrágos emberek” magatartása, társadalmi helyzetü-

ket, rangjukat, gondolkodásmódjukat illetően, ma azonban sokkal inkább arra figyelhetünk fel, hogy az elkülönülés, saját foglalkozás és munkahelyszerinti kapcsolódás a jellemzőbb. Sokat tudnának erről a témáról azok a pályakezdő fiatalok szólni, akik egy-egy község, vagy a kisváros közösségében is elszigetelten, magányosan élnek — részben önhibájukon kívül.

A téma gazdag, kibontakozása aligha kísérelhető meg egy reflektáló cikk keretén belül. Az okai is többnyire ismertek, a megnövekedett munkahelyi, továbbképzési, szakmai feladatokról a megfelelő koordináló, összekapcsolódó szervek hiányán át az anyagiak okozta különbségekig. A tény azonban mélyebb elemzésen túl is megadja a szükséges konzekvenciát: veszeljes jelenségről van szó, s amennyire örvendetes a munkahelyi integráció növekedése egy szempontból, annyira rossz egy lakóhely, vagy nagyobb társadalmi közigazgatási egység, a megye szempontjából ez a bomlási folyamat. Ellenmond ez Kunszabó Ferenc cikkében, annak befejezésében kibontakozó idillikusan harmonikus képnek, de erősíti azt a tapasztalatot, hogy az atomizálódás következtében a társadalmi cselekvés lehetőségei — és fő ösztönzője a jó társadalmi közérzet, a tevékenységre irányuló belső igény közel sem harmonikusan fejlődik. Mindez pedig nagyon fontos abból a szempontból, hogy az értelmiség mennyire képes saját közvetlen munkakörének ellátásán túl a rá háruló társadalmi feladatoknak megfelelni, mennyire képes saját belső ösztönzőiből indítatva szélesebb körű társadalmi tevékenységet kifejteni, mennyire képes saját korábbi belső igényei szerint élni, dologozni. S arról is szó van ezek kapcsán, mennyire sikerül megyneknek megtartani az idekerült fiatalokat, a tehetségesek fejlődését biztosítani, felkészíteni a vezető funkciók fokozatos vállalására.

Természetesen nemcsak a fiatalok szempontjából kell vizsgálnunk a jelenségeket, hanem úgy is: a különféle generációkban, csoportokban, s főként egyéneknben rejlő „kapacitás-tartalék” mennyire hozható felszínre, mennyire hasznosítható a társadalom és egyén szempontjából.

A tapasztalható aránytalanságok, amelyek ezen a téren jelentkeznek, szintén figyelemre méltóak.

Az elképzelések, fejlődést meghatározó elvek, amelyek fokozatosan társadalmi gyakorlattá válnak, kell válniuk (a X. Kongresszus tézisei és határozatai, a párt tudománypolitikai elvei, stb.) az értelmiségpolitika gazdagodó perspektívái a ma még közel sem rózsás képet más megvilágításba helyezik. A társadalmi követelmények és a társadalmi megbecsülés növekedésének szinkronja minden területen és minden értelmiségi rétegben lehet, lesz az alapja annak a változásnak, amely az értelmiségen belül megynekben is lejátszódik e réteg társadalmi szerepének növekedése tekintetében.

Nehezebb megfogalmazni, azokat a polemikus gondolatokat, amelyek Kunszabó Ferenc cikkében, annak első részében jelentkeznek a munkásosztály és az értelmiség kapcsolatát illetően. Azért nehéz Kunszabó gondolatait érdemben megitélni, vitatkozni velük, mert a leegyszerűsített gondolatmenet, tézis, leegyszerűsített antitézist szül gyakran a vitában, s ez semmiképpen sem használ a téma megfelelő elemzésének. A **munkásosz-**

tály, mint „gazda” és az értelmiség mint „szolga” — nemcsak megfogalmazásában sértő és mélységesen vulgáris, hanem tartalmában is olyan nagymértékben leegyszerűsített, amely az érdemi vitát nehezzé teszi. A marxizmus elméleti síkon is, gyakorlatban is mindig messze állt a munkásosztály szerepének ilyen fajta felfogásától. Nemcsak most, hanem akkor is, amikor még az új értelmiség csak kibontakozóban volt, amikor sok más feladata mellett a munkásosztály saját értelmisége megteremtésén fáradozott.

A cikk — feltehetően a rövid lélegzetű kifejtés miatt — magának a munkásosztálynak a felfogásában követi el az első egyszerűsítési hibát. Maga Kunszabó is utal arra, hogy a munkásosztály pártjának első-sorban, és nem az osztály egyes, konkrét egyedeinek feladata a társadalom vezetése.

A „gazda” — „szolga” szemlélet szerencsére nem társadalmi gyakorlat, soha nem is volt felszabadulásunk óta az — szerencsére, mert az ilyen szemléletre épülő társadalmi — politikai gyakorlat a legalkalmasabb az értelmiség társadalmi feladatainak lebecsülésére, perspektíváinak beszűkítésére, körzetének elrontására. Természetesen nem tételezem fel Kunszabó Ferencről, hogy ilyenfajta szándékai lettek volna — valaha is —, a gondolat megfogalmazása azonban társadalmi hatásában idegen társadalmi életünkől, politikai gyakorlatunktól.

Hasonlóan egyoldalúnak, prakticista módon megfogalmazottnak érzem a tanulás, továbbtanulás kérdéseivel kapcsolatosan írottakat, amelyeket Kunszabó cikke egyik fontos gondolatának szán, legalábbis az írás arányából következően. Ha igaz is, hogy ma Magyarországon van bizonyos „diploma-fétis” — igaz az is, hogy kisebb negatív mellékhatásaitól eltekintve (amelyeket nem tudomásul venni nem szabad) a magasabb iskolai végzettség utáni törekvés, az újabb és újabb tudományos képesítés, képzettség megszerzésére fordított munka következménye, annak a megnövekedett követelménynek a következménye, amellyel nap, mint nap szembetaláljuk magunkat, akár akarjuk, akár nem. Nem célszerű olyan ma már sablonos érvekkel vitázni e szemlélettel szemben, amely szerint szocialista társadalmunk további fejlődésének alapja a magasan képzett emberek tudományosan megalapozott társadalmi tevékenysége, mert maga a társadalmi gyakorlat, a társadalmi igények, az emberek belső igényei is cáfolják a cikk okfejtését. Vannak természetesen torz jelenségek, van öncélú tanulás, csak a „papírért”, s ha ezek ellen emelte fel szavát a cikk írója, igaza van. Példái azonban nem ezt igazolják.

Végül: fontos társadalmi problémákra irányította Kunszabó Ferenc cikkében a figyelmet. Nem egy reflexió kísérte, fogja kísérni. A legfontosabb azonban az a reflexió lesz, amely nagyobb alapossággal, szélesebb társadalmi tapasztalatok alapján adja meg a feltett kérdésre a választ: mi megyénk értelmiségének feladata társadalmunk építésének adott szakaszában, milyen lehetőségei vannak feladatainknak teljesítéséhez, hogyan képes önnön belső lehetőségeit teljes mértékben felszabadítva a társadalmi célok megvalósítását segíteni?

Kulesár Ildikó

Bérczy Károly hagyatéka Salgótarjánban

1971 márciusában emlékezünk meg Bérczy Károly születésének 150. évfordulójáról. Bérczy költő, jótollú novellista, műfordító, újságíró, Madách Imre jóbarátja, a Tizek Társaságának tagja, Széchenyi munkatársa, — Nógrád neves szülőtte.

A hagyatéka a költő leszármazottjának, Balogh Károlynénak birtokában volt, s vétel útján került a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatóságának birtokába. Jelenleg Salgótarjánban van letétbe helyezve, hol a további kutatások számára hozzáférhető. A hagyatéka elsődleges feldolgozását Kerényi Ferenc végezte.

A most ismertetésre kerülő anyagban a következőkben felsorolt életrajzi dokumentumok illetve irodalmi kéziratok találhatók.

ÉLETRAJZI DOKUMENTUMOK

1. Ügyvédi oklevél 1842-ből, magyar nyelvű. Bérczy tanulmányait Balassagyarmaton, Vácon és Pesten végezte, majd 1842-ben tette le ügyvédi vizsgáját.

2. Helytartótanácsi irat 1872-ből, latin nyelvű. Az ügyvédi gyakorlat engedélyezéséről.

3. Tollvivői kinevezés, magyar nyelvű, a Helytartótanács Közlekedési Bizottságához 1847-ből.

Bérczy 1842-től a Helytartótanács alkalmazottja volt, majd 1847 januárjában Széchenyi mellé nevezték ki a Közlekedési Bizottságban.

4. Széchenyi István: „Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről” Pozsony rajta Széchenyi dedikációja Bérczynek:
„Bérczy Károlynak

tisztelettel

Gr. Széchenyi István”

5. Naplótöredék 1847—48.

Bérczy Széchenyi kíséretében, illetve megbízásából sokat utazott (Széchenyi birtokai — Bécs), részt vett az 1847-es pozsonyi országgyűlésen. A naplótöredék erről a pozsonyi utazásról ad ízelítőt. A napló első bejegyzése Győr felé menet a Nádor gőzösön született, majd Győrben folytatódik 1847. június 30-i dátummal.

„Június 30. Győr. Kovács Pált látogattam meg, s egyikét találtam benne ama kellemes előadású embereknek, kikkel öröm társalogni. Felszólított, dolgoznom a Hazánkban és én a teit ígéretet már teljesíteném is, épen imént küldvén el néki három költeményt, mit rögtön emlékezet után írtam le. Ezek közül egy a „Téli éjen” című, melyre jelenleg annál inkább emlékezem, minthogy keblem a szakadás és távollét által az e költemény írásakor keservre lőn felhangolva”

(Nincs tudomásunk arról, hogy a „Téli éjen” című vers megjelent nyomtatásban.)

Július 1-től 6-ig folyamatos a napló, július elsején Pápán tartózkodott.

„Július 1. Pápa. Olly állomás volt ma Tét. Kisfaludy Károly és Sándor hazája. Felkerestem a dicső emlékü költők szülőházát, igen egyszerű roskadozó lak, melyében jelenleg az elhunytak testvére egy hetvenet meghaladó öreg lakik, ki örök nevű testvérei dicsőségibül mit sem látszik érteni, talán soha egy költeményüket sem olvasá s magyar indolentiával él tönkremenő kis gazdaságában.

(Valószínűleg Kisfaludy Boldizsárról van szó.)

Tétet elhagyva Somló és Ság külön álló hegyei kékelletek fel előttem, az utóbbi Berzsenyi Dánielnek volt hazája, az első Kisfaludy Sándor regéjéről s szüretjeiről híres. Balra Pannonhalma maradt el, hol a Bencze rendieknek van hercegehi palotának beillő zárdája s az egyeteménél dúsabb könyvtára. Most Pápan írom e sorokat, Steltner György jogtanár és academiái taggal megismerkedvén, ez megmutogatta Pápa nevezetességeit; A reformátusok Collégiumát, a zsidó Synagógát, mely az országban mind izlésre, mind kiállításra nézve alkalmasint az első izraelita imaház.”

Utazásának következő állomása Rum, ahol 2-től 5-ig tartózkodott, e napokat jegyezze fel naplójában.

„Július 3. Rum. A nap olvasás és írás között múlt el, mert szerencsémre egy elkezdett novellámat magammal hozván, azt itt folytatam”

(Valószínűleg a „Képek a múlt századból” című novelláról van szó. Megjelent az Életképek 1848/1. számában 356—366 lapon.)

„Július 4. Rum. A gróf tennap este megérkezvén változott úttervet hozott magával, mely szerint nem Füredre, hanem egyenesen Pestre vagyunk menendők. E választás nekem módfeletti örömet szerzett, mi a gróf figyelmét nem kerülte el, okát kérdezé, hamisan enyelget s gondolom — eltalálta”

Az „ok”: a szép Frivaldszky Anna, ki menyasszonya Bérczynek.

A naplótöredék 1847-es részét a július 5-i pápai, a 6-i budai tartózkodás zárja le, hová az Argó gőzösön érkezett a költő. Ezután hosszú szünet következik, elképzelhető, hogy ennek betegsége volt az oka, hisz feljegyzéseiben sokat panaszkodik rossz egészségi állapotáról. Így a legközelebbi adat már 1848-ból való, a pozsonyi országgyűlés színhelyéről. Pozsonyban február 9-től 12-ig tartózkodott. Érdemes kiemelni a naplóból azt a részletet, melyből világosan kitűnik, hogy Bérczy szerette az utazást, az új tájakat, az ismeretlen arcokat, mélyen becsülte Széchenyit, azonban költői, írói alkatának olykor terhes volt a hivatal kööttsége, a mindennapi elfoglaltság. Szeretett volna munkájában elmélyedni, alkotni, megvalósítani nagy terveit.

„1848 február 12. Pozsony. Ma egy novellát végeztem be — mit három nap előtt kezdtem; Ha szabad időm volna mennyi írnék! Fejem tervekkel van tele — s szinte óhajtának mostani helyzetemből e járom alul szabadulni, — hogy képzett világumnak élhessek, de e hivatali szalma — próza, s a költészet olaj és víz össze nem fér. S miként használhatnék többet úgy vagy így? E két kérdés között lebegek.” E gondolat később is foglalkoztatja:

„Magásra törni?” legyen jelszavad

Embernek lenni dicső feladat.

Légy ember s honfi. Hón szeresd a hont.

Tégy munkájd érte csüggedetlenül.

Vedd a szívet az ész vezérül —

Ez a szellemi Hymalája pont.

(„Gr. Keglevich Bélának”)

1849. kiadatlan

6. Vanyarci napló 1849.

Bérczy 1849. tavaszán a fővárosban tartózkodott, s a Pestre bevonuló és Budavár ostromára készülő magyar csapatokat lelkes ódával üdvözölte „Április 24-én Pesten” című költeményével, mely megjelent a Pesti Hírlap aznapi számában. Azonban az öröm nem tartott sokáig, júniusban Miklós cár csapatai megjelentek a magyar határon, a veszített győri csata után Pest is veszélybe került. Kossuth kormánya július elején Ceglédre költözött. Mindenkinek, ki valaha részt vállalt a harcokban, vagy nyíltan hangsúlyozta bizokodását, mint Bérczy tette, tanácsos volt Pestet elhagynia. A költőnek is távoznia kellett a fővárosból, Vanyarcra menekült sógorához Novák János orvoshoz. Nehezen viselte Pest forrongó élete után a magányt, a csön-det, vágyódott Anna után, remény és kétségbeesés között hanyódott, hisz a szabadságharc kimenetele felől a legszélsőségesebb hírek keringenek. Naplóját július 12. augusztus 13-a között írta, aránylag rendszeresen, egy-két nap kihagyással, (hosszabbnak mondható szünet csak augusztus 6-tól 12-ig van). A feljegyzések tanúsága szerint egyszer fordult meg Balassagyarmaton egyszer Tótgyörkön, többi idejét mind

Vanyarcon töltötte. A vanyarci csöndességben versek is születtek. Itt írta július 28-án azt a költeményét, melyet kézírataiban „Halvány arcod” címmel jegyezt.

„Halvány arcod, hön imádott szépem,
Álmaimból ismerős volt nékem,
Sejtő álmim téged rajzolának
Boldogságom égi angyalának.
Nyári est volt — rá híven emlékszem —
Hogy először szép szemedbe néztem
S kék tükrének szelíd sugarában
Életem üdvét felderülni láttam.
Édes hangod hárfa- szólalása
Lelkeinknek volt találkozása.
És azóta légyünk bármi távol,
Nem szakadnak el soha egymástól”.

(megjelent: Nyugat 1935/3. 220. l.)

A Vanyarci napló nagy része megjelent a Nyugat 1935/3. számában (214—223. l.) Balogh Károly: „Bérczy Károly ismeretlen naplója” címmel. (a fennmaradó csekély rész kiadatlan)

A hagyaték a következő életrajzi dokumentumokkal folytatódik:

7. 1856. október 8. „Lapok a lovászat és vadászat köréből” — tárgyában.

8. 1856. október 10. K. K. Polizei Direction Ofen — Pest Protzman „Lapok a lovászat és vadászat köréből” — tárgyában.

(Bérczy már 1854-ben lapalapítási engedélyt kért, egy színvonalas irodalmi lap létrehozására, de kérelmét 1849-es magatartására hivatkozva elutasították. Végül 1857 január 15-én indíthatott egy lapot, az első magyar nyelvű sportlapot: „Lapok a lovászat és vadászat köréből”.)

9. 1857. december 5. „Vadász és versenylap” — tárgyában

(Ez a magyar nyelvű sportlap 1858-tól „Vadász és versenylap” címmel élt tovább.)

10. 1859. december 16. A Tudományos Akadémia oklevele Toldy Ferenc aláírásával.

Bérczyt a Tudományos Akadémia levelező tagjává választják, székfoglaló beszédét 1860. november 6-án mondja el „Az irodalmi humorról”. Székfoglalójában már említi Puskin Anyeginjét. Beszéde a Szépirodalmi Figyelőben jelenik meg.

11. 1862. január 30. Pest. A Kisfaludy Társaság levele tagválasztásáról, Eötvös József elnök és Greguss Ágost aláírásával. Székfoglalója 1962. február 27-én hangzik el. (Az Anyegin első énekének fordítása)

IRODALMI KÉZIRATOK

1. „Bitorlott szerelem” dráma 4 felvonásban 1840. Kiadatlan, soha nem adták elő színpadon.

Bérczy, aki nem kimondottan drámaírói alkat. 19 éves, mikor ezt a művét írta. Tundtunkkal, ez az első és utolsó drámaírási kísérlete, mert a továbbiakban igazi műfajaihoz a novelláíráshoz, fordításokhoz, újságíráshoz, költeményhez fordul.

A cselekmény egy tipikusan romantikus háromszög motívumra épül. (Gróf — polgárlány —, polgári származású férjjelölt)

A történet bővelkedik fordulatokban, cselek, álházasságok, előkerült gyerekek azonban mégis ki kell emelnünk, hogy a sablonszerű megoldások és szerkesztésbeli aránytalanságok ellenére, az egész drámán végig uralkodik egy határozott koncepció.

Bérczy sosem oldja fel a gróf — polgár ellentétet, ahogy az érdekegyesítés politikája feloldaná, hanem kiélezi a két osztály közötti ellentmondást. A polgárlány és a grófi fiú nem lehetnek egymáséi, hiába szeretik egymást, egy végzetes fordulat halálba újí a lányt, s szerelmesét. Érdekes figura a drámában Mollner a polgár-apa, a becsületes jószándékú ember, aki azonban a pénz és üzlet rideg világában szinte elveszt olyan alapvető emberi érzéseket, mint szeretet, boldogság. Csupán drámai fordulatok s a végkifejletben bekövetkező tragédia támasztja fel becsületes szívében leánya iránti mélységes szeretét. Ő az a szereplő, aki legélesebben megfogalmazza a polgár — gróf ellentétet, s aki vadul ellenzi gyermeke házass-

ságát a gróffal. „Nem kedves gyermekem! Zsarnok lenni nem akarok, hanem csupán a véstől megóvni, mit vak szenvedély és nagyravágyás eredményez. Te dús gazdag vagy — de azért ne kíváncsoz a magasba s hidd el sokkal inkább örül az életnek a völgy szerény virága, mint az alpesek tetején a hideg napsugarban feleszillamló dermedt hótömeg. — Halál ifjú korom egy szomorú történetét s szolgáljon ez intő példaul szendergő hajlamodnak. Huszonnégy évű valék akkor — szeretten s hívém, hogy viszont szerettettem. Szent viszonyom alig volt még néhány hónapos, midőn a lányt, kibem minden érzelmem központosult, irányomban naponként hidegülni tapasztaltam. Titkon utána lesék, s nyomára jövék, hogy vetélytársam egy gróf volt, s a leány tiszta érzetét — a nagyravágyás még csírájában elfojtja. — Én szaggatott szívvel visszaléptem, de — szeretni őt még nem szüném. Eltávozám, s másfél év múlva viszontlátám őt. O e viszontlátás! Nyomorban, szüleitől eltaszítván, halálos kórágyon leltem őt, — s mellette egy hónapos ép fiúgyermeket. Nyomorú csábitója veszni hagyta őt, külföldre utazott, s éppen midőn áldozata haldoklék, egy hercegnővel lépett oltár elébe.”

2. Költemények

A hagyatékban talált verseket füzetenként, a költő által rendezett sorrendben ismertetjük, nem felsorolva, minden művet címenként, csupán versesfüzetekben található főcímeiket vesszük alapul (a megjelölt költeményeket jelezzük.) Bérczy eredeti rendszerezésében egy-egy költemény több füzeben is előfordul, ezeket az ismétlődéseket címenként nem jelezzük.

I. füzet Emlék Könyv felirattal, 1846. július 7-i kelettel.

A versek évköre: 1836—1846.

Az első füzetben előforduló versek:

„A költő lantja” (kiadatlan). A költemény tipikusan romantikus költői alapállásból fogantatott, a költői hírel, névvel együtt járó nehéz feladatokról, a személyes boldogságtalanságról beszél.

„A költőnek ne ő ne mondjátok
Hogy kezében égáldás a lant,
Sors haragja az, és Isten átok
Melly emésztő kéjjel rá rohant,
S kígyóként fonódva kebelére
Tápjá a beteg szív forró vére.”

S vannak még is kiknek a borostyán
Irigylendő fénye koszorú
Nem tudják ők, hogy hideg árnyékán
Pusztá a lét, a szív szomorú,
Nem tudják ők, hogy a hír sugára
A fel nem lett boldogságnak ára.”

(Hajnalos augusztus 1846)

Az első füzetben a „Vadrózsák” gyűjtőcím alatt 21 költemény található, melyek közül 7 kiadott, a Rajzolatokban, a Regélő Pesti Divatlapban, a Pesti Divatlapban és az Életképekben jelentek meg. „Románcok és balladák” gyűjtőcím 6 verset foglal magában, közülük 3 jelent meg nyomtatásban, a Pesti Divatlapban, a Regélő Pesti Divatlap és a Honművész hasábjain.

„Búhangok” gyűjtőcím alatt 25 költeményt találunk, belőlük csupán 7 kiadatlan, a többi megjelent a Pesti Divatlapban és a Regélő Pesti Divatlapban.

E füzet kézzel számozott 150—152. lapja hiányzik, az elején lévő tartalomjegyzék szerint a „Sirvirágok” gyűjtőcím első darabjai. További költemények „Faniszka”, „Emma” — mindkettő az Életképek című folyóirat hasábjain került a nyilvánosság elé. „Amaranthok” főcím alatt 8 költeményt sorolt a költő. A Regélő Pesti Divatlapban 2 jelent meg.

II. füzet-ben található versek évköre 1842—1844.

Itt folytatódtak a „Búhangok” szomorú, melankólikus költeményei. Ennek a 10 versnek mindegyike megjelent, a Regélő Pesti Divatlapban és a Pesti Divatlapban. A gyűjtőcím alá nem sorolt versek a következők: „Egy ifjú nőhez” (1842), „Hattyúdál” (1842), „A három gyűrű” (1843), „Világ folyása” (1843), „Dal a szemről” (1844), „Dal a szemhez” (1844), „Faniszka sírján” (1844), „Császár fürdői emlékül” (1844), „Látogatás” (1844), „Szép az élet” (1844), „Mért zúgolódom” (1844), „Még egy obsitos” (1844), „Búcsú” (1842), „Másod szerelem” (1843), „Szánom” (1842), „Eskü” (1844), „Virágszerelem” (1844), „Lázálom” (1844). E versek közül 8 kiadatlan, a többi

napvilágot látott a Pesti Divatlap a Regélő Pesti Divatlap és az Életképek hasábjain.

III. füzet — „Dalok a múltból és jelenből” — címmel. A versek évköre 1846-49. Az e kötetben található verseket a költő nem füzte gyűjtőcím alá, úgy véljük, hogy jelentősebb verseit foglalja itt össze.

1849. március 11-i dátummal jegyzi a költő kéziratában az „Imádság” című költeményt.

„Magszegtük már utolsó kenyereinket
És megrohant az irigy sáska had,
Honért s jogért ömlik most piros vérünk
És küzdünk még egy csepje fenn marad.
Segéld a szent ügyet hatalmas Isten
Önts karjainkban újuló erőt,
Hogy a bitorló zsarnok s szolgál népe
Reszketve fusson karjaink előtt!”

★

S ha majd a dús és a szegény jogában
Nem a vagyon s rang lesz határozó:
Ha majd az ész lerázza rabbilincset
S szabad hazánkban szabad lesz a szó
Ha majd kiirtva lesz a föld színéről
A szépnek jönnek átkos ellene:
E föld egy éden hozzád háladalt zeng
Egyenlőség szabadság Istene!

„Fel csatára!” (Harczi dal Március 12) című költeményének hangja bátor, éles, magávalragadó, állandóan visszatérő reflénjével, jó ritmusával, a műfaj ügyes, jól megkomponált alkotásai közé sorolhatjuk.

„Egy katona hős országunk
Seregeink egy erős kar
Egy érzéstől lelkesülve
Száll ki minden igaz magyar.
Szabadság vagy halál! a czél
Bátran rohanunk elébe,
Míg kiirtva lesz a földről
Zsarnok faj szolgál népe.
Villám karddal minden honfi lóra üljön
Fel csatára!
Más határra
Futva gyáván egy czudar se meneküljön.

★

Árulóknak lenn az ördög
Meg nyitandja majd a poklot,
Császár fülbe ott ordítsák
Hogy kezéből húztak zsoldot.
Villám karddal minden honfi...

„Márczius 15-én 1848” (Pesten) című verse csupa aggódás, keserűség, visszaemlékezésen 48 hősi napjaira, azonban a keserűségen túllépve bizakodó is egyben. Formailag, költői eszközeiben verselésében, nem nevezhető a költő legsikerültebb alkotásának.

Hol e szent nap lelkes ifjúsága?
Hol a bátor szabad nemzedék?
Hol a zászlók három szín világa
És a nép, melly új örömben ég?
Hol a boldogabb jövő reménye?
És a zaj, s az ezer ablak fénye?

**Felragyog még tündöklő sugára
Az igaz ügy szent diadalára"**

A harmadik füzethez tartoznak a már említetteken kívül: „Ajánlat Pajthényi Eszti barátnémnak”, „Őszi rózsák” (1-9.), „Szalay Petinek”, „A két Farngepán”, „Jeszenszky Luíz emlékkönyvébe”, „Téli éjen”, „A száraz levél”, „Éji dal”, „Késő”, „Betegségem”, „Hegyen”, „Frivaldszky Matildnak”, Frivaldszky Szeráfnak”, „Zálogváltás”, „Hölgyeknek küldött virágfűzérhez”, „Búcsú Hajnalostól”. — E verset különösen kiemeli a felsorolt költemények közül, őszintén szép, lírai hangja. Úgyesen ötvöződött benne, a lírai-én, a haza, a forrongó világ problémája.

**„Isten veled erdők suttagó magánya
Felpirosló lombok hullatag levelek!
Eljöttem még egyszer talán utoljára
Ki tudja nem hullok én is le veletek!**

**Isten véled völgyek hűvös árnyú keble
Hol emlékeimmal annyit elbeszéltem,
És a kék magasban hosszan felmerengve
Múlt jelen s jövőnek álmodozva éltem!**

**„Belviszályok átka ezredévig űze,
Régen vár reméll, és szenved bizó népünk.”**

**És megosztjuk égbe felkiáltó sorsod
Megfeszített Krisztus, árva Lengyelország?**

**„Lelkem illy félelemek ostorozzák tépik:
Kettős beteg vagyok a beteg hazában.”**

Még fel nem sorolt versek: „Gr. Keglevich Bélának”, Ápril 24-én Pesten”, „Hold csillag és a nap”.

A III. füzeten található költemények közül 16 kiadatlan, (az idézettek is ezek közé tartoznak). A többiek az életképek a Remény, a Pesti Hírlap című folyóiratok között.

IV. füzet. Ebben a gyűjteményben a I-III. füzeten előforduló verseken kívül az alábbiak szerepelnek; (évkörük 1839-1853.)

„Emlék-könyvbe”, „Nép-dalok”, amelyeknek első része 1843-ból, második 1847-ből való. E sorok igazolják, hogy Bérczyre is hatott a korára oly jellemző népdalszerű hang.

**Szerelmes lányom
Mond meg nékem mi bánt?
Ne légy titkolózó
Édes szüled iránt.**

**Se étel, se ital
Se tánc nem kell néked,
Még éjjel is hallom
Panaszos nyögésed**

**Jaj édes jó anyám...
Sose kérdezd bajom,
Bár miként szerethetsz, nem
Segíthetnél azon,**

**Csak egy van, ki bajom
Megorvosolhatja
Templom oltáránál
A helységünk papja.”**

További költemények: „Halvány arcod” (1849), „Fáj ha látok” (1850), „A huszár” (1850), „A kis unoka” (1850), „A hírnök” (1850), „Hol a boldogság” (1850), „Az első tavasznapon” (1853), „Hunyad halálhíre” (1853), „Tengerparton” (1850), „Két béna”

(1850), „Kötelesség és erény” (1850), „Emléklap Szentpáli Róának” (1850), „A katona végbúcsúja” (1850), „Hittem, hogy majd” (év nélkül), „Frivaldszki-lak tornyán” (1850) A versek közül 8 kiadatlan, a többieket az alábbi folyóiratok közölték: Életképek, Szépirodalmi Lapok, Magyar Írók Albuma, Emléklapok, Honművész, és a Pesti Divatlap.

3. „A girondiak története” (38 lap töredékes) 1847. Lamartine: L' Historie des Gironds című művének fordítása. Első kritika a műről, melyet ismerünk, az Életképek 1847. július 11-i. számában jelent meg (64 l) P-fy tollából.

4. „Egy nagyreményű fiú története” (13 l), befejezetlen. Pontos keletkezési ideje ismeretlen, valószínűleg az 1850-es években íródhatott. Egyes szám első személyben mondja el a történetet, melyben sok az önéletrajzi utalás. Beszél gyermekkoráról, dajkájáról, említi a váci iskolát.

5. Kezirat töredék egy nagyobb terjedelmű epikai műből.

I. rész: Két utitárs

II. rész: A Kollman család

Pontos keletkezési ideje ismeretlen, valószínű azonban, hogy 1853 utánról való, bár ezt az időszakot Bérczy írói munkásságában csak újságírói korszakként szokták emlegetni. Műfajilag is jelentős, számunkra ez a kézirat, hiszen egyéb regényéről, sőt még regénytervéről sem tudunk. Azonban a két utitárs és A Kollman család sok szempontból arra mutat, hogy egy regény első két fejezetét alkotják. Cselekményük összefüggő, bennük az események éppen csak megindulnak, s csupán a második rész végén bontakozik ki a szereplők tágabb rendszere.

Az első rész 1840-ben indítja meg a cselekményt. A két főszereplő Kont, az öreg cinikus vándorszínész és Kálmán Lajos, a fiatal, bizakodó, nagy reménnyel induló drámaíró. A vándorszínészet viszonyairól, irónikus s a szomorú valóságnak megfelelő reális kepet fest meg Bérczy az öreg színész szavaival:

A „Neslci torony” mindenütt és mindig jó cassadarab. Az első felvonás végével az ablakon át a Szajnába ugorván a jegyáros mellett termettem, s midőn megtudtam tőle, hogy az első és második hely 35 váltóforintot, a harmadik pedig vagy hatvan tojást s közel egy oldal szalonnát jövedelmezett, oly roppant lelkesülés ragadt meg, a szent művészet iránt, hogy a darab végével tökéletesen berekedtem s következő este az igazgató volt kénytelen helyettem a „Béla futásában” énekelni a kulisszák mögül”

Érdekes véleményt ad egyik szereplője szájába, midőn az a mindent lekicsinylő cinizmus pózában tetszergő élettilusról beszél:

„E fiatal agyagnál a kicsinylő unottság vagy világfájdalom, vagy ha inkább blazirtsággá epoly önkénytelen keresztelhető el, mint bármily divatcikk hangzatos-ság és kelendőség végett egy-egy világhírű férfiú nevére, e kicsinylő unottság mondom nem egyéb szándékosan bő köpenynél, melyben a szellem szegénység és hangosság burkolózik a társadalom igényei ellen, nem egyéb kényelmes ürügynél, mit sem tenni mit sem tanulni, miért sem fáradni, s a czél vesztett pálya tátongó üre elől sybaritai kéjek örvényébe menekülni.”

A második részben Kálmán Lajos a fiatal drámaíró megérkezik a Kollmann családhoz. A család feje Kollmann Frigyes feltörekvő polgár, kit a pénz, az üzleti szellem teljesen eltorzított.

„Kollmann tetőtől-talpig a gyakorlat embere volt, minden elméletet a lelkéből gyűlölt. Az embereket vagyonállásukhoz képest becsülte; A gazdag előtt kalapot emelt, a szegény helyett műszótárában a lump állott...”

A fejjel és nem kézzel dolgozó emberek többségéhez az élet első felében szívével, második felében májával szokott vésződni. Kollmann nem tartozott ezek közé. Alig tudta van-e szíve, vagy mája, oly keveset nyugtalanította őt e két fő bajszerző.

Tagbaszakadt s hízásra hajlandó erős alkata, hideggel meleggel éhséggel szomjúsággal dacolt ha kelle, a gyógyszerházak miatta elpusztulhattak volna; Annál kevésbé bajlódott szívével, mely — saját vallomása szerint — még ama végzeteljes percen sem jött sebesebb mozgásba, midőn második nejét, a szelíd ifjú szép leánykát vezette az oltár elé, nem is említve az elsőt, ki 65 éves özvegyből vált menyasszonnyá.”

Ragyogó, jól kidolgozott jellemrajzot fest Bérczy Kollman alakjában. Az ebbe

a légkörbe toppanó Kálmán Lajos telve új tanokkal, tudásvágygal szembetalálkozik itt a rideg pénzvilág tipikus képviselőjével. Beszélgetésükben kifejezően, szellemesen ellenpontozva jelenik meg a két világ ellentéte.

„— Tedd le a köpenyedet és ülj le arra a székre — szolt az, nagyot szippantva a burnótból— ismerkedjünk meg kissé. Így. S most mondd el, mit tudsz, mit tanultál, mit csináltál eddig az életben?

— Nagyváradom végeztem a jogtanfolyamot, aztán Sátoraljaújhelyen a megyei főügyész mellett egy évig patvarista. — Ión a szerény válasz.

— Lárifári! Ez mindössze nem ér egy fabatkát sem. S annyit tesz, hogy hús vagy hány évet életedből elhenyítettél! Őcsémuram — folytatá, — inkább magához beszélve — okosabban cselekednék, ha a fiút 6—7 éves korában kereskedőboltba úgja, most már kenyeret kereshetne és ember volna a talpán.

De hiába azok a tekintetes urak, bármily földhöz ragadtak is, irtóznak zöld kötény eszméjétől, fiaikból erőnek erejével urat akarnak csinálni”

6. Drámabírálati jelenségek „1857 első felére”

Az ötvenes évektől az Akadémiai Drámabíráló Bizottság tagja Bérczy. A kézirat a bizottsághoz beérkező drámák elemzését tartalmazza. Keletkezési idejük nem kötött egy évhez, hanem tartalmazza a hatvanas években fródott bírálatokat is. A kézirat anyaga egyenlőre teljesen rendezetlen.

7. Madách Imre emlékezete

Kisfaludy Társaság XVI. nyilvános nagygyűlésén 1866. február 6-án olvasta fel Bérczy Károly. (1-44 l).

Madáchot és Bérczyt szoros gyermekkori barátság fűzte össze, közös élményeik a váci iskolázás, a pesti egyetemi évek, Bérczy volt Madách verseinek első kritikusá, s a későbbiek folyamán barátságuk tovább tartott. Így érthető, hogy Bérczy Károly mondta el az Akadémián az emlékbeszédet.

(Meg kell azonban említenünk, hogy a leszarmazottak véleménye szerint, a kézirat nem Bérczy kézírása, hanem feleségéé.)

Bérczy Károly költői hagyatéka igen nagy anyagot foglal magában. Az életrajzi adatok mellett, jelentősek az irodalmi emlékek, melyek között dráma, novella, regénytörödékek, fordítás, versek egyaránt találhatóak, a hagyatékek teljes anyagának részletes feldolgozása még nem történt meg. Ez az ismertetés is csak igen leszűkítve tudta az anyagot bemutatni. A versek ponos megjelenési helyét, idejét, a „Girondiak története” és „Egy nagyreményű fiú történetének” részletes ismeretét nem tartottuk fontosnak (részben helyszűke miatt).

S végül e rövid ismertetés lezárásakor feltétlenül alá kell húznunk annak a jelentőségét, hogy a hagyatéka a költő megyéjében Nógrádban talált otthonra.

Leblanc Zsoltné

Egy vers keletkezésének körülményeiről

Nógrád megye története c. mű most megjelent harmadik kötete teljes egészében közli Juhász Gyula egy versét, annak igazolására, hogy a salgótarjáni Chorin Ferenc Gimnázium önképzőkörének híre túljutott a megye határain is.

Tekintve, hogy a vers keletkezésével kapcsolatban olyan feltételezések is élnek, hogy azt Juhász Gyula állítólagos salgótarjáni tartózkodása alkalmával írta volna, nem lesz érdektelen, ha néhány adalékkal igyekszünk megvilágítani a vers keletkezésének körülményeit. Mindenekelőtt idézzük fel a költeményt:

Prológus a salgótarjáni gimnázium diákjainak

**A láva lenn forog az éjben
Komor sötéten kavarog,
Világ kohója rejti mélyen,
Nem látják csillogó napok.
De forr, de küzd, de várja sorsát,
De tisztul és szent tűzben ég,
Fölötte az örök mennyország
S egyszer fölküldi a setét!**

**Mert küldetése, hogy kitörjön
A hegyre, fényre, égre, fel,
Áradjon a kevély tetőkön,
Míg a föld méhe énekel!**

**És termékennyé lesz nyomában
Az ős talaj, a bús mező,
Új életet fogan a láva,
Virágot nyit a tűzeső!**

**A mélyben új harc kalapácsát
Zengetik állón új erők:
Az élet zúgó, örök árján
Szerencse föl! bátrak, merők!**

A vers a Salgótarjáni M. Kir. Állami Kereskedelmi Középiskola, valamint a vele kapcsolatos I—IV. osztályos gimnázium és VI—VIII. osztályos reálgimnáziumok évkönyvében (I. évf. 1939—40) jelent meg először. Juhász Gyula összes verseinek Paku Imre szerkesztésében megjelent kötete a fenti szöveget néni változtatásokkal közli. Az eltérések az alábbiak:

2. versszak 3. sor: örök mennyország helyett kék derűs mennyország
3. versszak 1. sor: kitörjön helyett kijöjjön
3. versszak 2. sor: hegyre, fényre, égre helyett fényre, hegyre, égre
3. versszak 3. sor: kevély tetőkön helyett nagy dús tetőkön
5. versszak 4. sor: Szerencse föl! helyett Előre fel!

A verset az iskola évkönyvében értelmezte Dr. Gerthausner Albert, az iskola igazgatója. Szerinte „a költemény: szózat az elnyomott népek infernójában győtrődő trianoni magyarsághoz, szózat a szebb jövő letéteményeséhez, a magyar ifjúsághoz. A verset szimbólumként helyeztük el első évkönyvünk első lapján.” A Horthy-korszak divatos eszmeáramlatait tükröző megállapításoknál sokkal reálisabban fogalmazta meg a vers mondanivalóját Baróti Dezső: Juhász Gyula ismeretlen levele c. cikkében (Acta Universitatis Szegediensis, Nyelv és Irodalom, 1955.), mikor azt írta, hogy „a vers valóban szimbólikus, de nem olyan értelemben. A vers elsősorban nem a salgótarjáni iskola diákjaihoz, hanem a bányavidék munkásaihoz szól. A „világ kohójában” forrongó láva, melynek „küldetése, hogy kitörjön”, az elnyomott, de új harcokra készülő munkásosztályhoz szóló biztatás”, majd leszögezi, hogy „összevetve a vers szimbólikáját a kiserőlevélnek a nem hivatalos „ünnepre” való utalásával, aligha lehet vitás, hogy a Prológust bizvást besorolhatjuk azok közé a Juhász Gyula versek közé, melyekben a nagy szegedi költő az ellenforradalom éveiben is hitet tett a munkásosztály eljövendő igazsága mellett.”

A Baróti cikkében említett levél egyben át is vezet tulajdonképeni témánkhoz, a vers keletkezésének körülményeihez. A levél címzettje Péntes Zoltán akkori salgótarjáni gimnáziumi tanár volt, aki 1913-tól Juhász Gyulával együtt tanított a makói gimnáziumban. A költő gyakran vendégeskedett a Péntes családnál, sokat beszélgettek, vitatkoztak az irodalomról. 1919-ig tanítottak együtt. Juhász Gyula Késő

szüret című kötetét (Táltos kiadó, 1918) az alábbi dedikációval ajándékozta barátjának: „Pénzes Zoltánnak, aki makói száműzetésemet és gályarabságomat szerető megértéssel megosztotta, hálás szeretettel ajánlom e könyvet. Szeged, 1919. január. Juhász Gyula.” Röviddel ezután, a proletárdiktatúra alatti szereplésük miatt mindkettőjüket elbocsájtották állami állásukból. Juhász Gyula Szegeden próbált boldogulni, Pénzes Zoltán pedig műegyetemi hallgató lett, majd 1925-ben Salgótarjánba került és itt élt 1940-ig. Később Budapesten lakott 1948-ban bekövetkezett haláláig. Halála előtt, 1947-től az Iparügyi Minisztérium Iparoktatási Főosztályának vezetője volt. Elettéről, munkásságáról, a munkásmozgalomban, a műszaki értelmiség képésében betöltött szerepéről a Műszaki Értelmiség (A magyar mérnökök és technikusok szabad szakszervezetének központi lapja) IV. évf. 1948. május 15-i számában olvashatunk méltatást.

Pénzes Zoltán salgótarjáni tartózkodása idején is kapcsolatban állott Juhász Gyulával, időnként levelet váltottak. Így került sor arra, hogy verset kérjen iskolájának, a salgótarjáni Chorin Ferenc magángimnázium önképzőkörének 1926. évben megtartott nyilvános ünnepélyére. Juhász Gyula teljesítette is barátja kérését és elküldte a Prológust az alábbi levél kíséretében:*

„Kedves Zoltánom,

mostanság nem annyira író, mint inkább írógörcs vagyok, éppen azért talán nem egészen elkésve sietek ezt a kis jelképes prológust elküldeni nektek.

Leveleid nagyon jól estek, vigasztaltak és fölemeltek. Sokat gondolunk rád és beszélünk rólad Makón, ahol én írni szoktam és ahol egészen megszoktam, mióta pedagógia istenanyánk helyett poézis istennővel barátkozom.

Örülök, hogy „megvagy”, hiszen ma, ha „megvan” az ember, az már valami. De lesz még egyszer (nem csak hivatalos) ünnep a világon, szőlő, lágym kenyér, kutyára dér és nekünk nem csupán bér, de babér! Addig is meleg, régi, változatlan, sőt növekvő szeretettel ölellek:

Juhász Gyulád

Szeged, 1926. jún. 28.

A nógrádi vonatkozású irodalmi emlékek között igen kedves számunkra ez a Juhász Gyula vers. Rólunk, hozzánk szól, az „új harc”, az „új élet” megvalósításához, az „új erő”-höz, a munkásosztályhoz, Nógrád munkásaihoz, közvetett úton a mi lányainkhoz, fiainkhoz.

* A korábbiakban említett dedikált kötet és levél megtalálható özv. Pénzes Zoltánné tulajdonában, aki egyébként a férjére vonatkozó adatokat is közölte.

Madách — emlékérmesek, 1970.

A hagyományos október eleji emlék ünnepségen Szinetár Miklós „Az ember tragédiája” tévé filmváltozatának rendezéséért, Kozocsa Sándor Madách kutatásaiért, Kmetty Kálmán Balassagyarmat kulturális életének fellendítéséért, Loránt János pedig — ahogy az indokolás elhangzott — „megyénk határán is túllépő jelentős képzőművészeti munkásságáért” kapott Madách-emlékplakettet.

1.

Kozocsa Sándor Budapesten lakik, egy Rakóczi úti épület fogadja magába tízezer kötetes könyvtárát, amelyben számos Madáchcsal kapcsolatos ritkaság található. Gyűjteménye a legjelesebbek közül való, szinte életét szentelte a Madách kutatásnak. Kozocsa Sándor hatvanhat éves, s a beszélgetésből egy élményekben gazdag kutató pálya rajzolódik clénk.

Az ember tragédiája első olvasmányai között szerepelt. 13—14 éves kisdíák volt, mikor megtalálta a mű első példányát, s azóta legalább százszor elolvasta. Számítalan előadását is látta a remekműnek, különböző rendezésekben.

Kozocsa Sándor élete két író óriás munkájának feldolgozásában telt el eddig. Vörösmarty mellett Madách a legkedvesebb költője. Könyvtárában, amelyben helyet kap számos kézirat is, megtalálható a Madách ikonográfia szinte minden elérhető képe. Dédelgetett vágyai közé tartozik ifjúkori álma, hogy gyűjteményéből Madách szobát rendezzen be. De folytassuk tovább a megkezdett gondolatort: mi volt az a sajátosság, amivel Madách egy 13—14 éves fiatalemberre hatást gyakorolt?

— Azt hiszem — mondta Kozocsa Sándor —, hogy elsősorban a mű meséje ragadott meg. Eszmei mondanivalóját akkor még nem tudtam felfogni. Oly gazdag a mű meséje, mintha az ezeregy éjszakában kalandozna az olvasó: mindenre választ kap. A rajongás 17—18 éves koromban tudatosult, mikor Madách minden művét elolvastam. Különösen levelezése gyakorolt rám óriási hatást, mert abban lehet megérteni Madách fájdalmát, keserűségét, csalódásait. Ekkor alapoztam meg könyvtáramat: azóta gyűjtöm a Madáchcsal kapcsolatos írásokat, cikkeket, recenziókat. Példának csak egy kedves dolgot említek: tulajdonomban van Vörösmarty Marót bán című, 1838-ban megjelent drámájának egy olyan példánya, amelyben az előfizetők között megtalálható a 15 éves Madách Imre neve is.

Kozocsa Sándor az Országos Széchenyi Könyvtárban kezdte pályafutását, mikor 1927-ben az Irodalomtörténeti Közlemények akkori szerkesztője, Császár Elemér az akadémia folyóiratában megbízta kutatónkat, hogy állítsa össze az év irodalomtörténeti munkásságának bibliográfiáját.

— A feladat izgalmas volt, s ennek eredményeként azóta rendületlenül elkészítem az elmúlt évek magyar irodalmi bibliográfiáját, amiben Madách mindig gazdagon és jelentősen van képviselve.

Kozocsa Sándornak — mint már említette — Madách levelei jelentik a legnagyobb élményt. Mindennapos olvasmányai közé tartoznak Madáchnak az édesanyjához írt levelei. S amit kutatónk ebből leszűrte, az is érdekesen hangzik:

— Nem látom teljesen indokoltnak, hogy Madách eldobta magától Erzsit, talán meg kellett volna bocsátania neki és akkor az ő élete is boldogabb lett volna. Bár az is lehetséges, hogy akkor nem készül el a világirodalom egyik legnagyobb alkotása, Az ember tragédiája.

Kozocsa Sándor sokat gondolkodik azon, hogyan tudnánk Madách emlékét a legméltóbban megőrizni. Múzeumalapítási tervét már említettük. De tervezi egy Madách összkiadás közreadását is, amelyben a művek mellett helyet kapnának az összes változatok, jegyzetek, külföldi utalások is. Azonban ennél is közelebb áll a szerzőhöz a most készülő két kötetes hatalmas Madách bibliográfia, amely tízezer címszavat tartalmaz majd. Kétharmad része hazai, egyharmad része külföldi utalásokat. A bibliográfiában minden Madáchcsal kapcsolatos frás, bemutató, legyen az színházi, tévé, vagy rádióadás, kiadás helyet kap. A készülő mű felépítése: Madách művei kronológiai sorrendben, drámai művek, verses művek, levelezések. A harmadik részben az irodalom kap helyet. Az utóbbi nélküli az időrendiséget, mivel túlságosan elveszne az anyagban. Itt többek között megtalálhatjuk majd a tragédia illusztrálóinak nevét, de meglehetjük a kísérőzenét komponáló muzsikuskok névsorát is.

Kozocsa Sándor a készülő bibliográfiát Madách születésének 150. évfordulójára készíti. Munkájával Madách műveinek még jobb megismerését kívánja szolgálni: legyen mindenki számára hozzáférhető a teljes Madách oeuvre és a hozzá kapcsolódó szakirodalom. A bibliográfus-szerkesztő ifjúkori lelkesedéssel dolgozik összeállításán, hogy a jubileumra az érdeklődők asztalára tegye érdekes és nagyon hasznos gyűjteményét.

2.

Kmetty Kálmánnal az alábbi beszélgetést sikerült rögzíteni:

— Nehéz meghatódottság nélkül köszönetet mondani ezért a nagy megtiszteltetésért, amelyben részem volt ebben a pillanatban, mikor ünnepélyes keretek között átvettem a Madách emléklapokat. Úgy érzem, hogy itt és most feltétlen szólni kell arról a két nagy találkozásomról Madáchcsal, amely végérvényesen hozzájárult ahhoz, hogy eljegyezzem magam pedagógiai és jelenleg tanácsi munkásságom mellett a népműveléssel.

— 1943-ban, a tanítóképzőből való kikerülesem után éppen Csesztvére kerültem. Ma úgy érzem, hogy ez tudat alatt, valamely belső erők hatására történt így, mivel 10—12 munkahely között választhatam. Az első munkahely föltétlenül kedves és felejtethetetlen, egy életre szóló mély emléket hagy az emberek életében. Számomra Csesztve jelentette ezt. Tehát 1943-ban kerültem oda s úgy éreztem, hogy egy csesztvei tanítónak többet kell tudni Madách-ról, Az ember tragédiájáról, munkásságáról, mint amennyit a tanítóképzőben, középiskolában akkoriban tanítottak. Valóban így is történt. Miután igyekeztem utána nézni a dolgoknak, rövidesen kitűnt, hogy Csesztvén sajnos én voltam a legjobb ismerője Az ember tragédiájával kapcsolatos általános problémáknak. Ez azonban kettős feladatot rótt rám. Egyrészt azt, hogy tovább kutassak ezen a területen, szélesítsem az ismereteimet, és ugyanakkor — elsősorban az iskolában — át is adjam őket. Az iskolán kívüli munkában is láttam azt az úrt, amely jelentkezett s munkaalkalmat találtam, hogy dolgozhassam. Azóta is gyakran járok Csesztvére, találkozom régi tanítványaimmal, ismerőseimmel, barátaimmal és ilyenkor úgy érzem mindig — visszagondolva a huszonhét évvel ezelőtti munkásságra —, hogy akkori tevékenységemért a nyugodt lelkiismeret boldog érzése tölthet el.

— A második nagy találkozásom 1964-ben, a Madách centenárium alkalmával, volt, amikor mai szemmel visszatekintve szerény megbízatást kaptam arra vonatkozólag, hogy a ballagogyarmati rendezvények előkészítésében vegyem ki részemet. Akkori munkám önkéntelenül is kiszélesedett, részben mert éreztem, hogy erre szükség van, másrészt azért, mert felkerestek egykori csesztvei tanítványaim, az akkori tanácsi vezetők, tanácsot és segítséget kérve. Boldog voltam, hogy vissza-kerülhettem ismét Csesztvére és segítségükre lehettem abban a munkában, amelyet én már 27 évvel ezelőtt megkezdtem.

— További terveimmel kapcsolatban — szeretném ezt inkább többes számra helyesbíteni, mivel oly nagy terveink vannak, hogy egy ember bármennyire is megszállottja egy ügynek, több emberre van szükség, hogy meg tudjuk azokat valószínűsíteni. Első nagy tervünk, hogy Madách születésének 150. évfordulójára felépítjük a régen várt és tervezett művelődési otthonát Balassagyarmaton, amelyet szocialista kultúrával és madáchi eszmékkel szeretnénk megtölteni. Kapunyitáskor Az ember tragédiáját szeretnénk bemutatni a Nemzeti Színház előadásában. Megjelentetünk egy színes, képes kiadványt is, amely a Madáchcsal és Madách munkásságával kapcsolatos tárgyi emléket képekben mutatja be. Reméljük, ezzel is nagy lépést teszünk előre, hogy még szélesebb körben megismertessük Madáchot, Madách eszméit és munkásságát megyénkben és a megyén túl.

— Sok hagyomány kötelez bennünket Balassagyarmaton, hogy fokozottabb erővel foglalkozzunk és dolgozzunk a közművelődésért. Melyek ezek a hagyományok? Mindjárt elsőnek Madáchot említem. De mellé sorakoztatom kortársát, Bérczy Károlyt, Nagy Ivánt említhetem, továbbá Mikszáth Kálmánt, Szabó Lőrincet, de hogy a kulturális élet más területére emlékezzem, a nagy zeneszerző Rózsavölgyi Márkra is gondolok, aki a magyar csárdás egyik megteremtője volt. Ezek munkássága nem maradhatott nyomtalanul a városban, szelleme ott él és bennünket arra kötelez, hogy ezen az úton tovább dolgozzunk.

— Mint említettem, hagyományok vannak, légköre van Balassagyarmatnak. Ha a vezetők szívvel-lélekkel dolgoznak egy ügyért, a közkatonák szívesen állnak a vezetők mellé. Betársulnak és megtalálják azt az örömet, azt a szellemi felemelkedést, amit ez a munka jelent számukra. Már az általános iskolában, a középiskolákban fokozottan pedig azon fáradoznak és dolgoznak, hogy valóban ismerjék meg ezeket a hagyományokat, ismerjék meg azt a kellemesen boldog érzést, amit ebben a munkában lelteni lehet.

Lóránt János a fiatal festők közé tartozik, mindössze harminkét éves. Kaposvári. nagybátonyi és miskolci egyéni tárlata után Budapesten, a Derkovits-teremben állított ki. A képzőművészet barátai már felfigyeltek a nevére: szikár tűnősű képei nemcsak színvilágukkal, mély emberi tartalmukkal lepik meg az érdeklődőket.

3.

Lóránt János az Alföldön született, Szeged, Kaposvár voltak műhelyének eddigi állomásai. Négy évvel ezelőtt Salgótarjánban telepedett le. Festményeinek témavilágát salakhegyek, gyarak, bezárt bányák töltik meg. Műtermének ablakából a születendő Salgótarjánt lehet látni: az acél, a beton és az üveg városát.

Lóránt Jánoshoz négy kérdést intéztünk:

1. Hogyan ismeri Madách műveit?

— Amit középiskolában tanultam, azt ismerem. Színházban láttam a Tragédiát és a Mózes-t. Van Salgótarjánban viszont egy szobor, Varga Imre szobra, amely nagyon sokat segített nekem, hogy Madáchot mint embert megismerjem.

2. Ez a szobor mennyiben különbözik a közvélemény által számontartott alkotásoknál?

— Szerintem Varga Imre alkotása nagyon kifejező, jó szobor. Gondolom, nem tetszik a közönségnek, mert formailag meglehetősen furcsa alakot ábrázol, egy szinte groteszk alakot mutat be. Viszont azt írják Madáchról — Jobbágy Károly verselésére gondolok —, hogy ilyen volt. Varga ezt megfogta és szellemiségében tudta visszaadni a szoborban.

3. Kritikusai eddigi pályafutása során különböző korszakokat jelölnek meg festészetében. Minek tulajdonítható ez?

— Először a természet szépsége hatott rám, mindent az eredeti színben és formában igyekeztem megfesteni. Víz mellett nőtem fel, s ez meghatározta szemléletemet. A kaposvári kiállításom anyaga még erre épült. Később már nem is annyira a motívumok; a viszonyok érdekelték, amelyek elindítják egy-egy kép születését. Nem szerettem a szokványosan felépített festményeket. Úgy rendezem a képen szereplő tárgyakat, motívumokat, hogy azzal is jelentsek valamit. Ennek következtében színvilágom meglehetősen leegyszerűsödött. Főleg szürkék, barnák, sárgák lehetők felképcimen. Lehet, hogy később színesebb leszek, bár ez nem tarkaságot jelent.

4. Az Alföld síkságáról a dunántúli lankákon keresztül érkezett a hegyek karéjától körülvevő Salgótarjánba. Hogyan fogadta be a város?

— Ennek a három világnak a megismerése hozzájárult fejlődésemhez. Salgótarjánban viszonyítanom kellett, viszonyulni az itt élő emberekhez. Be kellett fogadnom őket, hogy ők is elfogadjanak. A környezet meghatározó. Úgy érzem a Salakhegyről szóló képem már kötődést jelentett a bányászlelek keménységéhez. Vagy a Vöröshegy. Először a homlokomba ütőköző tájba próbáltam belekapaszkodni, később már a tájon keresztül az emberek lelkivilágát ábrázolni. A Bányászors című képem egyrészt sirató — a bezárt bányák fölött, — másrészt az emberi továbbhaladásról akartam benne szólni. Képeimben nemcsak egy tájegység etnikáját szeretném kifejezni, hanem az ott élő emberek érzelmi világát is. Úgy vagyok ezzel, mint pedagógus koromban a tanítványaimmal: amit a gyermek észrevesz a világból, azt óriási nagy-nak látja, óriásivá növeli. Ezt szeretném én is: ami kis dolgot észrevesz az ember, azt olyan nagyra tudja növelni, hogy mások észrevegyék, felfigyeljenek rá.

MOLNÁR ZSOLT

Jobbágy Károly

Útravaló a „Papírszárnyak“-hoz

Ha sorra veszem eddigi jelentkezéseim kiderül: a világot akartam én is megváltani. **Feltámadás** (Miből? Mire?) **Hajnali viadal** (Ki ellen és milyen győzelmi esélyekkel?) **Hó és Nap** (Micsoda ellentét! Az egyik oldalon a nagy, hideg tisztaság, s vele szemben az örök fény, vakító tűz. Sugárzott valami ebből a lapokon? **Háló nélkül** (Az öregedő artista szavai nyomán micsoda ígélet: minden ugrás, minden vers, az utolsó vallomás, akár az élet árán is. De az óvatos szerkesztő czekeket a „mindent kimondó” verseket, mint felesleges „hözöngéseket” kidobálta a kéziratból, s maradtak a jobbára szelíd kesergések, lobogó indulatok.) **Éjszakai vetítés** (Ez már csendesebb. Egy élet az éjszaka szétfosló sötét egére felvetítve. De mennyi nevetséges remény kísérte: Most fognak majd megdöbbenve felfigyelni az emberek az életműre. Senki sem figyelt fel, nem kapott a szívéhez önváddal, hogy mennyire nem vette észre „tehetségemet.”)

És ágáltam, szónokoltam, szavaltam, nyilatkoztam kicsit megszállottan, bízva a magam elhivatottságában.

Most ötvenedik évemben, s már korábban is, olyan vakító józanság telepedett hidegen a szívemre... (Meginť ezek a romantikus túlzások! Dehogy is a szívemre, az az izomsomó pumpál, dolgozik, zötyög, semmit nem vesz észre ilyen érzések híjján) Inkább, értelmemre, és ennek fényénél minden oly nevetséges póznak és felesleges ugrálásnak tűnik. A puffogó címek, az önreklámozás...

Hiszen rá kellett ébrednem arra is, hogy ebben az irodalmi vásárban maga a mű, — harmadrangú kérdés. Az első az; — akármilyenné sikerült: — Ki írta? Melyik skatulyából való? A második: Kik a barátai? Milyen hatalom van a kezében? Kell-e tartani tőle és lehet-e remélni vizontszolgálatokat? És csak ez után következik a mű, vagy „művecske”, amire a kritikus olyan értékbélyeget üt, amilyen kedve van. Hiszen már előítélettel ül le mellé, forgatja lapjait.

Az irodalmi alkotás nem mérhető teljesítmény, értékelése erősen függ az olvasó hangulatától, befolyásoltságától. Ha valakit a bírálók testülete a „nem izgalmas” skatulyába rakott, megírhatja a világirodalom remekműveit, akkor sem veszik észre. Aki az ítéletet írja, nem olvas el minden verset, csak kikeresi a saját értékelését alátámasztókat s a többin átlapoz.

— De hát a verset nem az ítélőszéknek, hanem az olvasónak írják — mondhatná valaki a vigasz kegyes szándékával. Csak hogy az olvasó sem mentes a reklámtól,

amit a tömegkommunikációs eszközök zúdítanak rá, és a nyomtatott szó áradatában fél szemmel a megjelenő recenziókra pislog, majd azok eligazítják, megmentik a felesleges írományok elolvasásától, az időpocsékolástól. És már kezébe sem veszi a „levágott” alkotást, sőt pirulva letagadja, hogy íróját valaha szerette, hiszen érte lelkesedni az „igénytelenség” az „alacsonyrendű izlés” jele.

Ezért tűnik reménytelennek az olyan kötet sorsa, amelynek szerzője magában csatangol, nem „klub-tag”, nem iszik, hát nincsenek ivócimborái, gyenge kis hivatala sem kecsketeg senkit semmivel.

Ilyenkor még segíthet a mániákus önbizalom, a zseni tekintete és öntelt viselkedésmódja, amitől a tájékozatlan kívülálló elbizonytalanodik és riadtan kalapot emel. Hiszen, — Ki tudja? De akit ez a gyilkos józanság megszállt, az világosan látja helyzetét és tudja magáról, hogy nem a dicsőség létesítménye, csendesen ballag az úton, legfeljebb az zavarja, hogy hideg esze ugyanilyen tisztán leméri mások munkáját is, s míg azok a „felkent” prózában húznak el mellette, belepillant valódi, szánalmas nyomorukba. Műveikben nem leli azt a „szikrát”, amit nála hiányolnak, s amit a megszervezett baráti kritikuskok megtalálni vélnek a pályatárs soraiban.

De hát akkor meg minek? S egyáltalában, szabad-e ilyen kiábrándultan könyvet újtára bocsátani? Van értelme?

Magam is sokat gondolkoztam ezen, s bizonyítéka ennek, hogy ez a kötet éppen e főprengés miatt egy évet késett a megjelenéssel. A szerződés szerint a kész kéziratot 1969. február 1-ig kellett leadnom a kiadónak. A gépeléssel el is készültem s erre az időre készen állt az előírás szerinti három példányban, összefűzve. S így hányódott otthon kerek egy évet, mert nem volt kedvem bevinni, féltem a rám váró piszkálkodástól, a lebecsülő mosolyoktól és mindattól, ami megjelenés után még vár rám, a gúnyos szurkálásoktól, kegyes áldocséretektől.

Csak amikor már a Kiadó sürgette a leadást, hivatkozott a tervre, vittem be nagy sóhajok közepette, szorongva. Nem nagy reményektől fűtve, inkább az élet anyagi gondok löktek a porondra.

De újra végigolvasva rájöttem arra is, hogy a leírt versnek önálló élete van. Nemcsak én rendelkezem vele, ő is. Ha csak egyszer is felolvastam valakinek és az felkapta rá a fejét, másnap emlegette, — már hivatkozik rá a vitázó lelkiismeret.

Igy élnek bennem régi, lassan levetett gesztusaim, a régi hitek és sikerek glóriájával fejük körül és követelik, hogy — akár a többi — ők is a világ elé léphessenek. Lassan három négy év választ el tőlük, már-már egyetlen ízem sem azonos azzal, amelyik írta, a sejtek kicserélődnek, mégsem tagadhatom meg őket: ez voltam.

Vannak két éve felvillant percek, amikor még azt hittem, Hátha! Mégis! Gondolatsorok, izgatott, vagy lehiggadt állapotomból. Ők is elmerészkedtek.

Játékos ötletek, képversek. Nem Apollinaire utazásaként, — Babits sem Petrarcat utánozta, ha szonettet vetett papírra. — Azért születtek ilyenek, mert a gondolat ilyen formát kívánt. Őket is megmutatom.

S végül egy nagy sereg, fáradt, kiábrándult, keserű vers, alkonyi, közeli sötétséget idéző mondatok, kiszakadt kiáltások. Ez voltam, mielőtt elhalgattam. Mert most már ismét egy év telt el, talán két versnyi örület kivételével, csendes, hideg józanon.

Ezért nincs igaza új kötetem — a „Papírszárnyak” — ajánló fülszövegének, melyben kedves szerkesztőm több, kissé túlzóan méltató szava végén ezt írja: „Jobbágy régi, hűséges olvasói ezúttal sem fognak csalódní; ugyanaz a költő néz rájuk, mint aklit megszerettek.”

Már most figyelmeztetem azokat az olvasókat, akik a **Hó és Nap** érzelmes, idillikus, néha dúdoló költőjét keresik, — nem fogják meglelni ebben a kötetben. Nincs többé. Meghalt szegény. Meggyilkolták? Nem lenne nehéz bebizonyítani a lassú mérgezést. Egy prózaibb, néhol kuszább, higgadtabb, maga elé dűnnyögő ember néz ki a sorok közül fáradtan, nem kutatva még elérendő csúcsokat, inkább felmérve azt az utat, amit eddig — talán hiába — megtett.

ERDŐKERÜLŐBEN

„Árnyas erdőben szeretnék élni . . .” Ki nem ismeri ezt az Erkel zenéjére fabrikált dalcsockát? Ki ne vágyott volna tikkasztó júliusi hétköznapiakon az izzó aszfalt, az áthévílt körengetegek közül el valahová, ahol lomb van, forrás van, csend és béke van? Az erdő! Szarvasok, őzek, betyárok búvóhelye, népdalok kedves témája. Eleven tenyészet, amely színével az egészséges reményt, csalitjaival, susogó lombjaival a harmóniát idézi. Zöld, csend, hűvös, béke, idill?

Is — mondja Varga Domokos. Menhely, pihenés, szórakozás — a túristának. De élj csak az erdőben, az erdőből! — rögtön keserves lesz az egész. Ami már a könyv elején kijózanítólag hat: az erdő **munkahely**; az erdő **„termelő üzem”** amelyben, mint a népgazdaság más ágazataiban tervszerű, értéktermelő munka folyik. Kemény munka. Veszélyes, nehéz, hálátlan, gyengén fizetett. Igen, a fát is termelni kell: ültetni, gondozni, learatni. Az átlagember keveset tud erről a munkáról. Alföldi kiránduló csoport ámuldozik a Bükkben. A fában szegény Szolnok megyéből jöttek. „Mennyi fa! Ezt mind ültették?!” A sovány szikkel birkózó paraszt ösztönösen kérédezett rá a lényegre. Mert a fát évszázadokon keresztül csak vágták. Taroltuk, pusztítottuk az erdős hegyoldalakat. Szerszámnak, épületnek, tüzelőnek. S az erdő pusztult, fogyott. Ültetni kell. Sokat, sok helyen. Hasznosítani az erőziótól szenvedő kopárrá tarolódott sovány hegyoldalakat, megfogni a büntetlenül száguldó sívó homokot, egészséges levegőt biztosítani a saját szennyükben fuldokló nagyvárosoknak. Az erdőtelepítés igen nehéz munka. Szökik is előle, aki teheti. Nincs fiatal, az öregek kidőlnek. Egyre kevesebb ember hajlandó az erdőben élni, az erdőből élni.

Varga Domokos alapos szociográfiai felmérést végzett. (Alapul a Mátra-vidéki Erdőgazdálkodás kérdőíves felmérése szolgált, de ezt összevetette az ország más vidékeinek helyzetével is). A legjobban még a termelők, a favágók keresnek. Mél-tán. Télen, sárban-fagyban, rekkenő hőségben, a legközelebbi lakott helytől sokszor 10—15 km-es távolságban döntik a fát ezek az erős emberek. Hideget esznek, gyomruk, izületeik, izomzatuk idő előtt romlik, ég el. Kevesen bírják itt ki. Szakértelem kell hozzá, edzett szervezet, baromi fizikai erő. És a fa, az erdő szeretete. Varga Domokos maga is szakember: erdőmérnök. Könyvének azok a legszebb oldalai, ahol az erdő szépségéről, poéziséről ír. Tolla átforrósodik, a prózát versre váltja fel. Az élő, ezerarcú természet lenyűgözi az embert. Nem tud betelni vele. A vadonok sűrűje, a fauna: őzek, szarvasok, vaddisznók, a vadászat — mind-mind romantikát sugallnak. A könyv szépsége és hasznossága a szerzőnek ebből a tulajdonságából fakad: szakember és rajongó természetbarát. Írásainak is ez adja meg a ritmusát, a színeit. Lira, szakszerű leírás, szociográfia, fantázia és a tények tisztelete. A fa, a vadak; az ember harmóniája és díszharmóniája ez egyszerre. Nézzük csak közelebbről a romantikát! Vadászkiáltók, lesek, kutyák, férfias szép játékok? Is. Mert a vaddal is gazdálkodás folyik. Az erdő devizát termel, amit „jól szituált” magyar és főleg nyugati vadászok „aratnak le”. A magyar vadállomány: a szarvas, az őz a vaddisznó, a nyúl, a fácán komoly pénzt hoz. Am ennél a fejezetnél megint tetten érik az olvasót: keveset és csak felületesen tájékozott. Mert, ahogy az erdőt ültetni, a vadat is nevelni kell. Érdekes probléma pl. az erdeinket fenyegető demográfiai robbanás. Túl sok vadunk van! Ez megbonthatja a növény és az állat egészséges szimbiózisát, de veszélyeket rejt magában a mezőgazdaság számára is. Csak egy szót még erről: vadkár. Felvet még néhány problémát ezzel kapcsolatban Varga Domokos, de ezek már inkább az emberre: a vadászra vonatkoznak: ki vadászhat, hol, mennyit, mit? Sok a jogos sérelem: vadászoké, erdészeké, mezőgazdasági üzemeké.

Az erdő hazánk területének csak kis hányada. Gondjai azonban országos gondok. „Fában szegény ország vagyunk” — szoktuk mondani. Varga azonban itt is helyre-

igazít. Nem vagyunk szegények. Fánk is, vadunk is fölösen van. Az erdő túlterhelési válsággal küzd Több magyarázata van ennek is. A magyar erdők faállománya, a fafajtaik valóban nem tudják kielégíteni az ipar igényeit pl. fenyőfából. Ezt drágán importáljuk. De az új energiahordozók (lásd Mocsár Gábor: Égő arany) tehermentesítik is az erdőgazdaságot: ma már nem tüzeljük a fát. Ebből adódik a felesleg — ha kitermeljük. A megoldást is ajánlja Varga. A fafeldolgozó ipart az erdeink fafajtaikhoz, minőségéhez kell igazítani.

A könyv kicsengése optimista. Az erdőink nőnek, gyarapodni fognak területre is, köbméterre is. Gondjai ha nem is kicsik, de odafigyeléssel, az erdők okos felhasználásával megoldhatóak. Varga Domokos nem csak kerülgette az erdőt, a problémát, de bele is ment a sűrűbe. Okos, szép elemzése valóban méltó a sorozat címéhez: segített megismerni, felfedezni Magyarországból egy kevésbé ismert darabot. (Szépirodalmi Kiadó: Bp. 1970.)

Művészet és politika

— Aragon, Brecht és Sartre esszéiről —

A magyar szellemi életnek természetes hagyománya, hogy a korszerű műveltség fogalma mindenkor feltételezte a világirodalom berkeiben való tájékozottságot, noha a magyar nyelven is olvasható művek köre sokáig jórészt a klasszikus latin, görög valamint az angol, francia és német irodalomra korlátozódott. Napjainkban könyvkiadóink — legyen ez dicséretükre mondva — valóban szinte az egész világra nyitnak ablakot — ezzel is — lehetővé téve, hogy tájékozottabban ítélkezzünk az emberiség dolgaiban.

A Palócföld 1970/3—4. számában az Európa Kiadó kelet-európai irodalomtörténeti sorozatát mutattuk be, ezúttal a „Gondolat”-nál (Jean Paul Sartre: Mi az irodalom?; Louis Aragon: A költő és a valóság) illetve a Kossuth Kiadónál (Bertolt Brecht: Irodalomról és művészetről) gyors egymásutánban megjelent három, — szintén — azonos profilú könyvről — a huszadik századi francia és német irodalom kiemelkedő alakjainak tanulmány- és esszéköteteiről — szólunk.

„Minden politika!” — válaszolta Aragon az Eötvös Lóránd Tudományegyetem hallgatóinak, amikor — 1970. szeptember 24-i látogatása során — megkérdezték tőle: szabad-e feltenniük egy irodalompolitikai kérdést. (Vö.: Aragon az egyetemen: Új Írás 1970/12. 105. l.) Brecht utolsó jegyzeteinek egyikében így fogalmazott: „A politikusokhoz intézett mondat: „El a kezekkel az irodalomtól!” nevetséges, de el nem lehet képzelni, hogy az irodalomnak azt mondják: „El a kezekkel a politikától!” (Vö.: Irodalomról és művészetről 408. l.). Lényegében ugyanez az alapállás, — hogy tudniillik nincs politikamentes művészet — olvasható ki a Sartre által 1945-ben alapított Temps Modernes című folyóirat beköszöntő soraiból: „Az író szituációban van a korában: minden szó visszhangot kelt. A hallgatás is. Flaubert-t és Goncourt-t felelősnek tartom a Kommünt követő megtorlásért, mert egyetlen sorukkal sem próbálták megakadályozni.” (Vö.: Mi az irodalom? 9. l.)

Kor-, (Aragon: 1897—; Brecht: 1898—1956; Sartre: 1905—) és egy kicsit sors-társ írók mindhárman. Közös vonásuk, hogy — a művészet és a politikum terén egyaránt — nagy kiterőkkel tarkított pályán jutnak el a társadalmi valóság, a mű-

vészi igazság felismeréséig. Brecht az éles társadalomkritika jegyében, de radikális nihilistaként kezdte pályáját, hajthatatlan bátorság, féktelen ironia és keserű cinizmus jellemzi írásait. Expresszionistaként indult, de az értelem nevében szembe szállt az irányzat irracionálisával s jutott el a marxizmusig. Aragon anarchista lázadóból lett kommunisztává, dadaista szürrealista költőből szocialista realista művészé. Az egzisztencializmus apostolaként fellépő Sartre pedig közismerten a szocializmus hívének tekinti magát, sőt „A dialektikus ész kritikája” című művében arra tesz kísérletet, hogy az egzisztencializmust „összebékítse” a marxizmussal. Írói, politikai fejlődésükben nagy szerepet játszik háborúellenességük, Aragon és Sartre esetében pedig a francia ellenállási mozgalommal való kapcsolat. Antifasiszta írók valamennyien.

Érthető, hogy személyük és félreértésekre okot adó munkásságuk szenvedélyes polemikák keresztüztüében áll mind a mai napig. Elvitathatatlan művészi rangjuknak kijáró elismerés mellett a polgári és a marxista kritika oldaláról egyaránt éri őket bírálat. Frappánsan jellemzi a kettőséget Somlyó György az 1964-es Aragon-kötet utószavában: „Költészete . . . a szocialista realizmus hazai szűkös koncepciójának könnyű röpöpnére szánt léggömbjében tele volt érthetetlen, akadályozó „szürrealista” és „modernista” ballasztokkal. A másik oldal számára viszont a legfőbb „ellenség” volt, a szocialista realizmust a kor legmagasabb művészi és intellektuális színvonalán képviselő mindenestül „elkötelezett” író megtestesülése . . .”

Ahhoz, hogy e vitákban állást tudjunk foglalni mindenekelőtt ismerni kell tevékenységüket, műveiket, esszéiket, tanulmányaik — amelyekben az elmélet szintjén fogalmazzák meg világszemléletüket, a művészet és a művész társadalmi helyzetét és szerepét, a világhoz való viszonyukat kutatják — segítenek a hiteles arckép megrajzolásában, bár például Aragon — mint 1962-es prágai díszdoktori beszédében kifejti — érdemtelennek tartja, hogy ő tetricikusnak neveztessék, hiszen az embereknek ahhoz a csoportjához tartozik, akik gondolatukat és tettüket az elmélet és a gyakorlat egységére, elválaszthatatlanságára alapozzák.

Brecht tanulmányainak, esszéinek magyar kiadása tulajdonképpen az NDK-ban 1966-ban — azonos címmel és tartalommal — megjelent kötet fordítása. E kötet — a színházi tanulmányok kivételével — Brecht valamennyi, a művészetekkel foglalkozó elméleti írását, beszédét, levelét, feljegyzését tartalmazza. Más jellegű, hiszen jobbára vastkosabb tanulmányokat közöl a „Mi az irodalom?” illetve „A költő és a valóság”.

Az előbbi a „Sztuációk” című cikk-, tanulmány- és esszégyűjteményből készült válogatás. A kötet címadó esszéjében Sartre lényegében az elkötelezettség fogalmát fejti ki. Az írás mibenlétét csak a próza a „jelek és jelentések birodalmára” vonatkoztatva elemzi, a költészetet a festészettel, szobrászattal, zenével rokonítja. Az írók különböző szándékai mögött egy mélyebb és közvetlenebb, közös indítékot keres. Írni annyit tesz — Sartre szerint —, mint felhívni az olvasót, hogy változtassa objektív egzisztenciává azt a „feltárást”, amit a nyelv révén az író elkezdett. A műalkotás azért érték, mert felhívás, az olvasó szabadságához való folyamodás acélból, hogy működjék közre az író művének megalkotásában. Az olvasó ugyanis saját érzelmeivel és gondolatvilágával élteti a műalkotást, azaz nem Raszkolnyikov érzelmei keltenek érzelmeiket az olvasóban, hanem az olvasó félelme által léteznek Raszkolnyikov érzelmei.

A további írások — egy kivételével: „Faulkner és az időbeliség” — tulajdonképpen adalékok a „hírhedt” Sartre-Camus vitához.

Brecht illetve Aragon most — magyarul — közzétett írásainak magvát valójában a realizmus problémáiról szóló fejtegetések alkotják. Brecht esetében az e kérdésekkel való intenzív foglalkozás indítóoka a német emigránsok „Das Wort” című folyóiratának az írásművészet realista módjáról folytatott vitája volt. Ennek során Brecht-et főképp a Lukács György által képviselt nézetek készítették számos bíráló megjegyzésre, tanulmányra. Mint Werner Hecht, a német kiadás szerkesztője megjegyzi, Brecht nyilván azért nem hozta nyilvánosságra a vitával kapcsolatos írásait, mert nem akarta az antifasiszta írók esetleges nézeteltéréseit olyan időpontban hangsúlyozni, amikor egységes kiállásra volt szükség a közös fasiszta ellenséggel

szemben. Brecht megsejtette Lukács nagyrealizmus koncepciójának gyengéit, dekadencia felfogásának egyoldalúságát és rámutatott a művészet fejlődésének törvényszerűségeire. „Alapjában véve el sem tudom hinni, — írja — hogy Lukács valóban csak egyetlen mintát, a múlt századi polgári realista regényt példaképpül állítani a realista írásmód elé, tehát azt, amellyel a harcok antifasiszta, kommunista írók közül nemcsak én nem értek egyet... Az egyes műveket aszerint kell megítélni, hogy konkrét esetben mennyire ragadják meg a valóságot, s nem aszerint, hogy mennyire felelnek meg a formailag felállított történelmi mintaképnek.” A szocialista realizmusról az a véleménye, hogy csak akkor ésszerű, gyakorlatias és termékeny, ha hely és idő szerint meghatározzuk. „Azt jelenti, hogy az író ott, ahol a szocializmus építik, támogatja az építést, és e célból kutatja és ábrázolja a valóságot... Jelenti továbbá azt, hogy az író ott, ahol a szocializmus felépítéséért harcolnak, ezt a harcot támogatja, és ezért kutatja és ábrázolja a valóságot... Többféle írásmódot tanulmányoztam, éppen én, de nem ismerek irgalmat egyetlen olyan írásmóddal szemben sem, amely nem veszi figyelembe a harc követelményeit.”

Aragon cikkeiben — „Szocialista realizmus és francia realizmus”; „Szürrealizmus és realizmus”; „A való világ utószava” — és beszédeiben — „Vissza a valósághoz”; „Nevezzük nevükön a dolgokat”; „Prágai díszdoktori beszéd” — ugyancsak jól nyomon követhető realizmus-elmélete. Aragon a realizmust a valóság megismerésének módszereként és kifejezéséként funkcionáló esztétikai kategóriának tekinti. Különböző stílusú alkotókat — Apollinaire, Hugo, Majakovszkij, Rimbaud, Stendhal, Zola — minősít realistának. A szocialista realizmust történetiségében vizsgálja, természetesen tartja, hogy a Szovjetunióban született, de azt is, hogy a realizmus olyan világban is lehet szocialista, ahol a valóság nem az. Elemzi a szocialista realizmus viszonyát a művészeti örökséghez, egyaránt ellenzi az apolitikus és a proletkultus szemléletet. A szocialista realizmus védelme ürügyén elméletileg is elismeretni kívánja a kísérletezés jogosságát: „És amikor polgárjogot kérek egy kísérleti realizmus számára, amely képes válaszolni az élet által feltett kérdésekre, amely lépést tart a nagy felfedezésekkel, az új tudományokkal, amely arányban áll az ember előtt sebes léptekkel kitérülő területekkel, olyan realizmusról van szó, amely nem elégedhet meg a tények pusztá megállapításával, utólagos leírásával, felsorolásával. A művészetnek soha nem volt elég, ezután sem lesz elég annak megmutatása, amit nélküle is láthat az ember.”

Megkülönböztetett érdeklődésre tarthatnak számot továbbá Aragon különös várású irodalmi portréi és Brecht megjegyzései, észrevételei a képzőművészetről, az irodalmi munkáról és a forradalmak korának művészetéről.

Első olvasásra fel sem mérhető gazdag tartalmú könyvek magyarra fordítását üdvözölhetjük, s remélhető, — hiszen az azonos stílusú kötéstervezés és tipográfia már sejteti — hogy a Gondolat Kiadó Sartre és Aragon esszéinek közreadásával új sorozatot bocsátott útjára.

Csongrády Béla

Költészet és grafika*

Mint Nógrád megye elszármazott fia, örömmel vállaltam a megtisztelő feladatot, hogy néhány mondattal bevezessem ezt a kiállítást, amely két fiatalember közös művészi vállalkozásának eredményét tükrözi. Egy grafikus, Hibó Tamás, és egy lírikus, Hann Ferenc műveit nyilván az a szándék kapcsolja össze, hogy mindketten a maguk műfaji eszközeivel azonos életérzés, a modern ember világképének kifejezésére töreksszenek. Erre kötelezi őket nemzedékbeli hovatartozásuk, s nem utolsó sorban az a korízlés sugallta fölismerés, hogy a valóság — s ha úgy tetszik, a realitás — jóval több, mint amit a fényképezőgép lenszéje rögzít vagy a meg-

* Elhangzott Hann Ferenc és Hibó Tamás kiállításának megnyitóján

szokott stfluselemek ábrázolni képesek. Persze, az idő dönti majd el, hogy az új törekvésekből mi a múlt dívat és mi a maradandó érték.

A közös életérés — mondtam. Igen. Becsülésre méltó a bátorságuk, hogy újat mernek keresni, szakítva a népszerűen hagyományossal, s vállalják ennek velejárójaként az esetleges értetlenséget, közöny és az olcsó tapsok hiányát is. Élet-érzésük lényegét egy mondatban úgy fejezném ki, hogy e rajzok, verssorok a lélek szomját, a harmónia igényét kiáltják.

Érzésem szerint e falakról reánk tekintő művek azt vallják, hogy a forradalom nem ért véget, hogy a forradalom, a prométheuszi forradalom szüntelen folyamat, és az ember addig és azzal ember, hogy a lét értelmét, az alfa és omega rejtélyét kívánta megfejteni. E nemes szándék szolgálatára indult el ez a két ifjú, mint a mesebeli tarisznyás vándorlegények, Salgótarján és Varsó között.

Példaként Hibó Tamásnak talán nem is a legjellemzőbb munkájára, a Tragikus utazás című linometszetére hivatkozom. Ha jól értelmezem, valaminő gépi világ katasztrófájának színhelyére érkezik egy emeberpár, ahol csupán egy aggastyán figyelmeztető arca fogadja őket. Drámai szimbólum, a fehér, fekete vonalak vonaglásával? Ádám és Éva tért vissza a paradicsomba, ahol fák helyett, a vágyva vágyott idill helyett a vastraverzek mechanizált Edenét látjuk viszont? A képzelet szabadon csaponghat — s csupán annyi bizonyos, hogy a művész benső látomással üzent, s arra kényszerít, hogy ki-ki a maga életére vonatkoztatva fejtsse meg a kódjeleket.

E tusakodó művészettel kapcsolatban hadd idézzem az illetékes Kass János megállapítását: „Invenciója, a benne feszülő energia műves, gazdagon megmunkált grafikák sorozatát hozta létre. Keményen megütközött az anyaggal, kialakította egyéni hangját.”

Hann Ferenc Stációk című verse konkrétabb formában a Hibóéval rokoni hangulatot áraszt. Mindössze húsz robbanó töltetű, tömör sorban szintén az emberiség tragédiájáról vall ő is, az európai kultúra ősmultú mítoszában keresztül. Érzékeltes képeiről, nyelvsűrítő készségéről íme néhány kiragadott szemelvény:

Krisztus fölment a hegyre.
Nem ismerte a korálokat,
nem tudta mi a misebor, spanyolcsizma.

★

Szemében tavakkal ment hegyre. —
Ujjain meséket vitt. —
Gázkamrákról nem álmodott,
nem tudta mi az: teuton,
mi az: napalm.

Az elégedett ábrázatú Krisztus, aki nem jött le többé a hegyről, modern veretű versikon, megrendítő tiltakozás a háborúk ellen, a gyűlölet rettenete ellen, a művészi megfogalmazás szépségével. Nagyon szívesen mondom ki: ezt a költeményt elhívott költő írta.

Miféle további esztétikai kérdéseket vet fel ez a kiállítás? Csak jelzésszerűen utalok például arra, hogy itt, a rajz és vers társulása során kétféle képábrázolással találkozunk: az egyik grafikai, a másik a nyelvi kép. Az előbbit, a pikturálisat, készen kapjuk, az utóbbit, a versbelit nekünk kell átalakítanunk vizuális látvánnyá, tehát alkotóbban, személyesebben részt veszünk benne. Mi az egyik és mi a másik funkciója? Ez a kiállítás — éppen sajátos jellege miatt — az efféle eltűnődésre is készítet. S még valamit, ugyancsak kurtán, napjaink művészeti törekvésének egyik főtörvényéről. Általában hajlamosak vagyunk csupán azt elfogadni valóságként, amit eber állapotunkban, a logika nappali világosságában észlelünk. A modern művészet azonban bensőnk mélyrétegeit, az éjszakai, álomi valóságot is fölillantja. Azt, amikor a fák démonokká, a bokrok leselkedő rémekké vagy Chagall-i tündéreké változnak, bensőnk tükrözéseként. Vajon torzított, hamis valóságot jelenít meg ez az

ábrázolási mód? Az igazság az, hogy álmainkban és emlékezéseinkben mindannyian éppen ilyen érzelmi telítettségben látjuk a dolgokat. E kiállítás nyelve, hangvétele — fény és zenei effektusaival — szintén ilyen jellegű.

Nos, erről ennyit. Végezetül szólni kívánok arról, hogy e város és megye művelődésügyének irányítói valamint az itt letelepedett művészkolónia milyen megértést tanúsít a fiatalok fejlődése és az új művészet iránt. Salgótarján e kiállítással is azt bizonyítja, hogy nemcsak hatalmas ipart, korszerű városnegyedeket képes létrehozni, hanem fogékony a szellemi megújulásra is.

„Aki nem tudja összerakni a maga világát, az egyik napról a másikra él. Még csak nem is sejtí, hogy nem létezik.” Egy lengyel író — Tadeusz Rózewicz — e szavait olvassuk mottóként a katalógusban. Két ifjú művészbarátunk alkotásai ugyancsak a maguk világának megteremtésére, az öntudatos létezésre hívják fel a figyelmünket. Fogadjuk szeretettel e törekvésüket.

Vihar Béla

Kő Pál szobrai

Novemberben a balassagyarmati Horváth Endre Galériában Melocco Miklós, decemberben a salgótarjáni József Attila Megyei Művelődési Központban Lóránt János nyitotta meg Kő Pál, Budapestben élő szobrászművész kiállítását.

A fiatal művész első önálló bemutatkozásán a látogatók a lapokból közismert szobrokat, néhány vázlatot, s az alkotó legfrissebb munkáit láthatták.

A szobrok, kispasztikák jelentős része fából, Kő Pál kedvenc anyagából készült.

A művésztől alapvetően idegen a látványosság. Munkái fontos tragédiákat jelenítenek meg egyéni eszközökkel (Asszony késsel és madárral), életsorsot, művészi alapállást fejeznek ki (Van Gogh), a népelet jelentős mozdulatait, eseményeit állítják meg mozdíthatatlan kompozícióban (Menyasszonyöltöztetés, Ünnepe, Boronás), a városi ember látványtípből ragadnak ki (Kukás), a gyermek és az öregedni nem akaró felnőtt titkos, belső vágyait csillantják meg (Táltos).

A kevesebb közlést tartalmazó, csupán rögzítő szándékú szobrok az ábrázolandó jelenség lényegét, legkarakteresebb vonását emelik ki. Arról beszélnek, hogy a legköznapibb dolgok mellett is érdemes megállni. Azt a ritka pillanatot ragadják meg e művek, amikor egy nyújtózkodó kandúr, egy emberi arc, egy, a víz mellett csónakját tartó fiú a környezet lehangsúlyosabb elemévé válik, annyira erőteljessé, hogy körülötte minden más ellényegtelenedik.

A kiállításon szereplő szobrok zöme jelképi értékű. A parasztasszony kezében a levágott csirkével az esemény által kiváltott gyermeki szoron-

gás és felnőtt tanácsstalanság összevont képe. Az állat elpusztul, hogy az ember éljen. A gyermek bezárkózik a kamrába — így próbál „menekülni”, a felnőtt tudomásul vesz, hidegen áll a vérző madár előtt, s nem tudja mit tegyen a régmúltból előszökő rosszul előhívott, homályos emlékképpel.

Van Gogh ugyanúgy indul munkaeszközeivel Arles-ba, mint háromnegyedszázada. Azóta semmi nem változott. Makacssága, hite, szenvedése a régi.

A Boronás markáns, szikár figurája a majdnem szögletes eszköz szilárdságával szétbonthatatlanul összeégetett egység. A magyar paraszt épp ilyen, aligha képzelhető el másképpen, mint örökös tevékenységben.

A Menyasszonyöltöztetés, az Ünnepe az élet megismételhetlen szeletét konzerválja. Süt a nap. A figurák mögött tavaszias a levegő. Otthon érzi magát az ember.

A Táltos a mesékre emlékeztet. A szikrázó paták alatt parányi a falu. Csak emlékeztető jelzés. Chagall hegedűsének dinamizmusával viharzik el a házak fölött a csodaló.

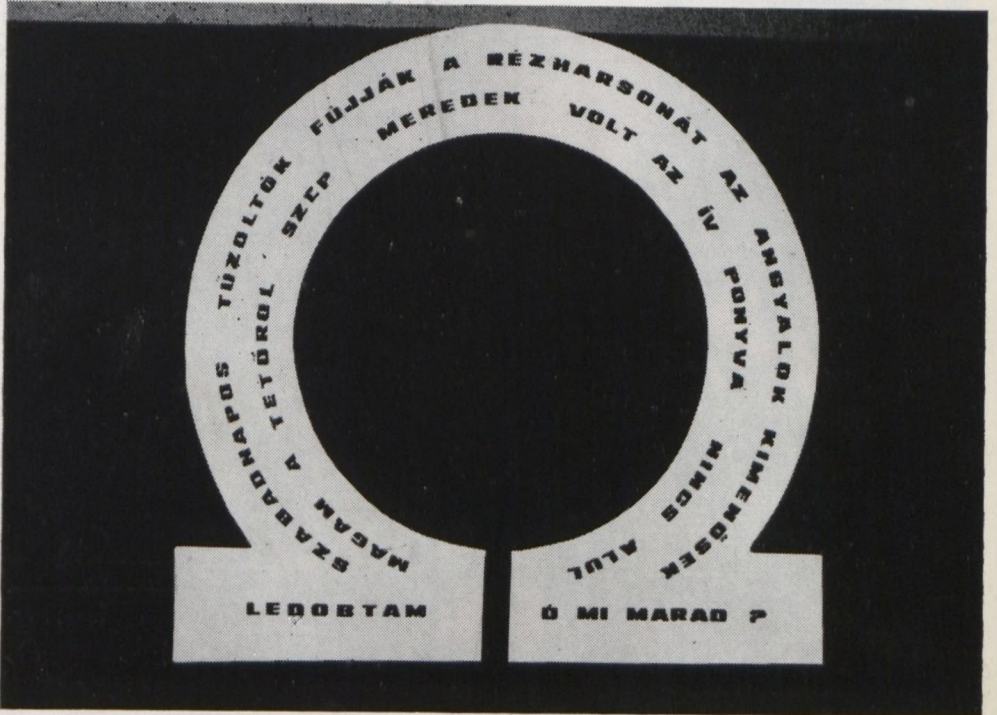
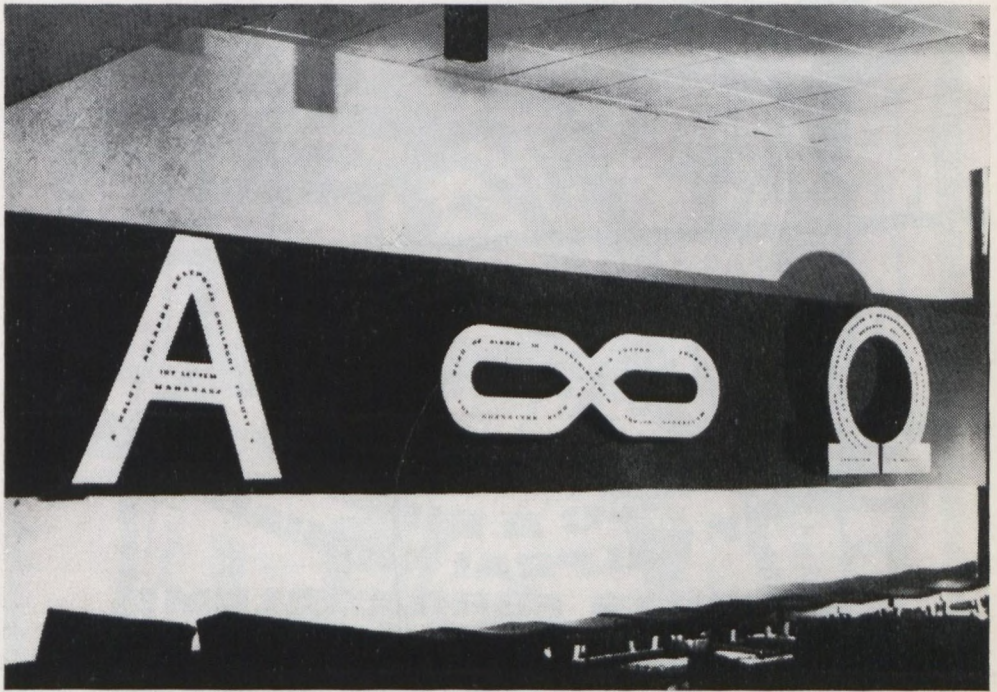
Kő Pál nem naív szobrász, bár szándékosan egyszerűen fogalmaz. A néhol festett fa, a meleg felületektől elővillanó fémszemek utalnak ugyan a naív művészetre, de csak annyiban, hogy annak használható, ma is közlőerejű eredményeit mentik át korunk szobrászatába. A pályakezdés szakaszán túl Kő Pál gondos, becsületes munkával, a fizikai lehetőségek maximális kihasználásával halad a teljes önkifejezés biztos lehetősége felé.

Fontosak ezek a szobrok, így, önmagukban is, de nyilvánvaló a köztereken, intézményekben való elhelyezésük pillanatában kapnak igazi értelmet, akkor válnak erejükhöz méltóan szükségzavúan beszédessé. A Boronás a dunántúli Levelek községben, a több mint két méteres „mahagóni” Van Gogh egy lengyelországi művésztelepen immár nagy méreteken is él.

Kő Pál nomenklaturája a gondolkodó, kereső, kutató ember fogalmából épül fel. Ez az elsődleges oka, hogy a szobrait befogadó két város megértette a kontaktust kereső művészt, a véletlen kirándulásból találkozás lett. E találkozás újabb bizonyítéka a József Attilát ábrázoló relief, amelyet a salgótarjáni József Attila Múvelődési Központban a Költészet Nap-i ünnepségeken avatnak fel.

Hann Ferenc

HIBÓ TAMÁS ÉS HANN FERENC KIÁLLÍTÁSA

**SZ
I
G
O
N
Y**

**A SÁRGA
KEREPLŐK
HONÁBAN
HOL TOMPA
MINDEN**

**RIJESZTŐ LÁTVÁNY!
VARANGY
DÜBÖG A KINCSEN
SZIGONY TALPRA! KUSHAD A LOM
SÜVÖLTÉS FORRADALOM!**

KENYÉRBÉLBŐL, GYÚRT
EHETŐ SZENTET FORMÁZTAM NEKED
A HEGYEN,
HOL SZELID KÖBOLDOK
BŐTLŐTTAK
SZÉTSZÓRT LÉPTEINKBE

